

NYKŠČIAI

*krašto
kultūros
istorijos
puslapis*

12

TURINYS

PRIEŠ 70 METŲ.....	1
<u>Istorija</u>	
Teresė Mikeliūnaitė VEIKLUSIS MUZIEJININKAS.....	2
<u>Archyvu puslapiai</u>	
A.Vienuoelis-Žukauskas "SAVO PAREIGĄ AŠ JAUČIUOSI ATLIKĘS SAŽININGAI"	6
<u>Iš neskelbtų rankraščių</u>	
Onutė Sedelskytė MANO ŠVENTA PAREIGA	10
<u>Archyvu puslapiai</u>	
Teresė Mikeliūnaitė MUZIEJAUS ŠIOKIADIENIAI IR ŠVENTĖS.....	14
<u>Vardai ir datos</u>	
Raimondas Guobis PAMĖGĘS CHRIZANTEMAS.....	18
Vladas Baleišis CHRIZANTEMOS	19
Juozas Parojus KAI IEŠKAU SENŲJŲ VARPŲ.....	21
<u>Atmintis</u>	
Nijolė Jazakėnaitė-Vanagienė KAIP AŠ TAPAU NAŠLAITE.....	22
Julija Skrebūnaitė-Klimienė BROLIO MIRTIS.....	24
<u>Dailė</u>	
Ona Navickienė ŽVILGSNIS Į ANYKŠČIŲ RAJONO DAILĖS PAMINKLUS.....	26
<u>Tautosaka</u>	
ANYKŠČIŲ KRAŠTO VAIKŲ DAINOS	30
<u>Iš albumo</u>	32
<u>Skaitymai</u>	
Antanas Pivoras-Kaštonas ANYKŠČIŲ PASAKOS	34
<u>Tėviškė</u>	
Ona Zlatkutė-Šimelienė PENIONIŲ KAIMO ISTORIJA	38
<u>Versmės</u>	
Vygandas Račkaitis LATAVOS ETIUDAI	48
<u>Senąja spauda pasklaidžius</u>	
PRIEŠ DEVYNIASDEŠIMT METŲ	53
<u>Kultūros kronika</u>	54

Pirmajame viršelio puslapyje: A.Vienuoelio-Žukausko kapas

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

Ketvirtajame viršelio puslapyje: dailininko Vytauto PETRONIO ekslibrisai, skirti Anykščių krašto rašytojams

Prieš 70 metų, gegužės 1 dieną A.Vienuoelis-Žukauskas, sukaupęs eksponatus A.Baranausko klėtelėje, pradėjo pirmąją lankytojų knygą ir ėmė laukti ekskursantų. Šita data laikoma pirmojo memorialinio muziejaus Lietuvoje - dabartinio A.Baranausko ir A.Vienuoelio-Žukausko muziejaus gimtadieniu. Septyniasdešimt metų - netrumpas laiko tarpas. Per tuos prabėgusius dešimtmečius buvo daug permainų. Karas, okupacijos, dramatiškas pokaris, ateizmo vėjus... Tačiau lietuvių tautos dainių menanti, rašytojo išsaugota ir globota klėtelė ir tuose istorijos verpetuose neprarado savo svarbos, priešingai - kaskart darėsi mums brangesnė. Ji davė pradžią ir visam nūdienio Anykščių muziejaus kompleksui, kuriam priklauso A.Vienuoelio, J.Biliūno, Didžiulių sodybos, B.Buivydaitės namelis, K.Kairio klėtelė, Arklio muziejus.

Anykščių A.Baranausko ir A.Vienuoelio-Žukausko memorialinio muziejaus 70-mečiui skiriame šį "Anykščių" numerį. Straipsniai, atsiminimai, dokumentai teliudija muziejaus istoriją.

Alfredo MOTIEJŪNO nuotrauka

VEIKLUSIS MUZIEJININKAS

Teresė MIKELIŪNAITĖ

Vieni išeina iš gimtųjų namų kad ir ne lengva širdimi, bet vis dėlto greitai apsibūva, pripranta prie naujos vietos, naujų sąlygų, naujų žmonių, ir jiems tėviškė - buvus nebuvus. Kiti išeina ir jaučiasi tartum nusikaltimą padarę: išdavę, nuskriaudę, nepateisinę vilčių. Palikta tėviškė jiems - skaudi žaizda, kurią patys aitrina graužatimi, savęs smerkimu ir neįvykdytos pareigos kartėliu.

Vienas tokių buvo ir rašytojas Antanas Vienuolis-Žukauskas. Gyvenimo sąlygų priverstas išvažiuoti į svečias šalis, jis visą laiką jautė nostalgiją, kurios atšvaitų apstu jo tuometinėje kūryboje: apybraižoje "Kalėjime", apsakymuose "Grįžo", "Pati", "Aleliuja", "Idealistas" ir kituose.

Grįžęs į gimtąjį kraštą, Vienuolis atsikvepia pilna krūtine: čia jo namai, jo tėvai, jo žmonės, jo kalnai, šilai ir upės. Čia viskas pažįstama ir žinoma.

Vienas pagrindinių A.Vienuolio rūpesčių, grįžus į Anykščius, - visiems atskleisti šito krašto poetinį grožį, romantinę dvasią, įamžinti čia gimusių ir augusių rašytojų atminimą, tęsti literatūrines tradicijas. Tai buvo priedermė tėviškei - nelengvas, bet labai prasmingas darbas, trukęs iki pat A.Vienuolio mirties.

Prasidėjo viskas nuo poeto A.Baranausko klėtelės, kurioje buvo sukurta poema "Anykščių šilelis", antras po K.Donelaičio "Metų" poetinis kūrinys, turėjęs ypatingą reikšmę tautos savimonės formavimuisi ir lietuvių literatūros raidai.

Tačiau faktas, jog poema buvo sukurta tame ūkinia-me Baranauskų pastatėlyje, jo paskirties ir požiūrio į jį nepakeitė: klėtelė ir patiems šeimnininkams, ir visiems anykštėnams kaip buvo, taip ir liko tiktai ūkinis pastatas, kuriame laikomi grūdai, linai, geresni drabužiai ir ant kurio durų staktos, pirma gerai nutrynus ją asiūkliais, kreida buvo vedama nesudėtinga ūkio buhalterija.

Kad į kasdien matomą įprastą klėtį pažiūrėtum kito-kiom akim, kitokių žvilgsniu, kaip į paminklą, kaip į literatūrinę vietą, buvo reikalinga ne tik laiko perspektyva, ne tik tam tikras kultūros lygis, kiek - ir tai bene svarbiausia - didelis širdies jautrumas ir laki vaizduotė.

Vienas pirmųjų, į tą klėtelę kitaip pažiūrėjusių ir ją kitaip suvokusių, buvo rašytojas A.Vienuolis.

Greičiausiai tai atsitiko vaikystės metais, kai žmogaus siela ypatingai imli, atvira aplinkos įspūdžiams, kai prieš jo akis atsiveria nepažįstami, pasakiški pasauliai, migloja slėpiningi toliai, kai kiekvienas žingsnis - užkariavimas ir kiekvienas daiktas, patekęs į matymo ratą, - atra-

dimas.

Savo senelių sodyboje A.Vienuolis nuo pat mažens buvo dažnas svečias, o lankydamas Anykščių pradinę mokyklą, čia ir ilgiau pagyvendavo. Kas jam parodė klėtelę ir pasakė: žiūrėk, čia Antanas Baranauskas rašė - nėra žinios - motina, senelė, senelis? Bet klėtelė buvo parodyta, ir mažasis anykštėnas pažvelgė į ją galbūt kitaip, negu kiti. Jis puikiausiai žinojo, gal net atmintinai mokėjo poemą "Anykščių šilelis", - Žukauskų šeimoje šis kūrinys buvo labai gerbiamas, jis žadino mažėlio širdyje gražiausius, subtiliausius jausmus. O štai čia tas stebėtinai dalykas buvo parašytas! Ir galbūt dar vaikystės metais klėtelė būsimojo Vienuolio akyse apsigaubė paslaptimi ir romantika.

Reikia manyti, kad su metais klėtelės magiška trauka stiprėjo. Žmogus, kuris vėliau su tokiu įkvėpimu ir tokiu nuoširdumu pasakos lankytojams A.Baranausko gyvenimo, klėtelės ir eksponatų istoriją, matyt, pats buvo patyręs šioje vietoje stiprių išgyvenimų. Kas žino, gal vartant ir išdėliojant A.Baranausko knygas čia pat, šalia jo, ant prieklėčio, nuguldavo jaunojo poeto šešėlis, nebelikdavo erdvės ir laiko užtvarų, kūrėjas pajusdavo kūrėją, ir poezijos dvasia plevendavo virš senos sodybos, viską keisdama, taurindama ir įprasmindama.

Taigi Vienuolis buvo pajutęs klėtelės išskirtinumą. Bet kaip pasiekti, kad šitą pajustų ir kiti?

Ilgą laiką buvo neaišku.

Reikėjo pavažinėti, pasaulio pamatyti, gyvenimiškos patirties, kultūrinio išprusimo įgyti.

Kaip žinome, A.Vienuolis važinėjo. Liepoja, Maskva, Kaukazas, Krymas... Pamato jis Tamaros bokštą, be kepurės, nuleidęs galvą, pastovi Mašuko kalno papėdėje - Lermontovo dvikovos vietoje, aplanko Kadžiorus - kaimelį, kur gyvendamas Rubinšteinas kūrė operą "Demosnas". Tada, matyt, suvokia, kaip realizuoti savo idėją, kaip padaryti A.Baranausko klėtelę panašia piligrimystės vieta. Neapsieita turbūt ir be dr.J.Basanavičiaus, su kuriuo jis kitados kasinėjo Šeimyniškių piliakalnį, įtakos.

Likimas tos idėjos realizavimui buvo palankus: paveldėjimo keliu A.Vienuoliui atiteko senosios Baranausko sodybos sklypas. Jame - klėtelė, kuri, kaip ir kiti tos sodybos pastatai, perėjo rašytojo sesers Rozalijos Navikienės žinion. A.Vienuolis išprašo Navikų nenukelti klėtelės į vienkiemį, o palikti senoje vietoje. Navikai sutinka. Rašytojas ant paveldėto sklypo statydinasi namus. Klėtelė kaip ir tų namų kieme. Rūpintis ja patogų - čia pat.

A.Vienuoelis imasi klėtelėje kurti muziejų.
Pirmiausia, aišku, susirūpinta eksponatais.

Kai kas buvo rasta pačioje klėtelėje.

Atsiverskime A.Vienuolio ranka rašytą klėtelės-muziejaus inventorinę knygą. Štai keletas pirmųjų įrašų:

"Medinė, virvėmis išpinta lova, kurioje 1858 - 1859 metais, vasarodamas tėviškėje, ilsėjosi poetas. Atgabenta 1839 m. iš Jurzdiko kartu su klėtele."

"Apvalus poliruotas stalas ant vienos kojos, 1902 m. Jono Baranausko (poeto brolio) parvežtas iš Seinų".

"Knygoms sudėti knyginčiai, poeto tėvo sukalta iš paprastų lentelių - nedažyta ir neobliuota - Baranauskų namų nuosavybė".

Be to, pas Baranauskų gimines Anykščiuose dar buvo rastos kelios fotografijos, kelios A.Baranausko asmeninės bibliotekos knygos.

Tai buvo pirmieji eksponatai.

Tai buvo A.Baranausko memorialinio muziejaus pradžia - pirmojo Lietuvoje.

Paskui imta ieškoti eksponatų toliau nuo Anykščių. 1924 m. Vienuolis lankėsi pas A.Baranausko brolio Anupro vaikus, gyvenusius Žemaitijoje, ir kai ką iš jų gavo. Vieną kitą eksponatą pirkė. "Įsigyta", - rašo A.Vienuoelis inventorinėje knygoje. Taip buvo įsigyti kai kurie "Anykščių šilelio" leidimai.

Visa tai buvo stropiai išdėstoma klėtelėje.

Artėjo 1927 metai. Tų metų lapkričio 26 dieną - A.Baranausko mirties 25-osios metinės. A.Vienuoelis iš anksto ruošėsi tą datą pažymėti.

Gegužės 1-ąją jis paėmė postorę nemažo formato užrašų knygutę, kurios pirmajame puslapyje užrašo: "A.Baranausko Namelių lankiusių garbės svečių knyga. 1927.V.1, Anykščiai".

A.Vienuoelis jau laukia lankytojų.

Pirmasis, tiesa, ne itin turiningas įrašas (1927 m. lie-

pos 18 d.) priklauso vienai turistų grupei, keliausiai nuo Degučių iki Kauno. Po to - dar keliasdešimt įrašų, iš kurių įdomesnis - su piešiniu - dailininko Adomo Varno (1927.VIII.21).

Lapkričio 26 d. į Anykščius atvažiavo J.Tumas-Vaižgantas, rašytojas Augustinas Gričius, buvo pakviestos garsiosios Anykščių dainininkės Juozapota Kairienė su savo dukterimis Rozalija ir Emilija. Iškilmingas minėjimas visuomenei buvo suorganizuotas Anykščių parapijos salėje, kuri tada vadinosi Baranausko sale. Minėjime kalbėjo pats A.Vienuoelis ir J.Tumas-Vaižgantas. Paskui Kairienė su dukterimis padainavo A.Baranausko ir liaudies dainų. Dainavo taip, kad J.Tumas-Vaižgantas neiškentė, užlipo ant scenos ir pabučiavo Kairienei ranką. Matyt, buvo apsilankyta A.Baranausko klėtelėje, nes jos lankytojų knygoje randame Vaižganto ir A.Gričiaus įrašus, datuotus ta diena.

Taigi ilgametė A.Vienuolio svajonė buvo realizuota - A.Baranausko klėtelė pradėjo funkcionuoti kaip muziejus. Tiesa, be jokių tuometinės valdžios įsakymų ir potvarkių, o vien rašytojo A.Vienuolio iniciatyva ir rūpesčiu. A.Vienuoelis dabar ne tik rašytojas, ne tik Anykščių vaistininkas, bet ir muziejininkas.

Metai bėga. Klėtelės lankytojų gausėja. Viena po kitos lankytojų įrašų prisipildo 4 muziejaus svečių knygų.

1930.VII.14 d. čia apsilankiusių trečiafrontininkų vardu pasirašo A.Venclova.

1935 m. birželio 16 d. klėtelę aplanko poetė S.Nėris kartu su Vanda Didžiulyte - Albrechtienė ir Michalina Didžiulyte - Ševeliovienė. Prasmingas S.Nėries įrašas, rodąs ne tik jos pagarbą Anykščių kraštui, bet ir gilų poeto vidaus pasaulio suvokimą:

"Mažoji lietuviška klėtelė, gausių poetais apylinkių apsupta, mūsų tėvų vargo ir darbo liudytoja. ar ne per

Paskutiniaisiais A.Vienuolio-Žukausko gyvenimo metais, 1957-ųjų gegužės 7 dieną, į Anykščius atvykę Vilniaus universiteto Istorijos-Filologijos fakulteto studentai kartu su rašytoju nusifotografavo prie A.Baranausko klėtelės

ankšta buvo tavo pastogė Didžiojo Poeto Sielai?"

Kai kurie įrašai rodo, kad žmonės, A.Vienolio pavyzdžio veikiami, susimąsto ir apie kitas literatūrines Lietuvos vietas, apie jų globą ir išsaugojimą.

Jau pats A.Baranausko klėtelės saugojimo faktas darė teigiamą poveikį platesnei Lietuvos visuomenei, skatindamas daugiau domėtis mūsų kultūros paminklais.

Didžiojo Tėvynės karo metais klėtelė išliko per atsitiktinumą. Anykščiuose vyko atkaktūs mūšiai, miestelis hitlerininkų buvo smarkiai apšaudomas, didelė jo dalis sudegė, vienas artilerijos sviedinys kiaurai pramušė A.Vienolio namą. Klėtelė išliko.

Pokario metai atėjo su savo bėdomis, vargais, savo tragedijomis ir ekonominiais sunkumais, bet jie A.Vienoliui, kaip muziejininkui, atnešė džiaugsmo: Lietuvos TSR švietimo liaudies komisaro 1945 m. liepos 31 d. įsakymu A.Vienolis skiriamas A.Baranausko muziejaus direktorium. Vadinasi, klėtelė pripažįstama muziejumi.

Tai buvo akstinas, paskatinęs rašytoją kur kas platesnei veiklai. Skatina ne tik pats pripažinimo faktas, bet ir lėšos, skiriamos klėtelei tvarkyti, naujiems eksponatams įsigyti. Tarybų valdžios rūpinimasis kultūros palikimu dabar sudarė palankiausias sąlygas A.Vienoliui realizuoti savo kultūrinės aspiracijas.

A.Vienolis vėl imasi darbo: su nauja energija renka eksponatus, rūpinasi klėtelės restauravimu, priiminėja lankytojus. Vėl nauji įrašai lankytojų knygoje.

Randame čia K.Borutos, E.Mieželaičio, Vl.Mozūriūno, V.Valsiūnienės, V.Reimerio, E.Matuzevičiaus ir kitų įrašus. Lankytojų skaičius auga. 1947 m. klėtelę aplanko 1211 žmonių, o 1957 m. - jau 9950. Važiuoja čia mokiniai, studentai, mokytojai, darbininkai, mokslininkai... A.Vienoliui, tikriausiai, ne visada būdavo lengva atitraukti nuo kūrybinio darbo (rašė tuo metu "Išduktę", "Puodžiūnkiemį", legendas, atsiminimus...), padėti plunksną, keltis nuo rašomojo stalo, eiti prie klėtelės ir kalbėti, aiškinti, rodyti... Bet A.Vienolis keldavosi, eidavo, aiškino. Labai dažnai jis palydėdavo ekskursantus į Niūronis, kur aprodavo su J.Biliūno gyvenimu susijusias vietas, prie Puntuko, į Liudiškių piliakalnį; labai dažnai jis vesdavo žmones dešiniuojų Šventosios krantu, parodydamas didįjį akmenį, turbūt jo paties pavadintą Puntuko Broliu, Pašventupio pilkapius, Karalienės liūną, Ilgio kalnelį, kurį vadino piliakalniu, Ilgio ežerą, akmenį Supuvėlį ir savo gimtuosius Ažuožerius. Pasakodavo su didžiausiu entuziazmu, nuoširdžiai, įtikinamai. Dar ir dabar daugelis ekskursantų, nebe pirmą kartą lankančių Anykščius, prisimena vaizdingus A.Vienolio pasakojimus. Ir ne vienas klausiusių po to išsiveždavo širdyje iš naujo uždegtą susidomėjimą anykštėnų rašytojų kūryba ir poetizuotą Anykščių krašto vaizdą.

Kad A.Vienolio sugestivus žodis padarydavo ekskursantams didelį įspūdį, rodo ir jų padėkos laišukai, ku-

rių yra nemažai susikaupę.

Taigi A.Baranausko klėtelės kaip muziejaus garbė ir populiarumas auga. Žmonės patys pradeda nešti A.Vienoliui eksponatus: asmeninius poeto daiktus, spaudinius, dokumentus, pagaliau daiktus, susijusius ne tiek su A.Baranausko gyvenimu, kiek apskritai su Anykščių istorija, Anykščių praeitimi. A.Vienolis visa tai mielai priima, teisingai galvodamas, kad memorialinis muziejus savo fonduose turi kaupti ne tik memorialinę, bet ir visą kitą medžiagą, susijusią su poeto epocha. Taip klėtelėje atsiranda 1863 m. sukilėlio kardas, padovanotas P.Pavilionio iš Šaltalaukių kaimo, prieverpstė ir verpstas, padovanoti Anykščių gimnazijos mokytojo Petro Daukšos, raudono šilko kiklikas - Rozalijos Kairytės dovana, kiti daugiau istorinio ar etnografinio negu memorialinio pobūdžio eksponatai.

Bet A.Vienolis dovanomis nesitenkina. Jis pats ieško naujų eksponatų. 1947 m. lapkričio 17 d. pirkimo aktu jis įsigyja skulptoriaus Kazio Varno A.Baranausko biustą, o 1949 m. kovo 15 d. pirkimo aktu - nežinomo dailininko tapytą poeto portretą.

Eksponatai inventorinami. Pradedama sudarinėti mokslinė kartoteka. Vadinasi, A.Vienolis dirba ne tik muziejaus direktoriaus ir ekskursijų vadovo, bet ir fondų saugotojo ir tvarkytojo darbu.

Ir vis dėlto daugiausia rūpesčių kelia klausimas - kaip apsaugoti A.Baranausko klėtelę nuo darganų, nuo oro kaprizų. Tuo klausimu jis su daug kuo tariaisi ir muziejaus darbo plane, sudarytame penkmečiui, užrašo: "Per penkmetį paimti visą klėtelę po stiklu ir prieš ją įrengti Anykščių šilelio panoramą". Bet tai buvo tik planas. O koks kelias nuo plano iki jo realizavimo, žino kiekvienas, kuris su tokiais dalykais susiduria. Tačiau A.Vienolis atkakliai, su aukštaitišku užsispyrimu siekia savo tikslo. Kiekvienų metų darbo plane jis rašo tą patį: paimti visą klėtelę po stiklu... Rašo ne tik planuose. Jo raštai tuo klausimu keliauja į daugelį instancijų, daug kartų apie tai kalbama posėdžiuose ir pasitarimuose. Ir kad tai būtų tik vienas A.Vienolio rūpestis!

Rūpindamasis A.Baranausko klėtele ir A.Baranausko atminimo įamžinimu, A.Vienolis nepamiršo ir kitų Anykščių krašto rašytojų - Jono Biliūno, Juozo Tumo - Vaižganto.

Dar prieškario metais A.Vienolis buvo vienas tų, kurie rūpinosi J.Biliūno palikų pervežimu į Lietuvą. Pas jį buvo kelio galas visų, kurie tuo reikalu atvažiuodavo į Anykščius. Tai rodo ir Kosto Korsako 1939 m. gegužės 18 d. įrašas klėtelės lankytojų knygoje: "Atvykę parinkti kito žymaus anykštėno Jono Biliūno amžinam poilsiui vietas, su gilia pagarba apžiūrėjome "Anykščių šilelio" autoriaus vyskupo A.Baranausko klėtelę ir pajutom jo gyvąją dvasią. K.Korsakas, J.Biliūnienė". Matyt, A.Vienolio iniciatyva 1940 m. liepos 29

d. buvo įsteigta "Jono Biliūno vardo draugija", kurios įstatai, jo pasirašyti, saugomi LTSR centriniame valstybiniame archyve.

Pokario metais rašytojas būdavo dažnas svečias Niūronyse - J. Biliūno tėviškėje. Jam neduoda ramybės J. Biliūno tėviškės būklė: sodyba be šeimininko, irstanti, apširusi.

1953 m. balandžio 6 d. A. Vienuolis sėda prie darbo stalo ir rašo Lietuvos TSR Ministrų Tarybos pirmininkui laišką, kuriame išdėsto visus savo rūpesčius, susijusius su Anykščių krašto rašytojų atminimo gerbimu ir įamžinimu. Į šitą rašytojo - Lietuvos TSR Aukščiausios Tarybos deputato raštą buvo reaguota greitai ir taip, kaip turbūt ir pats A. Vienuolis nesitikėjo. 1953 m. Lietuvos TSR Ministrų Tarybos nutarimu Nr. 412 "Dėl rašytojo J. Biliūno atminimo įamžinimo ir dėl A. Baranausko vardo memorialinio muziejaus Anykščiuose sutvarkymo" klausimas sprendžiamas racionaliai: Kultūros ministerija įpareigojama paruošti užduotį klėtelės apsauginiam pastatui ir J. Biliūno antkapiui suprojektuoti, o Anykščių rajono vykdomasis komitetas - suremontuoti J. Biliūno gimtajį namą ir pastatyti apsauginį klėtelės pastatą. Reikia įsivaizduoti A. Vienuolio džiaugsmą, kai jis 1953 m. liepos mėn. iš Kultūros švietimo įstaigų vyriausios valdybos gauna šito dokumento nuorašą.

Atsiveria naujos perspektyvos, pakyla nuotaika.

1953 m. liepos pradžioje iš Zakopanės į Anykščius iškilmingai pervežami Jono Biliūno palaikai. A. Vienuolis eina paskui karstą su J. Biliūno palaikais, o mitinge ant Liudiškių piliakalnio, kuris tapo J. Biliūno amžinojo poilsio vieta, nepaprastai susijaudinęs, sako kalbą.

Nuo tos dienos ši vieta tapo dar vienu A. Vienuolio rūpesčio objektu: reikėjo prižiūrėti J. Biliūno kapą, tvarkyti aplinką, rūpintis paminklu. 1954 m. darbo plane A. Vienuolis rašo, jog numato rūpintis J. Biliūno gimtojo namo restauravimu ir akmeninių laiptų į Liudiškių piliakalnį įrengimu, nes "lankytojai, eidami visais takais takeliais, griauja patį kalną ir mindžioja jauną miškelį".

Norėdamas pagreitinti visus darbus, susijusius tiek su A. Baranausko klėtele, tiek su J. Biliūno gimtąja sodyba ir palaidojimo vieta, A. Vienuolis 1954 m. gegužės 2 d. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos sesijoje pasako tuos reikalus gvildenančią kalbą ir įteikia tais klausimais raštą. Šios rašytojo pastangos padeda - 1954 m. parengiama J. Biliūno tėviškės namo restauravimo dokumentacija, o 1955 m. pradedami restauravimo darbai. Tačiau jie dirbami prastai, neatsakingai. O čia dar nėra klėtelės gaubto brėžinių! Ir A. Vienuoliui vėl negera, vėl jis kremtasi, vėl jį kankina nemiga.

Tada jis atsikviečia tuometinį Lietuvos Rašytojų sąjungos pirmininką Antaną Venclovą, aprodo savo šefuojamus objektus, neaplenkdamas ir J. Tumo - Vaižganto tėviškės, ir prašo paramos. A. Venclova padeda. 1956 m. rudenį A. Vienuoliui atsiunčiami klėtelės apsau-

ginio pastato darbo brėžiniai (projekto autorius - architektas J. Kvašys).

1957 - ieji metai. Paskutiniai.

A. Vienuolis, kaip muziejininkas, įtemptai dirba. Norėdamas susirasti daugiau talkininkų, plačiau sudominti žmones medžiagos apie A. Baranauską rinkimu, paruošia orientacinius medžiagos rinkimo klausimus. Štai jie: "1. Kur, kas ir kurias A. Baranausko dainas dainuoja? Pageidaujama užrašyti originalias melodijas. 2. Paieškoti A. Baranausko rankraščių ir daiktų, ypač jo gyventose vietose: Skuode, Rumšiškėse, Sedoje, Raseiniuose, Varniuose. 3. Kur, kas ir ką yra sukūręs A. Baranausko motyvais? 4. Rinkti įvairias A. Baranausko ir jo draugų nuotraukas. 5. Kur, kas A. Baranauską pažinojo? Pageidaujama užrašyti jų atminimus. A. Žukauskas".

Tų metų balandžio 7 d. A. Vienuoliui sukanka 75 metai. Jubiliejus iškilmingai švenčiamas.

Po iškilnių - vėl darbas. I-ojo ketvirčio darbo ataskaitoje rašoma: "Įteiktas spaudai rankraštis - "Iš mano atsiminimų"... Tarp kitų - atsiminimai apie poetą A. Baranauską. Tai pats didžiausias A. Vienuolio rašinys apie poetą. Netenka tuose atsiminimuose ieškoti griežto mokslinio tikslumo, nemaža čia nukrypimų nuo pagrindinės temos, tačiau negausioje literatūroje apie A. Baranauską jie užima labai reikšmingą vietą. O anykštėnams tie atsiminimai yra brangūs dar ir dėl ko kita - juose daug rašoma apskritai apie Anykščių žmones, svarbius įvykius. Tai vis brangios detalės, papildančios Anykščių krašto istoriją.

O lankytojai kopja ir kopja į A. Vienuolio kalnelį. Per III-ąjį 1957 m. ketvirtį A. Baranausko klėtelę aplanko 5419 žmonių, maždaug tiek, kiek per visus 1956 metus. Lyg nujausdami, kad nebeilgai teks girdėti A. Vienuolio pasakojimų. Darbo su ekskursijomis buvo daug. Laimė, rašytojui patalkininkauja jo sesers K. Pavilionienės dukra Bronė Kazokaitienė, kartu su savo tėvais pokario metais apsigyvenusi rašytojo namuose. Tačiau darbo abiem užtenka. O čia dar statybos: ant J. Biliūno kapo statomas paminklas, pradėta klėtelės apsauginio pastato statyba. 1957 m. rugpjūčio 14 d. rašte Kultūros ministerijai A. Vienuolis planuoja naujus darbus - įrengti ekspoziciją A. Baranausko klėtelės apsauginiame gaubte.

Tai buvo paskutinis A. Vienuolio - Žukausko raštas A. Baranausko ir apskritai anykštėnų rašytojų atminimo įamžinimo reikalu.

1957 m. rugpjūčio 17 d. A. Vienuolis mirė.

Dabar, kur eisi Anykščiuose, vis užėsi vietą, susijusią su A. Vienuolio darbu, rūpesčiu, kūryba. Eina tomis vietomis žmonės, apmąstydami ne tik A. Vienuolio, bet ir savo gyvenimą, jo prasmę, mokydamiesi meilės gimtajam kraštui. Vadinasi, rašytojo priedermė tėviškei atlika.

"Kultūros barai", 1982 m. Nr. 4

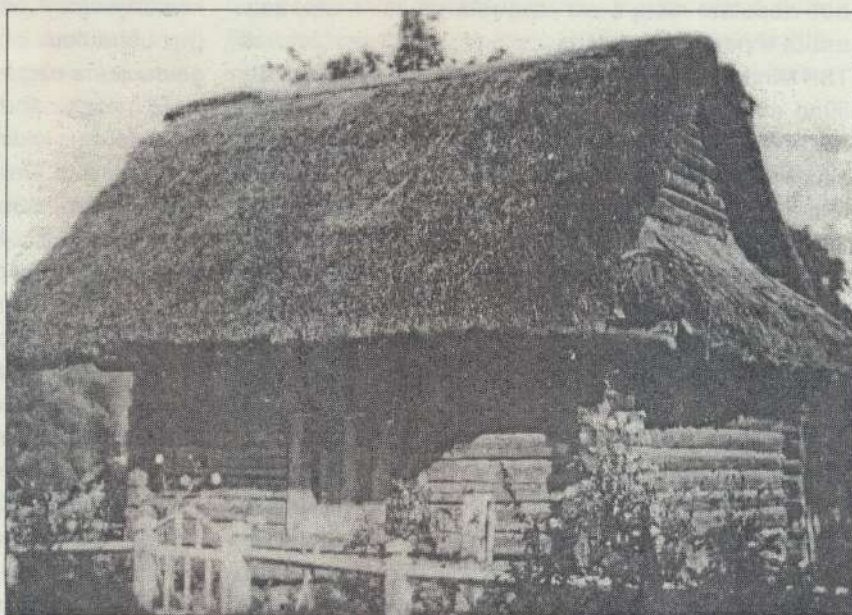
Daug rūpesčių, daug kliūčių reikėjo įveikti pirmojo Lietuvoje memorialinio muziejaus įkūrėjui A. Vienuoliui-Žukauskui, kad išsaugotų klėtelę, įteisintų ją kaip kultūros paminklą. Meilė ir pagarba vyskupo, poeto atminimui, aukštaitiškas atkaklumas padėjo rašytojui įveikti visus sunkumus.

Karo metu nusiaubta sodyba, dingę eksponatai. Į Vilnių aukštiems pareigūnams siunčiami raštai, jog klėtelė būtų pripažinta muziejumi ir pačiam rašytojui būtų patikėtos muziejaus direktoriaus pareigos, valdininkų keliama reikalavimai ir būtinybė juos vykdyti, dėmesys visų anykštėnų kultūros paveldui, neišsipildžiusi viltis įsteigti Anykščiuose kraštotyros muziejų, rūpestis kaip išsaugoti A. Baranausko klėtelę ateities kartoms...

Apie tuos A. Vienuolio, kaip muziejininko, rūpesčius ir pastangas pasakoja A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialiniame muziejuje saugomi rašytojo laišakai, ataskaitos, pareiškimai. Su kai kuriais iš jų supažindiname mūsų skaitytojus. Siekdami išsaugoti dokumentų autentiškumą, šių raštų kalbą paliekame netaisyta.

**“Savo pareigą
aš jaučiuos
atlikęs
sąžiningai...”**

A. Vienuolis

A. Baranausko klėtelė 1926 m.

Sąrašas eksponatų, dingusių iš Baranausko vardo Muziejaus Anykščiuose per 1944 metų karo veiksmus:

- 1) Sieninis laikrodis.
- 2) Kišeninis.
- 3) Visos Anykščių Šilelio laidos.
- 4) Daug knygų su poeto autografu.
- 5) Lietuviškas muštinis.
- 6) Biliūno lazda.
- 7) Vysk. motinos nuometas.
- 8) Senobiniai raštai - audiniai.
- 9) 1 senob. lovatiesė.
- 10) 1 senob. staltiesė.
- 11) Baronų namų numizmatikos rinkinys.
- 12) Vietos mineralų rinkinys.

- 13) Eksponatų aukotojų knyga.
- 14) Eksponatų sąrašas.
- 15) Iškarpos iš įvairių laikraščių apie poetą ir vyskupą A. Baroną - Baranauską.
- 16) 3 knygos su klėtelės lankytojų parašais bei užrašais.

Be to, iškeltos klėtelės grindys, persautas A. Baranausko biustas, suplėšytas Kristaus Kančios paveikslas ir nudaužtos Kristaus Kančios rankos.

Vilnius, 1944 11 26 d.

A. Žukauskas
(VŽM 5630)

ĮSAKYMAS Nr. 27 **Švietimo Liaudies Komisariatui**

Vilnius, 1945 m. liepos mėn. 14 d.
ŽUKAUSKĄ - Vienuolį Antaną skiriu nuo šių metų birželio mėn. 1 dienos Anykščių BARANAUSKO vardo muzie-

jaus direktorium - vyresniojo mokslo darbuotoju.
ŠVIETIMO LIAUDIES KOMISARAS

(J. Žiugžda)
(VŽM 4275)

MUZIEJŲ IR SENOVĖS PAMINKLŲ SKYRIUS 1947 m. birželio mėn 7 d. Nr. 1283 VILNIUS

Siunčiame Kraštotyros Muziejaus nuostatus ir kartu pranešame, kad Jūsų muziejus, einant tais nuostatais, yra pri skirtas prie kraštotyros muziejaus tipo ir nuo šiolei jis laikomas kraštotyros muziejumi.

Muziejaus nuostatus prašome su savo bendradarbiais gerai išstudijuoti ir pradėti šiame muziejuje organizuoti šias ekspozicijas: 1) gamtos, istorijos, etnografijos ir socialistinės statybos; 2) steigti kraštotyros ratelius ir popularizuoti

**Poeto A.Baranausko Vardo
Memorialinis Muziejus
Anykščiai, Vienuolio 3
1950 I O4
Nr. 1**

KULTŪROS ŠVIETIMO ĮSTAIGŲ KOMITETUI prie LTSR LKT MUZIEJŲ IR SENOVĖS PAMINKLŲ SKYRIUI

Metinė 1949 m. muziejaus veiklos ataskaita

Muziejus pastatas egzistuoja nuo 1826 m., bet oficialiai atidarytas 1945 m. prie Tarybinės valdžios.

Pats muziejus jau yra eksponatas ir užima plotą 4.35x4.35. (Be to, prie muziejaus yra atskiras privatus kambarys - skaitykla).

Iš biudžeto buvo asignuota Rb.19.000

Panaudota pagal pagrindinius išlaidų straipsnius:

Darbo atlyginimas Rb. 9.000

Admin.ūkio išlaidos Rb.2.055,15

Eksponatų įsigijimui Rb. 4.800

Priskaitymai Rb. 522

Muziejaus direktorius su alga Rb. 500

Muziejaus valytoja su alga Rb. 250

Muziejaus direktorius su aukštuoju mokslu provizorius - literatas.

Muziejaus valytoja - baigusi 4 gimn.klases.

Muziejus - senovinė kėlėlė ir privatus kambarys-skaitykla knygynas turi 263 knygas ir žurnalus ir radijo imtuvą "Rodina".

Vietos gimnazijos mokiniai pritraukti prie kraštotyros darbo. Numizmatikos, mineralų, senienų ir ekskursijų nuotraukų rinkinys. Moksleivių, ekskursijų 27. Lankytojų, pasira-

ti jų darbą; 3) įtraukti visuomenę į revoliucijos, istorijos, archeologijos, gamtos ir kitų paminklų, esamų apskrityse ribose, apsaugojimo reikalą

Priedas: Nuostatai (2 lapai).

(V.ŠAULYS)

MUZIEJŲ IR SENOVĖS PAMINKLŲ SKYRIUS
VIRŠININKAS
(VŽM 5689)

šiusių svečių knygoje 1369. Su ekskursantais vedami pasikalbėjimai aktualiomis temomis. Visi partijos ir vyriausybės politiniai ir ūkiniai uždaviniai vykdomi stropiai.

Inventorinė knyga 1. Užrašų joje 33. Per ataskaitinį laikotarpį 10.

Bendras eksponatų skaičius 127. Foto nuotraukų 13. Skulptūrų 2. Senieji spaudiniai: Iš 1595 m. - 1. Iš 1680 - 1. Iš 1744 - 1. Iš 1765 - 1. Su autografais kn. 6. Su dedikacija kn. 2. Muziejaus būklę tikrino: 1949 II.3. Statistikos inspektorius ir Rajoninis inspektorius /parašai neišskaitomi/. 1949 III.9. Kultūros - Švietimo Skyriaus Vedėjas /parašas neišskaitomas/. 1949.VIII.29. Švietimo Ministerijos Inspektorius /parašas neišskaitomas/. 1949.X.28. LTSR Švietimo Ministerijos vyr. inspektorius /parašas neišskaitomas/. 1949.XI. Kult. - Šviet. /toliau neišskaitoma/. Be to, muziejaus veiklą tikrino 1949 metų pabaigoje Anykščių Miesto Vykd. Komitetas ir rado visa tvarkoje. Aktas Nr.54.

A.Žukauskas

Muziejaus direktorius

Anykščiai, 1950.I.4.

(VŽM 5784)

Anykščių Rajono Kraštotyros muziejaus reikalu

Anykščių Rajono būsimam Kraštotyros muziejui tinkamiausias ir patogiausias namas tai, mano nuomone, būtų Komunalinio Ūkio žinioje esantis mūras ant Šventosios upės kranto, priešais Elektrinę. Dabar tie rūmai numatyti atremontuoti ir pritaikyti kokios nors įstaigos ar raštinės reikalams, kaip kad jie neseniai taip nevykusiai buvo pritaikyti grūdams supilti. Nors tas mūras nuo laiko ir nuo įvairių perdirbimų bei pritaikymų yra ir labai nukentėjęs, bet dar ir dabar tebėra stilingas ir iš oro puošnus: su didelėmis kolonomis, dideliais langais, didele aikšte ir įspūdingu reginiu į Šventąją upę, į tiltą ir į apylinkės aukštumas - tolimas už Užupiečių kaimo. Be to, apie tuos rūmus daug erdvės, oro, žalumos: kadaise buvo nemažas ir parkas, bet padarius ant Šventosios upės kranto užtvanką ir pastačius malūną, to parko gerą trečdalį nunešė pavasarių potvyniai ir liūtys. Bet dar ir dabar apie tuos rūmus yra nemaža užsi-

likusių įvairių medžių, dekoratyvinių medelių, gilus šulinys, plati aikštė ir, iš viso, tas sklypas atitinka 1948 m. Tarybinės Vyriausybės išleistoms instrukcijoms "Muziejinių fondų saugojimas", kuriose yra pasakyta, kad "aplink muziejaus pastatą" pageidautina laikyti tuščią vietą dėl geresnio šviesos ir oro priėjimo ir priešgaisrinei apsaugai. Pageidautina, kad muziejus aplink būtų apsodintas medžiais ir prie pastato turėtų šulinį arba kūdrą, pageidautina, kad medžiai skirtų muziejų nuo gatvės".

Visus tuos patogumus bei privatumus tie namai turi. Be to, greta jų yra kitas didelis namas medinis, kuriame galėtų apsigyventi muziejaus personalas.

Tuos rūmus su kolonomis prieš lenkmetį pasistačius sau vietinė dvarininkė Okuličiūtė. Viename rūmų gale apsigyvenusi ji pati, o kitame - įrengusi didelę salę koplyčią, meniškai dekoruotomis sienomis, lubomis, pakraigais ir or-

namentuotomis krosnimis. Į tą koplyčią suvažiuodavę apylinkės dvarininkai reformatai pasimelstų, pakortuotų. Lenkmyje tuose rūmuose buvęs sukilėlių - revoliucionierių štabas. Vėliau Okuličiūtė buvusi suimta ir ištremta, o rūmai konfiskuoti, padovanoti generolui Amadai. Generolas Amada nerimęs Anykščiuose ir rūmus perdavęs savo sekretoriui. Sekretoriui mirus, tie rūmai ilgai buvę be šeimininkų. Vėliau užvaldęs juos Okuličiūtės giminaitis dvarininkas Maleckis, bet Peterburge atsisaukęs dar artimesnis įpėdinis, atsargos valdininkas Zanevskis. Jis iškėlęs Maleckiui dėl namų priklausomybės bylą ir ją laimėjęs.

Zanevskis tuose namuose išgyvenęs 26 metus ir vedęs bylą su malūno savininkais dėl upės kranto. Jam mirus tie namai vėl ėjo iš rankų į rankas ir visi jų savininkai vis bylinėjosi dėl upės kranto. Pagaliau teismas priteisė malūno savininkams padaryti pylimą, sustiprinti krantą ir apsaugoti parką ir rūmus nuo potvynių pavojaus, bet geras trečdalis parko jau buvo nugriautas. Kiek aš atmenu, vėliau tuose rūmuose gyvendavo pristavai, urėdai, įvairūs viršininkai, buvo vilnų karšykla, verpykla, grūdų sandėliai... Ir dabar tie rūmai neturi sau tinkamos paskirties, stovi ir labai apleisti. Tuose rūmuose 1917, 18, 19 metais buvo revoliucinės literatūros sandėlis, kur prižiūrėjo ir tvarkė anykštietis siuvėjas

Levandavičius, vėliau išvykęs į Tarybų Rusiją ir nebegrižęs.

Mano nuomone, tie rūmai, gerokai juos atremontavus ir ištaisius, kaip tik ir atitiktų numatomam Anykščių rajono Kraštotyros muziejui. Dabartinis poeto A.Baranausko vardo memorialinis muziejus turi visai kitą paskirtį, būtent A.Baranausko gyvenimui ir veiklai pažinti, renkant, saugojant ir nagrinėjant daiktinę, rašytinę ir vaizduojamą medžiagą, komplektuojant pagrindinį muziejaus fondą asmeniniais A.Baranausko daiktais, dokumentais, paveikslais, rankraščiais, medžiaga iš jo gyvenimo ir veiklos, vietovių, susijusių su jo vardu, vaizdais, medžiaga apie jo šeimą ir aplinką, o taip pat medžiaga, vaizduojančia jo asmenį ir kūrybą literatūroje ir mene. Be to, pats 1826 metų pastatas - klėtelė yra jau eksponatas ir jo 4,35x4,35 kv.m sienose ir prie geriausių norų daugiau nieko nebesutalpinsi. Tas pastatas, kuriame poetas sukūrė savo nemirtingąjį kūrinį "Anykščių šilelį", turėtų pasilikti vietoje, kaip memorialinis - istorinis paminklas ir paimtas po stiklu.

A.Žukauskas

A.Baranausko Vardo Memor. Muz. Direktorius
Anykščiai, 1950.X.4 d.

(VŽM 5834)

**Lietuvos TSR Tarybinių Rašytojų Sąjungos Valdybai
Poeto A.Baranausko Vardo memorialinio
muziejaus - klėtelės Anykščiuose
prižiūrėtojo - direktoriaus, rašytojo
A.Vienušio - Žukausko
Pareiškimas**

1950.I.4. aš įteikiau pareiškimą, rašto Nr.24., Anykščių rajono Kultūros - Švietimo įstaigai, Anykščių rajono Vykd.

Komit. ir Muziejų skyriaus Viršininkui Vilniuje, kad poeto A.Baranausko vardo memorialinis muziejus - klėtelė, 1826

Prie A.Vienušio gimtojo namo maketo. Antroji (iš kairės) mokytoja Ona Gikytė-Šakėnienė

Antano DILIO nuotrauka

m. pastatyta, kurioje 1858-1859 metų vasaros atostogų metu gyvendamas poetas parašė savo nuostabųjį kūrinį "Anykščių šilėlį", nebeatitinka pagrindiniams šių dienų memorialinių muziejų uždaviniams, nes tokioje patalpoje, kuri turi 18 kv.m talpos, be langų, be užlų, šiaudiniu stogu, neapipjautų, medinėmis vinimis sukalintų rąstų ir gero kai apipuvusi ir apipelėjusi, jokia veikla nebeįmanoma: 6 kv.m užima aruodai, 6 kv.m poeto lova, stalas, sofa, kėdė, du foteliai, o ekspozicijai ir lankytojams nebelineka ir tų 6 kv.m. Kadangi lankytojų skaičius iš metų į metus vis daugėja ir daugėja (iki š.m. lapkričio mėn. 4 d. klėtelę aplankė 106 organizuotos ekskursijos ir pasirašė svečių knygoje 3837 lankytojai) tai laikau savo pareiga pranešti LTSR Tarybinių Rašytojų Sąjungos Valdybai, kaip "Anykščių Šilėlio" autoriaus palikuonims, pasirūpinti per tam tikras įstaigas, kad klėtelės eksponatai būtų perkelti į tinkančias patalpas, o eksponatams prižiūrėti paskirtas kitas asmuo, nes aš esu jau pasenęs. Be to, klėtelės, kaip memorialinio istorinio paminklo saugojimas, poeto gyvenimo, veiklos tyrinėjimas jo pavyzdžiu tėvynės meilės auklėjimas, susijęs su kitais administravimo rūpesčiais ir uždaviniais, man vienu vienam neįmanoma buvo atlikti. Savo pareigą aš jaučiuos atlikęs sąžiningai: iki tarybinių laikų išsaugojęs pastatą - klėtelę ir sukomplektavęs joje pagrindinį muziejaus fondą asmeniniais mano senelio, poeto A.Baranausko, daiktais, dokumentais, paveikslais, rankraščiais, medžiaga iš jo gyvenimo ir veiklos, vietovės, susijusių su jo vardu, vaizdais, medžiaga apie jo šeimą ir aplinką, o taip pat medžiaga, vaizduojančia jo asmenį ir kūrybą literatūroje ir mene.

Rašytojas A.Žukauskas - Vienuolis
(VŽM 7839)

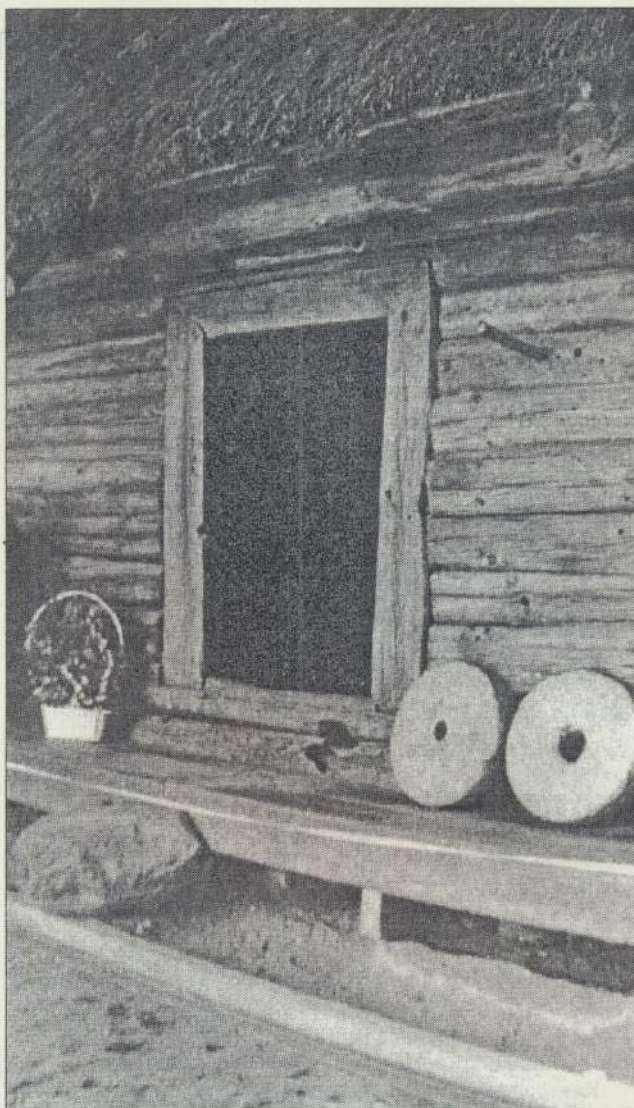
IS A.VIENUOLIO-ŽUKAUSKO KALBOS LIETUVOS TSR AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS SESIJOJE 1954 M. GEGUŽĖS 27 D.

...Kadangi Anykščių miestas vis auga, plečiasi, o jo gražios apylinkės su Anykščių šilėliu, rašytojo J.Biliūno kapu piliakalnių, poeto A.Baranausko klėtele, Puntuku, Piestupiu, Voruta, Šventosios - Anykštos krantais, pagrioviais ir tais pačiais kalnais kalnuotais, kas vasarą sutraukia iš Kau- no ir iš Vilniaus daug vasarotojų, privilegiją turistų, menininkų ekskursantų, moksleivių ekskursijų, mus dažnai aplanko respublikiniai teatrai, tai reiktų puošti ir patį miestą, kad harmonizuotųsi su savo apylinkių gražia gamta. Be to, Anykščiuose reiktų įrengti ir turizmo bazę, nes, jei pati apylinkė žavi, tai neturi apvilti turistų akies ir pats jos centras - miestas. Per 1953 metų vasaros atostogas poeto A.Baranausko klėtelę ir rašytojo J.Biliūno kapą aplankė 197 ekskursijos ir pasirašė svečių knygoje 6034 žmonės. Anykščių gyventojai jau nebegali apseiti ir be miesto parko. Miesto parkui vieta yra numatyta rašytojo J.Biliūno pušynėly pagal jo apdainuotą Piestupį, bet ir tam reikalingos lėšos.

Smarkesniu tempu reiktų vystyti Anykščiuose ir komunalinių butų statybą, nes pokariniais laikais nepastatyta nė vieno komunalinio namo.

Apvertkinoje padėtyje tebėra rašytojo J.Biliūno kapas ir jo gimtinis namelis Niūronių kaime.

Pirmučiausia reiktų atremontuoti tą namelį, perkelti į jį iš Baranausko klėtelės paimtus apsaugai nuo J.Biliūno kapo vainikus. Į patį rašytojo J.Biliūno kapą reiktų nuo vieškelio išvesti kelią-alėją, į piliakalnį padaryti laiptus, nes da-

bar ekskursantai lipa į kalną iš visų pusių visais takais ir takeliais ir mindžioja - laužo jauną pušynėlį. Be to, patį kapą reiktų aptverti tvorele, privežti juodžemio, prisodinti gėlių, dekoratyvinių medelių ir pastatyti paminklą - monumentą, kuris dominuotų visai plačiai apylinkei.

Nedelsiant reiktų susirūpinti ir poeto A.Baranausko klėtelės apsauga ir uždėti viršum jos gaubtą. Visam tam įvykdyti 1953 metais buvo Lietuvos Ministrų Tarybos priimta nutarimas, buvo atsiųsti iš Vilniaus, iš Valstyb. Projektavimo instituto vyr.archit. Valiūškis ir iš Lietuvos Mokslo Akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto darbuotojas drg. Vasilius. Jie atliko Niūronyse rašytojo J.Biliūno namelio ir poeto A.Baranausko klėtelės matavimo darbus ir nustatė tematinius planus, bet toliau niekas nieko nedaro ir šiandien.

Anykščiuose reikalinga steigti ir Kraštotyros muziejų, nes dabartiniame A.Baranausko vardo memorialiniame muziejuje - 18 kv.m talpos medinėje klėtelėje be langų, be lubų, neapkūrenamoje ir po šiaudiniu stogu jokia muziejinė veikla neįmanoma, kur ekspozicijai ir lankytojams belieka vos 6 kv.m. Be to, toji klėtelė, 1826 metais statyta, yra pati pats brangiausias muziejaus eksponatas ir reikalinga kapitalinio remonto.

(VŽM 3791)

Mano šventa pareiga

Onutė SEDELSKYTĖ

Iš kelionės buvome truputį pavargę ir sušalę. Suėję į Baranausko muziejui skirtą kambarį, pajutę šilumą, atkutome. Numetusi apsiaustą, pažvelgiau į vitrinoje dar paties Vienuolio išdėliotas Baranausko knygas, fotografijas bei kitus eksponatus. Ir brangūs, kaip relikvijos, liko visi šie daiktai iš pirmos dienos. Jie priminė jau daug metų po žemėmis sudulėjusių senolių praeitį, kurios niekas nesugrąžins, niekas neprikels ir, dar praėjus kokiam šimtmečiui, niekas niekas nebeprimins, jeigu nebus išsaugota nors vienas kitas tos epochos eksponatas.

Ačiū mūsų Vienuoliui, kuris juos išsaugojo per karo ugnį, kuris suprato jų vertę, mokėjo branginti ir tūkstančiams žmonių, lankiusių klėtėlę, išaiškino kuo brangūs šie praeities paminklai. Dabar į mano rankas patikėta ne tik Baranausko, bet ir Vienuolio didžiulis literatūrinis palikimas. Neturiu apvilti Vienuolio ir tų, kurie lankys šitą muziejų. Tegu ateinančioms kartoms gyvais pavyzdžiais kalbės patys eksponatai, rašytojų palikti dideli darbai. Mano šventa pareiga juos apsaugoti nuo naikinančių dulkių...

❖ ❖ ❖

Visa komisija suėjome į Vienuolio darbo kabinetą. Kažkokia gedulo rimtimi padvelkė į mus kambario tyluma. Susimąstęs, rūstus iš portreto rėmų žvelgė į mus rašytojas. Portretas perrištas gedulo kaspiniu, po juo sudėta keletas vainikų dar daugiau stiprino rimties įspūdį. Man atrodė, kad čia netinka kalbėti, juoktis ir tik pašnibždom ištariau:

- Tai nuo ko dabar pradėsime?

Visi kiti jautėsi lyg būtų atėję pas Vienuolį į svečius ir laukia dabar pasirodant paties šeimininko, kuris tuoju patatys ant stalo savo gamybos nuostabaus gėrimo, kurio paslapties iš savo draugų niekam nėra pasakęs.

Kambarys greit tyvuliavo dūmais, pučiamais iš rūkančiųjų lūpų, ir prisipildė pilnos gyvos šnekos, juoko, įspūdžių dalinimosi...

Muziejaus perėmimą baigėme kitą dieną. Išvažiavus komisijos nariams, su jų nuoširdžiausiais linkėjimais pasilikau ten, kur taip veržiausi.

Pirmosios darbo dienos muziejuje buvo skirtos susipažinimui su visa perimta medžiaga. O jos buvo daug. Apie 2000 knygų, keli šimtai fotografijų, daug įvairių rankraščių, laiškų, o kiek dar kitų daiktelių. Viskas taip brangu, saugotina. Viskas. Kiekvienas daiktelis byloja apie neužmirštamus, didelius rašytojo darbus, siekius. Paskėdavau per dienas šitam kultūrinio palikimo fonde. Tik per langą retkarčiais pažvelgdavau į saulės spinduliais žaidžiančius sniego kristalėlius ir vėl pasinerdavau popierių, dokumentų krūvose.

Darbo diena greit prabėgdavo. Juk vasario pabaiga, kovo pradžia. Dienos ilgėja.

Ir aš dabar gyvenu lyg kokioj užburtoj pily, ant kalno, nuošaly miesto, apsuptoj šimtamečių beržų sodyboje. Kol kas gyvenu su rašytojo žmona viename kambaryje. Vėliau ji paskiria man kambariuką 7 kv.m šalia virtuvės. Mano baldai dar likę Vilniuje. Tik savo patalynę turiu. Įsikiriu šitam kambarėlyje. Po darbo skaitau knygas, bet mintys būna tokios padrikos, negaliu susikaupti.

❖ ❖ ❖

Vos spėjo nutirpdyti saulė nuo kalnų sniegą, išnešė Šventoji ledus, su pirmaisiais vyturiais pradėjo rodytis ir pirmosios ekskursijos, pavieniai lankytojai. Jie pagyvino visą muziejaus aplinką. Kaip gera būdavo kalbėti ir kalbėti jiems, aiškinti apie Baranauską, Vienuolį, Biliūną. Patys žodžiai plaukdavo iš širdies, bežiūrint į nepažįstamus pilnus rimties veidus. Kai kas iš besiklausančių ir ašaras nubraukdavo. Ašaros kalbėtoją dar daugiau uždega. Tada pajunti, kad tu pasiekei jų širdis, suvirpina jausmus. Nesigirsiu, bet pasakysiu tiesą, kad tokiai ekskursijai klausantis tikrai sekdavosi kalbėti.

Per dieną kartais būdavo po keliolika ir daugiau ekskursijų. Prisipažinsiu, kartais ir išvargindavo, paskutinioms nebesisekdavo nuosekliai aiškinti. Imdavo žodžių sąvokos painiotis, akyse visa minia mirgėti. Atrodo, kažkas lyg uždengdavo akis, galvą, ir norėdavosi rankom nuo savęs tą slegiantį sunkumą nustumti. Tai būdavo tik nuovargis, kuris iki sekančios dienos praeidavo.

❖ ❖ ❖

Nuo mano darbo pradžios muziejuje buvo praėję ne daugiau kaip 3 - 4 savaitės. Savaitę buvome komandiruotėje Kaune, o kitą laiką tvarkėme fondus, ruošėmės ekskursijų sezonui, planavome nuo ko pradėti dirbti, užmezgėm ryšius su mokytojais, sudarėm muziejaus tarybą, eksponatų pirkimo komisiją ir pradėjom medžioti po apylinkes mūsų muziejaus profiliui tinkamas vertybes.

Gaunu pranešimą, kad kviečiamas visų įstaigų ir įmonių vadovų pasitarimas. Turiu garbės ir aš čia dalyvauti.

Rajono vadovai pradėjo šnekėti, ne šnekėti, bet rėkti. Vilniuje taip šnekančių tribūnoje neteko matyti. Mažai ką aš pažinau iš salėje esančiųjų. Ir kai mesdavo aštrią kritiką kuriam nors vadovui, nesupratau, teisinga ji buvo ar ne. Juk aš dar naujokė. Kad ką nors pagirtų, negirdėjau. Barė smarkiai vietinio ūkio valdybos viršininką, kad batsiuviai ir kriaučiai dar vaikščioja į bažnyčią, barė Elmininkų bandymų stoties darbuotoją, kad jų duktė įstojo į vienuolyną, kažką barė, čia buvo pasakyta visų vadovų adresu, kad blogai vedamas ideologinis darbas liaudies tarpe, nevystoma ateistinė propaganda. Todėl dar daug daktų renkasi sekmadieniais į bažnyčią. Kliuvo ir Anykščių klebonui, nors jo čia ir nebuvo, kad jis moka nuoširdžiais, išvis ir melagingais žodžiais patraukti liaudį prie savęs, o mes kodėl to nesugebame.

Buvo kalbama ir apie įvairius darbo trūkumus, bet ten nebe naujovė, užtat atminty ir nepasiliko.

Kam ne kam, bet man, tai tikrai nemaniau, kad irgi porcija skirta bus.

Vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas iš tribūnos galingai sušunka:

- Blogai dirba muziejus, nevysto mokslinio darbo, neruošia traktatų. Tokia padėtis neleistina. Artimiausioj ateity ją reikia ištaisyti.

Sužiuro į mane daug nepažįstamų akių, man truputį lyg šilta pasidarė, bet sukandau dantis ir nutylėjau. Kitaip sakant "kalnę" prisiėmiau.

Pasiklausiau muziejų skyriaus, ką mums daryti su "traktatais". Gal kaip tik nuo jų reikia pradėti kurti muziejų.

Ministerijos darbuotojams tokia rajono vadovo pastaba sukėlė skanų juoką.

- Jūs jiems pasakykite, kad moksliniams traktatams rašyti yra institutai ir kitos mokslinės įstaigos, o muziejaus darbuotojų didžiausias uždavinys rinkti muziejui medžiagą, atsiminimus, įrėsti ekspoziciją.

Dabar drąsi laukiau progos, jei ką nors panašaus priims, tai paprašysiu žodžio ir aš.

Progos ilgai laukti nereikėjo. Greit buvo rajono deputatų sesija, kur svarstė rajono ir miesto kultūros darbą. Į pasisakančiųjų sąrašą be mano pastangų buvau įtraukta ir aš.

Šitą publiką sudarė jau nebe tie, su kuriais buvau pirmajame pasitarime. Čia buvo deputatai iš viso rajono apylinkių ir netgi svečiai iš sostinės.

Savo įžanginėje kalboje vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas pakartotinai vėl paminėjo tuos "traktatus". Tai ir buvo akstinas, uždegęs mane apginti muziejų nuo "traktatų".

Ir štai kalbu aš pirmą kartą kaip įstaigos vadovė. Pirmą kartą tribūnoje prieš deputatus. Šnekėjau labai ramiai, nesijaudinau, kažkodėl pasitikėjau savimi. Apgalvojau kiekvieną mintį, kiekvieną žodį.

Prisimenu, pasakiau kas turi rašyti ir rašo mokslinius traktatus. Nubrėžiau muziejaus reikšmę ne tik rajono, bet ir visos respublikos kultūriniam gyvenimui. Nurodžiau esamus sunkumus, prašiau paramos iš Partijos ir Vykdomojo komiteto. Paminėjau, kad artėjant ekskursijų sezonui, reiktų, kad lankytojai neklaidžiotų keliuose į lankytinas vietas, reikia pastatyti rodykles.

Salėje sėdinčiųjų aplodismentai leido suprasti, kad mano žodžiams pritarė.

Kai jau nebebuvo kalbančiųjų, viską apibendrino Partijos komiteto sekretorius V.Lukoševičius. Paniūręs peržvelgė salę ir sudavė kumščiu į tribūną, sakydamas:

- Gaila, kad dar atsiranda tokių žmonių, kaip drg.Sedelskytė, kuri dėmesio nevertiems niekam pasakytą išdrįsta dar eiti į tribūną, trukdyti laiką.

Ką daugiau sakė mano adresu, nebegirdėjau. Užtelėjo į galvą tokio karšto kraujo srovė, kad aš degiau iš gėdos kaip ugny. Nemačiau nei kada jis nuėjo nuo tribūnos. Greta sėdėjęs Kultūros skyriaus vedėjas, matyt, suprato mano šitą "kritimą" ir pasilenkęs pakuždėjo į ausį:

- Nesijaudinkite ir neimkit į galvą. Pas mus taip jau įprasta. Pagyvensit, padirbėsit, pamatysit dar ne šitokių dalykų.

Parėjusi namo, kai apsvaščiau visų kitų kalbas, supratau, kad aš ne taip kalbėjau. Reikėjo kalbėti savikritiškai, juk taip darė kiti. Rubikių apylinkės pirmininkė Adomonytė, kurios darbas vertinamas gerai, kalbėdama kaltino save ir už pieno mažą primelžimą, už mėsos produktų planų neįvykdymą, už saviveiklos mažą kolektyvą ir už visa kita kaltino tik save.

Šitai reikia kalbėti. Bet aš dar nežinojau, juk kalbėjau pirmą kartą. Ir pirmą kartą taip nudegiau.

Vėliau ir aš išmokau kalbėti. Bet tribūna naudodavusi tik tokiais atvejais, kai kitos išeities nebūdavo.

1958 metų birželio 10 d. susirinkime Muziejaus Taryba. Ją sudarė rašytoja B.Buivydytė, mokytojai Pr.Šulga ir J.Katinas, rajono vykdomojo komiteto pirmininko pa-

vaduotojas K.Zulonas, kultūros skyriaus vedėjas H.Judickas, muziejaus bendradarbis J.Juodelis ir aš.

Pagrindinis posėdžio tikslas - kaip paminėti artėjančias A.Baranausko "Anykščių šilelio" sukūrimo šimtąsias metines.

Nutarėm, kad reikia visuomenei suruošti minėjimą su menine dalimi. Anykščių šilelyje ta proga pastatyti su poemos ištrauka paminklinį akmenį, išleisti atvirukų rinkinį apie Anykščius. Šitam reikalui sudarėm komisiją, jos pirmininku paskyrė mane. Suredagavom Kultūros ministerijai raštą, po juo pasirašė Zulonas, Judickas, ir mane iškomandiravo į Vilnių.

Su peticija vykstų į Vilnių. Ir kiek buvo džiaugsmo, kai ir muziejų skyrius, ir ministro pavaduotojas pritarė ir tuoj pat prižadėjo išskirti lėšas.

Nebetilpo džiaugsmas krūtinėje. Norėjosi kuo greičiau bėgti atgal į Anykščius ir pranešti jiems.

- Draugai! Valio! Pradedame!

Gera buvo begaliniai. Gera tada, kai pritarimas būna teigiamas. Dirbti, tik dirbti, jei turėčiau dešimt rankų, regis, jom visom apglėbčiau dabar muziejų ir visus Anykščius, priglausčiau juos taip stipriai prie savęs, prie širdies, kad niekad jokia jėga negalėtų manęs nuo jų atplėšti.

Sutinku pažįstamus. Visi teiraujas:

- Na, kaip sekas, nesirengi bėgti.

- Oi ne, viskas labai gerai. Niekad niekad šito darbo nemesiu savo noru. Aš tokia laiminga. Suradau save, tikėk, juk suradau save šitam mielum darbe.

Spindėjo džiaugsmas tą dieną ne tik veide, aš visa juo spinduliavau, juk tiek naujo muziejui suradau. Pas Stepanauską gavau dvi vieninteles Vienuolio į magnetofono juostelę įrašytas kalbas, susitariau su Kino studija dėl filmo - kronikos, kas tik filmuota apie Vienuolį surinkti į vieną juostą ir su anotacija parengti filmą. Surandu Vienuolio pomirtinę kaukę, nuvykstu į Kauną, ten, senam Vienuolio bute, Višinskio g. randu išsilaus lobyną. Daug rankraščių, jo vaisinės svarstyklės ir įvairių kitų brangių eksponatų.

Į Anykščius grįžtu su dideliu lobiu.

Kultūros skyriaus vedėjas kartu su vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotoju pradėjo ieškoti paminklui tinkamo akmens, susitarėm su akmens dailios darbų meistrais ir jau parinkom paminklui ir vietą, tuoju įėjus į šilėlį, dešinėje kelio pusėje ant nedidelės kalvelės.

Nepatiko vykdomojo komiteto pirmininkui Ramanauskui, kad ne jo ši mintis iškelta, o kažkokios grupelės "antitarybinių" žmonių, pasivadavusių muziejaus tarybos nariais, ir man greitai buvo pasakyta rimta pastaba.

- Drg.Sedelskyte, ką jūs čia užsimojote su kažkokiais paminklais. Nereikia. Aš pastačiau paminklą J.Biliūnui, o Baranauskas kas? Žinai kas? Kad man daugiau panašių užuominų nebūtų. Atsirado dar pritarėjas Zulonas. Pamokysiu aš ir jį.

Taip nežinia kieno įsakymu tęsėsi, tęsėsi šis klausimas, kol pagaliau visai praėjo ir šimtosios metinės.

Apie tokį paminklo pastatymą Baranauskui buvo grūpės žmonių rašyta ir spaudoje. Ir vėl buvo raginimas rajono valdžiai iš Kultūros ministerijos, bet rajono galvos nusprendė, kad Baranauskui nėra prasmės statyti tokį paminklą.(...)

Dabar jau supratau mano džiaugsmui kitų pastabas:

- Nesidžiauk, nepažįsti mūsų karjeristų. Nusivili jais greit.

Nuo rašytojo laidotuvių Vienuolio portretas buvo likęs su gedulo juostele, perrišta per kampą. Šis portretas kabo rašytojo darbo kabinete ant sienos virš sofos, kur rašytojas mirė. Atvažiavusi taip radau, kol lankytojams kambariai nebuvo atidaryti, nieko jame ir neliečiau, nemačiau reikalo ir tą juostelę nurišti nuo portreto. Daug kam ir patiko, kad ji ten buvo, nes kaip tik teikė atitinkamą rimtį. Buvo ir kam nepatiko, o nepatiko Partijos sekretoriui Viktorui Lukoševičiui ir Vykdomojo komiteto pirmininkui Albertui Ramanauskui.

Kartą, užėję jie į muziejų, besišvalgydami po rašytojo darbo kambarį, nusigando pamatę gedulo juostelę ant portreto.

- Kas užrišote? - tuoj paklausė.
- Čia dar nuo laidotuvių tebėra, - atsakiau.
- Tai ką, vadinasi, demonstruojat religinę propagandą, kad tučtuojau nuimtumėt.
- Pirmininke, sekretoriau, aš!... - bet mano paaiškinimą nutraukė nauja labai rimta pastaba:
- O čia kas, - visos kėdės ir sofa taip pat juodom juostom perrišta, o kam visa tai?

Paaiškinau, užrišom todėl, kad dažnai kas nors bando atsisėsti, o dabar čia jau ne poilsio kambarys, daiktai, eksponatai saugomi. Juk visur muziejuose šitaip daroma.

- Bet kodėl užrišot juodais kaspinais? - užsispyrę klausė jie.

- Ne juodi, bet mėlyni, o kitokių parduotuvėje nėra, - paaiškinau.

- Suprantam jūsų išsiskukinėjimą, kaip gali nebūti kitokių. Jūs, drg. Sedelskyte, sąmoningai darot visa tai, norėdama pabrėžti kažką antitarybinio ir propaguoti religijos atgyvenas. Ar suprantate? Štai jos darbas, juk nusikaltimas.

- Ką jūs, drg. Sekretoriau, drg. Pirmininke, tikrai, pas mus kitokių juostelių perrišti kėdėm nėra, o tai ne juodos, mėlynos, - suglumusi aiškinau, matydama nepatenkintas veido išraiškas šių dviejų asmenybių.

Išeidami, užuot tarę kokį žodį, uždegantį entuziastišką ugnelę darbui, ją visai užslopino, pasakydami:

- Blogai dirbate, apsvarstysime jūsų darbą. Tučtuojau nuimkite tuos kaspinus.

Muziejaus aplinkos teritorija buvo labai apleista. Patvoriuose buvo pernykščių lapų krūvos, žagary, šiukšlių ir viso kito. Vasarą, kai sužaliuodavo medžiai, vešliai išaugdavo dilgės, lyg ir uždengdavo šiukšlyną, o rudenį viskas nuogai badydavo akis.

Negalėjau pakeisti tokio vaizdo. Visi muziejaus darbuotojai atsiraitę rankoves kelias dienas su kirviais ir pjūkiais sukomės po sodą. Iš visų tvirčiausia aš buvau. Man ir teko išgenėti senas nudžiūvusias vaismedžių šakas (...) Keletrių metų šiukšlės deginome, išplėtėme sodą ir padarėme jį tikrai jaukiu kampeliu. Tik labai gadino vaizdą išlūžusios tvoros. Girdėjau, kad ir pats Vienuolis labai norėjęs apverti savo sodybą, bet negavęs medžiagos. Taip liko suramstytos, vėjui pūstelėjus griūvančios tvoros be vartų-vartelių. Pradėjo po teritoriją vaikščioti kaimynų vištos, žąsys, atbėgdavo kieno ištrūkęs paršelis, bitelės įgelta karvė.

Prieš atidarant rašytojo memorialinius kambarius, propagandos - agitacijos skyriaus vedėjas Algis Utkus atėjo pažiūrėti ir, radęs tebesantį juodą kaspiną ant portreto, įsakė, kol jo nenurišu, lankytojų neleisti.

Buvau priversta gedulo kaspiną savo rankom nurišti. Ar būtina buvo taip padaryti? Į šį klausimą ir šiandien nerandu atsakymo.

Kartą, vartydama Žemaitės albumo puslapius, radau foto - memorialinio kambario kampelis. Žiūriu, ant sienos kabo rašytojos Žemaitės portretas, perrištas juodu kaspinu. Jeigu jo nenurišo fotografuojant, pagaliau, dėjo šią nuotrauką į albumą, vadinasi, Žemaitėi galima palikti gedulo kaspiną, o Vienuoliui negalima. Žemaitės memorialiniam kambariui jau keliasdešimt metų gedulo perrištas portretas tebekabo, o Vienuolio, nors šis portretas kabo virš sofos, kur rašytojas užmigo amžinu miegu, negalėjo palikti su gedulo juostele.

Argi čia ne bukaprotiškumas, trumparegiškumas, baimė savo šešėlių, visų tų, kurie vadovauja liaudies masės kultūros švietimo darbe.

Kiek daug dar tamsos. Aptemus tebesi tu, Baranausko apdainuotoji, brangioji žemės smiltele, išugdžiusi milžinus ažuolus...

Artėja jubiliejus, respublikos dvidešimtmetis. Visi šiai datai pažymėti ką nors ruošia. Ruošiamės ir muziejus. Užsiplanavome šiai datai užbaigti ruošti ekspoziciją ir atidaryti muziejų lankytojams. Darbo buvo labai daug. Teko užmiršti poilsio dienas, darbo valandos tęsdavosi iki vidurnakčio. Nesijautė nuovargio. Moraliai ir darbu daug padėjo Janė Kaušpėdienė, Ona Gikytė, Jonas Katinas, Juozas Griškėtas ir kiti. Tik nesulaukėme paramos iš vietos valdžios. Sąmoningai buvo trukdoma, kad tik dirbti būtų sunkiau. Keletą savaitių pragulėjo geležinkelio stotyje stiklas stendams. Tik įsikišus į šį reikalą personaliniam pensininkui J. Griškėtui, jis buvo atgabentas. Ekspozicijai nuotraukas naktimis primityviomis sąlygomis virtuvėje dirbau pati. Stiklą pjausčiau pati, bendrom jėgom rėminom, apipavidalinom, dėliojom eksponatus ir galų gale atsikvėpėm, kad jau užbaigėm.

Ne vieną kartą varščiau partijos sekretoriaus Viktoro Lukoševičiaus kabineto duris, prašydama kai kurių patarimų, kviesdama pažiūrėti ekspozicijos.

Ne tik kad nesulaukiau jo patarimo, bet netgi gavau pastabą, kad iš jo pusės nebuvo nurodymo, jog ekspoziciją būtina jubiliejaus proga liepos mėn. įrengti. Tas jubiliejus tęsis iki sausio mėn.

- Sekretoriau, kada galima kviesti komisiją priimti ekspoziciją? - vėl varstau jo kabineto duris.

Kad užriko ant manęs:

- Prašau nevaikščioti, kai reikės, aš pats pasakysiu ir iškviesiu komisiją.

Ką gi, paskambinau į ministerijos muziejų skyrių ir informavau apie padėtį.

- Gerai, mes patys sudarysim komisiją ir nuvažiuosim už poros dienų, jei tik jūs ekspoziciją paruošėt, - atsakė Stasys Čipkus.

Komisija - Muziejų skyriaus viršininkas S. Čipkus, Rašytojų sąjungos atstovas M. Sluckis ir Mokslo akademijos atstovas J. Lankutis su partijos sekretoriumi V. Lukoševičium atėjo į muziejų.

Apžvelgė visą ekspoziciją, gana teigiamai įvertino ir kitą dieną leido ją atidaryti lankytojams.

Čia pat su savo pastabom prabilo V. Lukoševičius.

- Aš prieštarauju, kad ekspoziciją leidžiama atidaryti lankytojams. Tik pažiūrėkit, kokia literatūra pirmam stende, tai religinio turinio knygpalaikės.

O ten buvo knygutės iš 18 a., kurias Žukauskas ir Baranauskų namuose jau tada skaitė.

Kita Lukoševičiaus pastaba:

- Neišryškinta Vienuolio revoliucinė veikla.

Nusišypsojo Lankutis ir atsakė:

- Vienuolis niekad revoliucionieriumi ir nebuvo.

- Kam eksponuojamas J.Tumo - Vaižganto įrašas svečių knygoje, pažiūrėkit ką rašo, apie senovės romantizmą, tai antitarybinis iššūkis, - kimba Lukoševičius.

- Drg.Lukoševičiau, nebūkite fanatiku, - pertraukė jį M.Sluckis.

Nebeturėdamas prie ko kibti, pareiškė, kad pats apipavidalinimas ne visai geras, dar reikia pagalvoti ir kažką keisti.

- Kaip tik apipavidalinimas ir ekspozicijos išdėliojimas originalus ir savitas. Gerai, kad nesepta nė vienu muziejum, o išreikšta kažkas nauja. Tikrai puiku, - pabrėžė S.Čipkus.

Lukoševičius paraudo, nosis dar labiau pamėlo. Ir čia pat paprašė žodžio senas komunistas, kuris buvo pakviestas į komisiją, J.Grikštas.

Na ir išdėjo tiesiai ir atvirai, kokius kančių kelius perėjo muziejaus darbuotojai, kol įrengė ekspoziciją, kad jokie pritarimo ir paramos nesulaukė iš vietos valdžios, kad būvau ne kartą sekretoriaus išvyta, kai ėjau klausti patarimo.

- Prašau nutilt, valdykis drg.Grikštai, - drebėdamas iš pykčio šaukė sekretorius.

Mane išpylė šaltas prakaitas nuo tokios staigios scenos, apstulbo komisijos nariai, o Grikštas rėžė toliau:

- Kas tu esi, piemuo! Kai aš dirbau buržuazijos laikais pogrindy, pats būdamas šauliu su šautuvu ant pečių gau-

dei ir persekiojai mus, o dabar išdavęs žmones išsipirkai šiltą vietą ir kankini kitus.

Incidentas buvo smarkus. Pagaliau nuraminome gana įsikarščiavusį Grikštą. O Lukoševičius jautėsi lyg mazgote gavęs į veidą.

Paskui visi dar nuvykome į Niūronis, komisija peržiūrėjo J.Biliūnui paruoštą ekspoziciją, kurią irgi priėmė kaip gerą ir leido atidaryti.

Komisija išvažiuodama palinkėjo man gerų atostogų ir vėliau sėkmės darbe. S.Čipkus dar pridūrė, kad už gerą ekspozicijos įrūšimą ministerija apdovanos muziejaus darbuotojus.

- Ar matote kas dedasi? Girdėjau neoficialiais duomenimis, kad mane Lukoševičius nori atleisti iš direktoriaus pareigų, turi jau kažką numatęs, - pasakiau Čipkui.

- Jūsų darbą šiandien įvertinom matot kaip, visa komisija vieningos nuomonės. Nebijokit nieko, niekas Jūsų neatleis, nebent pati nebenorėsite, ministras perkels į kitą muziejų.

Atsisveikinau su komisija ir turbūt pačią nelaimingiausią minutę pati sau prasitariau:

- Jei reiktų dabar palikti muziejų, kur visą savo sielą sudėjau, turbūt išprotėčiau. Tokią meilę jčiau, tokį prisirišimą prie kiekvienos kertelės, kad net nesinorėjo eiti atostogų (...)

Redakcijos pastaba. Onutė Sedelskytė iš A.Baranausko ir A.Vienulio-Žukausko memorialinio muziejaus direktorės pareigų buvo atleista 1960 metų rugsėjo 1 dieną. Šiuos jos atsiminimus, dar niekur nepublikuotus, šiek tiek patrupinome.

A.Vienulio-Žukausko memorialinių kambarių priėmimo komisija. Sėdi (iš kairės į dešinę) O.Sedelskytė, B.Buivydaitė, N.Varaškaitė, B.Kazokaitienė. Stovi (iš kairės į dešinę) J.Grikštas, J.Katinas, A.Utkus, H.Judickas. 1959 m. liepos 1 d.

Teresė Mikeliūnaitė dirbo A.Baranausko ir A.Vienolio-Žukausko memorialinio muziejaus direktore nuo 1960-ųjų iki 1984-ųjų metų. Iki savo mirties. Toji lemtinga akimirka ištiko jai vedant ekskursiją... Anykštėnų atmintyje liko Teresės Mikeliūnaitės asmenybės šviesa, erudicija, įtaigus žodis. Pasišventusiai savo darbui ir pašaukimui muziejaus direktorei nuolat rūpėjo ne tik Anykščių krašto rašytojų atminimo, kūrybinio palikimo išsaugojimas, bet ir kraštotyrinė veikla, anykštėnų kultūra. Daug jėgų ir energijos pareikalavo naujo administracinio muziejaus pastato, fondų saugyklos statyba, memorialinių rašytojų sodybų restauracija. Muziejus plėtėsi, daugėjo jo filialų, lankytinų vietų, daugėjo ir ekskursantų.

Kone ketvirtį amžiaus Teresė Mikeliūnaitė vadovavo muziejaus kolektyvo veiklai. Tai jau praeitis, Anykščių kultūros istorijos puslapiai. Muziejaus archyve yra išlikę nemažai Teresės Mikeliūnaitės rankraščių - rengiamų spaudai straipsnių ar pranešimų juodraščių, laiškų, pareiškimų, prašymų, liudijančių muziejaus šiokiadienius ir šventes, rūpestį dėl kas kart iškylančių problemų. Paskutiniaisiais savo gyvenimo mėnesiais Teresė Mikeliūnaitė rūpinosi, rašė laiškus, įrodinėjo valdininkams, kad būtų išsaugotas rašytojos Bronės Buivydaitės palikimas, kad jos name-lis taip pat būtų muziejus.

Mūsų skaitytojų dėmesiui pateikiame keletą ištraukų iš buvusios A.Baranausko ir A.Vienolio-Žukausko memorialinio muziejaus direktorės Teresės Mikeliūnaitės rankraščių.

T.Mikeliūnaitė J.Biliūno tėviškėje 1969 m.

E.SIDARAVIČIŪTĖS nuotrauka

Muziejaus šiokiadieniai ir šventės

Teresė MIKELIŪNAITĖ

Kas yra buvęs Anykščiuose, tas negali neatsiminti Užupiečių kalno ir ant to kalno mažos, paprastutės klėtelės šiaudų stogu, o šalia jos - šimtamečiais beržais apaugusio žalio namo baltomis langinėmis ir balta veranda. Tai poeto Antano Baranausko klėtelė ir rašytojo Antano Vienolio gyvenamasis namas, o dabar - A.Baranausko ir A.Vienolio-Žukausko memorialinis muziejus.

Anykščiai - rašytojų žemė, ir dėl to, nors muziejus vadinasi šių dviejų mūsų literatūros klasikų vardais, jam tenka rūpintis ne tik A.Baranausko ir A.Vienolio, bet ir kitų anykštėnų: J.Tumo - Vaižganto, J.Biliūno, L.Didžiulienės - Žmonos literatūriniu palikimu, įvairiausios medžiagos apie juos rinkimu, jų memorialinių vietų globa.

Žinoma, ypatingas dėmesys skiriamas rašytojams A.Baranauskui ir A.Vienoliui, kurių sodyboje muziejus įsikūręs ir kurių vardu jis vadinasi.

Svarbiausias muziejaus darbo baras - renkamas darbas. Renkame visa, kas tik yra susiję su minėtų ra-

šytojų gyvenimu ir kūryba: jų rankraščius, korespondenciją, nuotraukas, asmeninius daiktus, juos pažinojusių žmonių atsiminimus. Tokiu būdu kaupiamas, gausinamas muziejaus fondas. Šiuo metu muziejuje yra virš 7000 eksponatų ir apie 3000 pagalbinės medžiagos, taigi iš viso saugoma apie 10000 vienetų.

Kiekvienas eksponatas - nelyginant maža rašytojo biografijos dalelė arba to laikotarpio, kuriame rašytojas gyveno, istorijos ar buities detalė. Dažniausiai eksponatas į muziejų ateina su aiškia metrika ir iš karto tvirtai atsistoja į savo vietą, papildydamas mūsų žinias apie vieną ar kitą rašytoją. Bet būna ir paslaptinių, tylių eksponatų, kurių mįslę ne taip lengvai atspėsi. Pavyzdžiui, gauni nuotrauką - A.Vienolis su grupe žmonių, tačiau net ją atidavęs nežino, kokia čia grupė. Rašytoją, aišku, pažįsti, o kitų - nė vieno. Kas tie žmonės, kada, kur, kokia proga fotografavosi, kokie rašytojo santykiai su jais? Klausinėji, kalbiesi su rašytojo pažįstamais, aiškiniesi, vartai muziejaus lankytojų knygą, vartai fonduose brangius dokumentus ir pagaliau

štrichas po štricho, detalė po detalės susidėsto visas paveikslas, išaiškėja visa istorija. Įdomu. Prakalbinti tokį iš pirmo žvilgsnio bežodį eksponatą, iššifruoti jo paslaptį - tai, sakyčiau, savotiška muziejininko darbo romantika.

Tos romantikos nestokoja ir kiti muziejininko darbai, susiję su eksponatų arba kitokios medžiagos rinkimu.

Štai renki atsiminimus apie A.Vienulį jo paties gimtajame kaime. Pavasaris. Dar klampios Ažuozerių pievos, pabjūręs kaimo keliukas, bet užtat kiek verdančio pavasariško šurmulio aplink. Šokinėte šokinėja Šventosios link Ilgės upeliukas, burbuliuoja Tekmė, piktai besiriantį į Pasmodų ežerėlį, visokių paukščių balsais balseliais pleškėte pleška Šilo krūmynai, danguje iš savo plunksninio kailio neriasi vieversiai, kaitina balandžio saulė (...)

Išėini iš paskutinio kiemo, vos velki kojas, bet tai "balka", kaip sako anykštėnai, kai rankoj atsakantis pluoštas orių dėdžių ir dėdienių pasakojimų, įrodantis, kad diena netuščiom praskambėjo. Nusitirini į jauną žolę aulinukus, nusimazgoji rankas Ilgio ežerėly, užlipi į aukštą ežero kriaušį ir dar kartą atsigreži į Ažuozerius. O jie yra į viską švelninančias sutemas, liejasi su padūmavusia horizonto linija ir tolsta nutolsta...

Grižti A.Vienulio takais: palei parūkavusią Šventąją, pro Ažuozerių Šilą, dešinėje palikdamas Ramoškalnį ir Karalienės liūną, pro Puntuko brolių, Pašventupio pilkapius ir gera akimi mirksinčius vienkiemius žiburius.

Galvoji apie daug ką: apie tai, kad be to, ką matei ir girdėjai, nepilnas būtų rašytojo paveikslas, kad ir dabar jis toli gražu nepilnas, reikia dar daug kur pabuvoti, pamatyti, pajusti, suprasti, galvoji apie tai, kad kūrybos mįslė ir pasiliks mįsle, kad gal ir gera tai, o gal net būtina, nes reikia neprieinamų tolumų, nepasiekiamų gelmių ir neatkleidžiamų paslapčių - antraip išdžiūtų žmogaus širdis, nebeturėdama į ką veržtis...

Viena muziejininko diena praėjo.

Ateina kita, trečia - su naujais rūpesčiais, naujais darbais.

Dideli ir nelengvi darbai muziejuje - naujų ekspozicijų kūrimas. Kurti ekspoziciją - vadinasi, atrinkti tai, kas geriausia, vertingiausia susikaupė muziejuje, ir parodyti žmonėms. Ir ne bet kaip, o sukuriant tam tikrą išbaigtą sistemą, tam tikrą prasminį ir emocinį vienetą.

Dėl to pirmiausia kelis mėnesius tenka sėdėti, iki ausų apsvirtus knygomis, užrašytais atsiminimais, dokumentais, nuotraukomis, ir rašyti teminį ekspozicijos planą, stengiantis suvaldyti visą šitą nepaklusnią medžiagą gausybę, susisteminti ją, išryškinti per ją svarbesnius rašytojo gyvenimo ir kūrybos momentus, atskleisti jo asmenybės bruožus, kūrybinę laboratoriją.

Parašai.

O paskui ieškai architekto, kuris tavo sumanymą įkūnija brėžiniuose, pridėdamas, aišku, savo patirties ir skonio. Paskiausia ateina staliai, metalistai, drapiruotojai, savo darbus pateikia fotografas, ir per keletą mėnesių įrengiama nauja ekspozicija.

Taip 1967 m. buvo sukurtos ekspozicijos A.Vienulio muziejuje ir Griežionių sodyboje, taip dabar pradeda kurti A.Baranausko klėtelės gaubte ir Niūronyse, J.Biliūno gimtojoje sodyboje.

O vasarą A.Baranausko ir A.Vienulio - Žukausko memorialinio muziejaus darbuotojai užsiiminėja tikrai vie-

nu - priiminėja atvykstančias ekskursijas, lankytojus ir pasakoja. Kiti darbai turi palaukti žiemos. Vasara - ekskursantams, kurie čia plauks, galima sakyti, nenutrūkstania srove. Būna dienų, kai muziejų aplanko dvidešimt, trisdešimt, o kartais ir daugiau ekskursijų. 40.000 lankytojų per metus - tai nemaža provincijos miesto muziejui.

Ekskursantų, žinoma, būna visokių: ir daugiau pasiruošusių pokalbiui apie rašytojo kūrybą, ir mažiau. Vienų ekskursijų dalyviai patys atmintinai paskaito "Anykščių šilėlių" arba ištraukas iš A.Vienulio kūrybos, kartais net padainuoja A.Baranausko dainų, o kiti tenkinasi muziejaus ekskursijų vadovo pasakojimu.

Čia ir iškyla muziejininko žodžio reikšmė: sudominti nesidominčius, priversti susimąstyti apie tai, apie ką gal buvo nemąstoma.

Pasiseka?

Būna visko: ir sėkmių, ir nesėkmių. Bet muziejininkas žino viena: jeigu pajunti kontaktą su klausytoju, jeigu tavo pasakojimas baigias rimtu pokalbiu apie rašytoją ir jo kūrybą, jeigu jauti, kad žmogus, išėjęs iš muziejaus, nuėis į biblioteką pasiimti A.Vienulio, A.Baranausko ar J.Biliūno raštų, tikslas pasiektas. Bet jeigu iš muziejaus žmogų išleidi abejingą, - tą valandą ar tą dieną laikyk savo darbą "tuščiu bilietu" ir suk galvą, kur "pakastas šuo" - ką pirmiausia taisyti savoje gido praktikoje.

Tokie muziejaus šiokiadieniai.

Bet būna ir švenčių.

Literatūriniai vakarai ir pačiuose Anykščiuose, ir Anykščių rajono kolūkiuose, rašytojų jubiliejų minėjimai, jų kūrinii aptarimas - tai jau savotiškos šventės. Sueina daugiau žmonių, šventiška nuotaika, kažko šaunaus ir nekasdieniško laukimas (...)

1972 m.

(VŽM p 7738)

... 1979 - ieji metai, galima sakyti, buvo Jono Biliūno metai. Daugelis darbų ir renginių buvo susieti būtent su Jono Biliūno vardu, jo atminimo pagerbimu.

Pirmiausia toliau buvo tęsiami rašytojo gimtosios sodybos restauravimo darbai: beicuojami naujai į gyvenamojo namo sienas įdėti rąstai, tinkuojama, dažoma ta namo pusė, kurioje buvo numatyta įrengti ekspoziciją, perdažomos langinės, dirbami kiti smulkesni restauravimo darbai. Daugelį tų darbų dirbo Vilniaus restauravimo dirbtuvių darbininkas Henrikas Babrauskas. Daugiausia bėdos turėjome su seklyčios lubų dažymu kalkėmis. Kaip dažai, kaip nedažai - įrūdijusios vietos neužsidažo, ir tiek, rūdys prasimuša. Ko tik nedaryta: purkšta muilo skiediniu, džiovinta, vėl purkšta, vėl džiovinta - niekai. Tada atvažiavo Vilniaus specialistai. Patarė pertraukti lubas vario sulfato skiediniu. Jis lyg ir padėjo. Bet lubos ir dabar nekokios: vis tiek vietomis prasimuša, byra kalkės.

Restauruoti buvo ir keli baldai: spinta drabužiams, komoda, rankšluostinė. Tuos restauravimo darbus gana kruopščiai atliko Anykščių liaudies menininkas drožėjas Liudas Tarabilda.

Restauravimo darbai buvo baigti balandžio pirmomis dienomis, tačiau aplinką muziejaus darbuotojai su talkininkais tvarkė visą vasarą. Sausio 18-23 d. buvo parašytas iškilmingo minėjimo Anykščiuose scenarijaus I variantas. Rašė T.Mikeliūnaitė ir buvo sukritikuotas - pernelyg

publicistiškas. Vasario 11 - 15 d. buvo parašytas minėjimo II-asis variantas. Užkliuvo pabaiga. Tada kultūros rūmų scenaristas Algis Gogelis parašė III variantą, kuris buvo II-ojo varianto ir Gogelio scenarijaus hibridas. Pagal tą III-ąjį ir buvo organizuojamas minėjimas Anykščiuose. Muziejaus darbuotojams teko paruošti minėjimo Niūronyse scenarijų, prie J.Biliūno gimtųjų namų.

❖ ❖ ❖ (VŽM p 7738)

... Štai prieš porą metų iš muziejaus nelabai gražiu būdu buvo paimta senųjų kapinių koplyčia, kuri buvo remontuojama kultūros skyriaus lėšomis ir skiriama fondų saugykiai. Vietoj to buvo pažadėta saugykla paversti muziejaus sandėliu, kapitališkai jį atremontuojant. Remonto dokumentacija paruošta, Statybos - remonto valdybos sąmatininkams perduota. Ir ar bus įtraukta į 1979 m. remonto planą - niekas nežino. Klausiu Statybos - remonto sąmatininkų - ar peržiūrėta dokumentacija, ar nėra jokių pretenzijų dokumentaciją ruošusios įstaigos atžvilgiu. Atsako: - Jūsų dokumentacija dar nežiūrėta. - Kodėl? - Tikriname ją, kuri tikrai buvo įtraukta į planą. - Kas tvarko įtraukimo į planą reikalus? - Rajono vykdomasis komitetas. Klausiu drg. Budavičių - kaip? - Atsakė - dar neaišku, dar planas galutinai nesuderintas. O fondų saugykla mirtinai reikalinga. Muziejus dirba neleistinomis sąlygomis, dirba saugodamas didelį kultūros turtą. Taip ilgiau dirbti negalima. Na, štai ir prasideda "kova": kalbos iš tribūnų, važinėjimai į ministerijas, dar aukštesnių instancių siekimas, rašymas į spaudą. Absoliučiai nereikalinga kova, jeigu į visą reikalą pažvelgsime nuovokia akimi. Štai tokių nereikalingų "kovų" per akis. Argi jos charakterizuoja mus

kaip humaniškus ir kultūringus žmones?

(Muziejaus archyvas)

Iš laiško Eugenijai Sidaravičiūtei

... Kaip ruošiamės J.Biliūno jubiliejui? Pirmiausia restauruojam tėviškę. Daržinė jau atstatyta, dabar dirbama prie gyvenamojo namo - keičiami sienų vainikai. Šią vasarą turi būti baigti visi darbai. Galva svaigsta, apie juos pagalvojus: gyvenamasis namas, rūsys, pinučių tvora, sodas... nauja ekspozicija... O kur dar "šviečiamoji" pusė: straipsniai, literatūriniai vakarai, mokslinės konferencijos... Viskas dar prieš akis. Baisoka.

Žinai, pavargstu ne nuo tiesioginio darbo - ne tiek jau daug aš ir padariau, - bet nuo supratimo, kiek reikia padaryti. Va, tai ir prislegia mane kaip koks Puntukas.

1978.03.29

Iš laiško Teklei Sedelskytei

... Nepasigirsiu ir aš savo sveikata. Metai daro savo. Pastaruoju metu ėmė kankinti nemiga: pamiegu kokias dvi valandas, ir viskas.

Darbo daug ir jo vis daugėja. Stengiuosi negalvoti apie jo visumą. Dirbu, ir tiek.

J.Biliūno šimtmetis praėjo. Ta proga restauruotas jo gimtasis namas Niūronyse. O dabar pradėdame ruošti A.Vienušio šimtmečiui. Padėtis komplikuaresnė. Reikia kapitališkai atremontuoti sandėlį, įrengiant ten fondų saugyklą, restauruoti muziejaus namą ir įrengti naują ekspoziciją. Darbai vieni su kitais susiję, vieni kitiems trukdo, vienas kitą komplikuoja. Kaip su jais susitvarkysiu - nežinau. Bet - nenusimenu. Vis kaip nors.

1980.02.17

Anykščių Vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas K.Zulonas, literatūros tyrinėtojas K.Korsakas, "Anykščių šilėlio" vertėjas į vokiečių kalbą H.Budenzigas, muziejaus direktorė T.Mikeliūnaitė, kalbininkas K.Ulvydas 1967 m.

Teresė Mikeliūnaitė
kalba Jono Biliūno 100-
ųjų gimimo metinių minė-
jime rašytojo tėviškėje
1974 m.

LIETUVOS TSR RAŠYTOJŲ SĄJUNGOS VALDYBOS PIRMINKUI

Kaip Jums yra gerai žinoma, 1984 m. sausio 29 d. mirė rašytoja Bronė Buivydaitė, gyvenusi Anykščiuose, Šagalovo gt. Nr. 21. Po jos mirties liko niekam testamentu nepaskirtas jos archyvas, biblioteka, dalis rankraščių, baldai ir asmeniniai daiktai. Visa tai buvo surašyta tam reikalui sudarytos komisijos ir palikta saugoti rašytojos namo paveldėtojai Anei Tylaitei, kol įsigalios rašytojos testamentas. Po pusės metų visi šitie muziejinę vertę turintieji daiktai ir dokumentai būtų rašytojos pažįstamų išsidalinti, o tai, aišku, neapsieitų be ginčų, nesusipratimų, o gal net ir teismo organų įsikišimo. Šita dalybų procedūra nedarytų garbės nei Anykščiams, nei rašytojos atminimui.

Žinodami, kad Br.Buivydaitė buvo viena senosios kartos rašytojų, intensyviai ir vaisingai dirbusių vaikų literatūros baruose, kad jos kūryba yra demokratiška ir daugelio mėgiama, kad jos raštai ir toliau numatomi leisti, pagaliau žinodami, kad Br.Buivydaitės gyvenimas ir kūryba labai glaudžiai susiję su Anykščiais ir ypač ta vieta, kur stovi jos namas, Anykščių muziejininkai yra susirūpinę Br.Buivydaitės memorialinio komplekso išsaugojimu.

Mūsų nuomone, geriausias problemos sprendimas būtų toks: aprūpinus rašytojos namo paveldėtoją komunaliniu butu, patį namą ir visus daiktus, biblioteką ir archyvą perduoti A.Baranausko ir A.Vienuočio-Žukausko memorialiniam muziejui, padarant šį Br.Buivydaitės memorialinį kompleksą A.Baranausko ir A.Vienuočio-Žukausko memorialinio muziejaus struktūriniu padaliniu - nesavaraikišku filialu, tokiu, kaip namas J.Biliūno tėviškėje ar Didžiulių namas Griežionėlėse (memorialinis kambarys rašytojos name, o visi fondai - centrinėje muziejaus sau-

gykloje). Taip išsprendus klausimą, būtų tinkamai pagerbtas Rašytojos atminimas, išsaugotas nuo išgrobstymo išliekamąją vertę turintis jos palikimas, o Anykščiai praturtėtų dar vienu įdomiu turistiniu objektu.

Bet kadangi šitoks problemos sprendimas reikalauja laiko, manome, kad pradžia būtų tikslinga, nuomojant patalpą iš namo paveldėtojos, išlaikyti bent Rašytojos memorialinį kambarį tokį, koks jis buvo jai gyvenant ir tebėra dabar.

Ta proga norėtume priminti, kad rašytojos Br.Buivydaitės palikimo išsaugojimui ir atminimo įamžinimui mūsų siūloma forma pritaria ir Lietuvos Aklųjų draugija, kuriai Rašytoja daug metų priklausė ir kurios buvo remiama. Draugija žada finansiškai paremti A.Baranausko ir A.Vienuočio-Žukausko memorialinį muziejų, sprendžiant namo tvarkymo ir priežiūros klausimus.

Prašytume Rašytojų sąjungos valdybą pritarti Anykščių muziejininkų iniciatyvai, remti rašytojos Br.Buivydaitės palikimo ir atminimo įamžinimo reikalą ir pasiūlyti jaunimo ir vaikų literatūrą globojantiems Rašytojų sąjungos nariams rūpintis rašytojos Br.Buivydaitės memorialinio komplekso išsaugojimo reikalais.

Pastaba: Analogiškas raštas yra pasiūstas Lietuvos TSR Kultūros Ministrui

A.Baranausko ir A.Vienuočio-Žukausko	
memorialinio muziejaus direktorė	/T.Mikeliūnaitė/
L.e. vyr. fondų saugotojos pareigas	/O.Šakėnienė/
Jaun. mokslinė bendradarbė	/J.Kaušlyienė/
Ekskursijų vadovė	/V.Barzdonienė/
Ekskursijų vadovė	/B.Lašaitė/
Muziejaus prižiūrėtoja	/J.Masytė/

Anykščiai,

1984.03.07.

(Muziejaus archyvas)

Pamėgęs chrizantemas

Vladas Baleišis apie 1932 m.

Dažniau prisimename žymiuosius Svėdasų krašto rašytojus - Juozą Tumą-Vaižgantą, Stepą Zobarską, Bronę Buivydaitę, tačiau Pragiedrulių žemė išugdė ir daugiau ne tokių žinomų kūrėjų, kurie tarsi nedidelės, menkai pastebimos žvaigždės kukliai spindi šalia didžiųjų.

Rašytojas Vladas Baleišis gimė 1907 m. kovo 16/31 dieną Bajorų kaime gausioje vidutinio ūkininko šeimoje. Iš mažumės silpnės sveikatos Vladą tėvai nusprendė leisti į mokslus. Baigęs Šimonių pradžios mokyklą, jis mokėsi Kupiškėje, Rokiškyje, baigė Panevėžio mokytojų seminariją. Paskui mokytojavo Vaitkūnuose, Gruzdeliuose, Akmenėje, Marijampolėje ir Panevėžyje, kur 1969 m. rugpjūčio 12 d. mirė.

Studijuodamas ir jau dirbdamas, Vladas Baleišis aktyviai dalyvavo visuomenės gyvenime, buvo įvairių komitetų narys, šaulys, dažnai atvykdavo į Svėdasus, kur įtaigiai ir jautriai pakalbėdavo įvairių švenčių, ypač Motinos dienos, proga. Svėdasiškiai prisimena, kaip žmonės gėrėdavosi Vlado Baleišio kalbomis, pamaldesnės moterėlės apgailestaudavo, kad jis ne kunigėlis - tai gražius pamokslus pasakytų.

Gražios Aukštaitijos gamtos apsuptame sodžiuje prabėgo vaikystė, grožio suvokimo, jautrumo pripildė širdį tamsiaakės Jaros vingiai, platūs jos slėniai, smiltėtos, pušynėliais apkašytos kalvos, melsva jūra liūliuojanti Šimonių giria. Vladas Baleišis rašo eilėraščius, noveles, miniatiūras, pjeses vaikams, savo kūrybą skelbia Lietuvos periodinėje spaudoje, net ir Amerikos lietuvių žurnale "Vytis".

Meilė... Matyt, besimokydamas Panevėžyje jis susitiko Jadvygą Bilinskaitę, Nevėžio pakrantės trobelėje už-

augusią mergaitę. Ji liko širdyje visam gyvenimui. Atmintyje vis iškildavo merginos akys, švelnios, slepiančios širdgėlą, nes ji žinojo, kad serga nepagydoma liga. Paskutinis atsisveikinimas stotyje, traukinys pajudėjo ir išvežė Jadvygą į sanatoriją, iš kur ji jau nebegrįžo...

Liūdesio persmelktos Vlado Baleišio miniatiūros, sudėtos į 1929 metais išleistą rinkinį "Chrizantemos". Neakties sielvartas diktavo ir romaną "Liūdno akys", išleistą 1934 m.

Vėliau Vladas Baleišis rašė nedaug, sukūrė keletą pjesių vaikų teatrui ("Kalėdų pasaka", "Žiemos karalius" ir kt.), vieną kitą apsakymą, atrodo, ketino rašyti ir didesnės apimties kūrinį, kurio fragmentai išlikę rankraščiuose.

Vladas Baleišis sukūrė šeimą, susilaukė dviejų sūnų, bet po kelerių metų žmona mirė. Apie 1949 m. jis vedė našlę Stasę Vaitiekūnaite (1927-1993).

Vladą Baleišį pažinojusių atmintyje jis liko kaip puikus pedagogas. Panevėžyje dirbo J. Balčikonio gimnazijoje, vėliau - vakarinės darbo jaunimo mokyklos direktoriumi. Mylėjo pedagogo darbą, kruopščiai ruošdavosi pamokoms, stengdavosi suprasti savo mokinius. Neretai kai kurie mokiniai, jau ir palikę mokyklą, išėję į gyvenimą, užsukdavo pas jį, savo mokytoją, pasigodoti, pasitarti.

Vladas Baleišis pasižymėjo ramiu būdu, taktu, buvo nuoširdus, atjaučiantis kitą. Laisvalaikiu daug skaitydavo, dar prieš karą buvo sukaupęs didelę biblioteką - vietinėlį turtą, kuris karo metais pražuvo. Labiausiai mėgo Antuano de Sent Egziuperi ir Konstantino Paustovskio kūrybą. Pasak amžininkų, į pastarąjį rašytoją jis buvo panašus ir savo išore, gal net trapią vidinę prigimtį, turėjo sukaupęs visas Paustovskio knygas. Neblogai galėjo kalbėti vokiškai, savarankiškai mokėsi anglų kalbos.

Labai traukė Vladą Baleišį gamta. Laisvalaikiu vaikščiodavo po laukus ir miškus, grybaudavo, žvejodavo. Prie savo namelio, kurį savo rankomis 1950-1955 metais susirentė, užveisė sodą, rožyną, vynuogyną, kur sirpdavo trijų rūšių vynuogės, tarp jų ir "Lietuvos saulė".

Nuo 1967 m. jau nedirbo mokykloje, svajojo šį bei tą sukurti, į bendradarbių padovanotą storą odiniais viršeliais knygą ėmė rašyti savo ir didžiųjų žmonių mintis. Tų metų spalio 9 d., tarsi nujausdamas amžinybės artumą, rašė: "Ruduo. Krenta ir krenta lapai, ir aš turiu nuolat valyti gatvę. Vadinas, pensininkas. Užpakalyje - praeitis, priekyje - trumpas kelias... ir... amžinybė". Vladas Baleišis rengėsi vykti į Ameriką pas seserį Sofiją. Jie buvo bene 40 metų nesimatę, tad abu gyveno artėjančio susitikimo svaja. Sesuo atsiuntė namų ant Ramiojo vandenyno kranto fotografiją, kur brolis būtų apsigyvenęs. Jis rengėsi kelionei, gal mėnesį vargo, kol išsirūpino reikiamus dokumentus. Buvo karštos rugpjūčio dienos. Širdis sustojo staiga. Į paskutinę kelionę Vladą Baleišį iš Liepų alėjos į Ramygalos gatvę esančias kapines lydėjo didžiulė eiseną.

Skaitytojų dėmesiui pateikiame keletą lyrinių miniatiūrų iš Vlado Baleišio kūrybinio palikimo - rinkinio "Chrizantemos".

Raimondas GUOBIS

CHRIZANTEMOS

Vladas BALEIŠIS

Elegija

Vakarų ūkanose mirksta saulė.

Raudonos spindulių pašvaistės nardo juodose Jaros vilnyse, blyksi tuščiuose vieškeliuose, dreba samanuose kryžiuose.

O kodėl aš jumyse, o, žmonės, nerandu ramybės?

Juk aš tyra širdimi ir drąsiu žingsniuėjau į jus pasi-guosti, betgi nepriėmėte manęs į savo namus.

Rytoj aš, likimo varomas, sunkiu žingsniu išėisiu iš gimtųjų namelių, lydimas būtųjų dienų malonių prisiminimų.

Išėisiu vienas, be draugų, palaimintas motušės sen-galvėlės.

Aš žinau, kad atsisveikinant į mano plaukus įriedės iš jos akių gaili ašarėlė, pasunkindama mano dalį.

Rytoj aš svetimu keliu išėisiu į pasaulį, lyg tas elgeta be tėviškės.

Paliksiu tave, numylėtoji Jara, liūdnuose tavo pavė-siuose.

Bet... ir tu palieki mane mano gyvenimo kryžkelėse. Nebeateisiu tavo pakrantėse, kaip kūdikis žaisti, mė-lynųjų drugelių vaikyti.

Susirask kitus draugus savo skardžiose pakrantėse.

Aš rengiuosi į žygį, į naujus pasaulius.

Tu, rodos, užmiršai anų vilnių pasakas, kuriomis ma-ne tyra laime užmigdydavai.

Tavo veidas pilnas nublankusių padangių šešėlių. Jis nebespindi žydromis lelijomis.

Bet... vis dėlto tu buvai mano antroji motina.

Tavo pakrantes aš skardžiais žilvičių vamzdeliais džiū-gindavau, o tu man saulį šypsena rausdavai.

Atsimenu, kasmet dėlei manęs daugybes žiedų iš-maitindavai, kasmet daugybes kartų vėsiose tavo ūks-mėse ilsėdavausi.

Dabar, kada skirias mūsų takai, aš keliu taurę už ta-vo sveikatą!

Paliki sveika, Jara gimtoji!

Jadvyga!

Nuėjai į juodąjį gyvenimo grabą, palikdama mane ištiestomis rankomis sugriautame gyvenimo vieškely.

Svetima ranka užspaudė tą paskutinę šiurpią valan-dą tavo gėstančias akis, kuriomis man kūdikišką laimę dovanojai.

Jadvyga, argi negaila tau manęs palikti už suvertų gyvenimo durų?

Tu išėjai iš mano namų, netarstelėjusi nė žodelio. Iš-ėjai, pažadėjusi sugrįžianti.

Sudėjęs rankas vilties kryžiumi laukiau Juodosios Jū-ros pasigailėjimo, bet ji man tik baisų šniokštimą tenešė.

Jau senai atsisveikinai su manimi Nevėžio pakrantė-se, pabėgdama nuo audros, taip žiauriai atūžusios.

Užtvenkit jūs, irstantys kriauliai, jo juodąją vagą, kad

nebegirdėčiau tyliųjų krantų bangų plakimo, kurios vel-tui mums tiek daug netikros laimės žadėjo.

Niekuomet nebeateisiu į tave baltųjų žiedų rašyti, nė jos po vėsingais gluosniais laukti.

Užauk, beširdis vėjau, mano išdraskytų namų tarp-duriuose, nes jų man visai nebegaila.

Tebaigia griūti visos sienos, nė žymės nepalikdamos, kad kada nors neištartų mano lūpos, jog čia laimingai gyventa.

Sudie, jaukioji anų dienų valandėlė!

Sudie ir tau, mažoji pirkute! Nebežydės tavyje rau-donosios rožės.

O Jadvyga! Argi iš tikrųjų į mane niekuomet nebesu-grįši?..

Broliams

Neklauskite manęs, broliai, apie laimę. Ji lau-kia jūsų prie namų durų nuo ankstauro ryto iki vėlyviausio vakaro.

Išiekit jos pasitikti tyra širdimi ir drąsiu žvilgs-niu, o ji įžengs į jūsų pastogę, nudžiugindama suvargusią sielą.

Tik tas klausia, kas yra laimė, kuriam didy-sai skausmas nebuvo išblyškusių lūpų suraki-nęs ir nuliūdusiose akyse ašarų užtvenkęs.

Toks niekuomet nepraregės šventos džiaugsmo valandėlės, nes laimė rožėmis klo-tais takais nevaikšto.

Aš ją suradau sopulingiausiose mano sielos gelmėse, lyg kokį žemčiūgą giliausiose marė-se.

Tik didysai kentėjimas yra saldžiausias šir-

dies penas, kaip tamsiausioji naktis aiškesniam žvaigždžių mirgėjimui.

Paklauski savo motinos, ar ne tada ji laimingiausia buvo, kai, tempdamas mirties siūlą, palikai jos iščių ir išvydai žemę.

Neklauskite manęs, broliai, apie laimę. Ji išėjo iš mano namų, kad rastumėte ją belaukiančią prie savo durų.

Lyg kylas dulkių stulpas, skubu plačiuoju gyvenimo vieškeliu, besistengdamas savo nykiu veidu pajusti laisvesnį padangių vėją.

Dabar aš jau žinau, kad nebesulauksiu pirmosios mano svajonės į išsiilgusį širdies rūmą.

Ji išėjo iš gimtosios žemės svetimosiose šalyse surasti sau poilsiui vietos, kad jos keleivis neatsidustų po nulinkusiu kryžium.

Negaliu prie jo maldai kelių sulenkti, nė atminimui baltųjų žiedų nunešti, nes toli Juodoji Jūra.

Bet aš laimingas esu, nelaimės broliai, nes ji savo vardą mano lūpose šventą paliko.

Kai vaitos juodoji gyvenimo jūra prie nuvargusių mano kojų, turėsiu du angelų sargu: senutę Motiną ir Tave jauną.

Nebedegs tada man beviltišku nuobodumu ugnieji vakarai ir nebevers gailiu liūdnumu nakties vėjas, skrisdamas juodomis bangų viršūnėmis.

Aš lauksiu Tavęs neramiajame pajūryje tylutėliais zefyrų žingsniais ateinančios, kad išgirsčiau nebaigtą tavo pasaką.

O kai nuvargęs šios žemės kovose išeisiu pro nebegrižtamus gyvenimo vartus, pasitiksi mane anoje pusėje, kur nebejaučiamas skaudus mirties kvėpavimas.

Jeruzale!

Kur tavoji praeitis?

Argi užmiršo tave, nelaimingoji, tavo karžygiai?

Tyli... Nenori man skūstis užmirštuose savo kapinyuose...

O Jeruzale, Jeruzale!

Nerasi tavyje akmens, kuris nepasakotų tavo vargo!

Nerasi tavyje smilties, kurios nebūtų mindžiojusi karžygio koją.

Šiandie giliose praeities slapytbėse snaudžia taurieji milžinai, o tavo bokštuose klaikiai pelėdos šūkauja ir tamsybių galybės perisi.

Šventoji mano Jeruzale, mano senolių žeme!

Argi nenori, kad tavo sūnūs įkeltų koją į tėvų palikimą?

Argi išsižadėsi varge ir ašarose savo vaikų?

Negi išpirkimas tokios didelės aukos reikalingas, kad praeitumei savo sąžinę!..

Išsižadi vaikų, atėjusių pasiguosti ant tavo kelių.

Jie, tarsi nelaimingieji parijai, nuolatos turi gailėtis, kam juos vargšė motina pagimdė išniekinti.

Jie, dar negimę, būna praeikti motinų iščiose; jiems uždedami vergo pančiai, kai jų rankos tų pančių panešti negali.

Jeruzale!

Prisikelk kruvinais kančių kryžiais, kad atpirktumei tau padarytą gėdą!

Tyli apsamanojusiose slapytbėse. Negirdi balso, šaukiančio "atmonijimo". Tik tyrų vėjai gailiai vaitoja užmirštos tavo sienose, ir klaikiai šūkauja apuokai, nerasdami savo vaikų.

Negi neišgirsi širdies, kuri tiek karštai tave myli?

- O, nei!

Jau girdžiu tavo slapytbės balsą.

Galbūt keliesi iš amžių miego, didžiųjų karžygių dvasia?

Rodosi, lyg dejuotum vaikų, išsižadėjusių tavęs.

O, garbingoji Jeruzale - senasai Vilniau, manosios Tautos Šventenybe!

Neberandi supelėjusiuose griuvėsiuose savų žmonių?..

Seneli Gedimine! Kodėl toks rūstus atrodo užmirštame pilies bokšte?

Negi praeiki savo vaikus, kad nepaduodame rankos?

Negi tavo išvargintoje krūtinėje nusiminimas įsigyveno?

- O, nei!

Tavo žvilgsnis stipresnis už Napoleono, tavo kardas baisnis už brolžudystę.

Juk tu patyrei, kas mirtis ir kas gyvenimas.

Nebetrokšti žaibų iš kovojančių rankų, nebegeidi praekime liejamo kraujo.

Tu - tai giltinė nusidėjėlio širdyje.

Brangusis mūsų Vilniau, mūsų senolių žeme!

Išmokyki teisybės tuos, kurie tik melu misti įprato.

O jei neatsipeikės tas, kurs tau pančius uždėjo, sukvieski devynias perkūnų galybes į apsiniaukusias padanges ir meski kulką.

Tenelieka šventvagystės mūsų žemėje!

Tenedrįsta toje vietoje nei paklydęs paukštis nakvoti, nei pelė urvo kastis, nei kirminas šliaužioti.

Jeruzale!

Prisiekiame tau, mūsų Šventoji Žeme!

Prieš 80 metų, 1917 m. kovo 17 d. Antaliesio vieniemyje netoli Troškūnų gimė Juozas PAROJUS. Poetas, beletristas. Mokėsi Troškūnuose, Anykščiuose, gimnaziją baigė Panevėžyje. Išvykęs į Kauną, įstojo į karo mokyklą, ją baigė, studijavo ir teisę Kauno universitete. 1944 metais Juozas Parojus pasitraukė iš Lietuvos, apsigyveno Kanadoje, nuo 1957 m. persikėlė gyventi į JAV, į Brooklyną. Ten ir mirė 1970 m. sausio 2 dieną.

Juozas Parojus išleido dvi poezijos knygas ("Sulaužytos dienos", 1962 m., "Partizanų akys", 1965 m.) ir dvi prozos knygas ("Sveiki gyvi", 1964 m., "Į laisvę, į mėnulį", 1968 m.). Jo poezijoje vyrauja patriotiniai, nostalginiai, vilties motyvai, o novelėse, pasakojimuose neretai grįžtama į vaikystės dienas, prisiminimuose iškyla gimtinės vaizdai.

Lietuvą pasiekusi gal tik viena, kita Juozo Parojaus knyga, kaip poetas, beletristas jis mažai kam žinomas savo Tėvynėje. Miško apsuptoje pavieškelėje iš Troškūnų į Traupį, ten, kur būta gimtosios rašytojo sodybos, dabar belikę tik keli seni medžiai. Seniai jau atgulė amžino poilsio Troškūnų kapinėse Juozo Parojaus tėvai, nerado laimės priversti palikti Antaliesį jų vaikai... Nesulaukė Juozas Parojus, kada sugaus tikrasis varpas, "Iš kurio skambins: laisvi mes vėl".

Ksavero BAGDONO nuotrauka

Kai ieškau senųjų varpų..

Juozas PAROJUS

VIENUMA

Ne akmenys ir ne kalnai vis slegia,-
Ruduo gilus - vienuma,
Laikas visa apnuogino ir vagia,
Lyg vakaro žaras sutema.

Tarp rudenio alėjų su vėjais pažaidžiu
Ir saulę iščiulpti skubu,
Praeities triukšminga melodija nuaidi,
Ir liekam vėlei mes abu...

TIK DAINUOT

Ne raudot, tik dainuot
Esam gimę,-
Per trumpa diena, naktis...
Uždainuok, tegu žino,-
Bus laisva
Mūsų šalis...
Šneka vėjai,
Dangus ir žemynai,-
Mes gyvensime vėl...

Ko liūdėt?..

Po rudens ir žiemos,
Dangaus plynėm atūš
Vėl auksinis ir laisvas
Pavasaris mums...

VARPAI ŠIRDYJE

Pradžioje girdžiu tėviškės varpą,
Paskui man skamba Vilniaus varpai,
Po to palydi varpai iš Hamburg
Ir pasigirsta Montreal varpas.

Varpų skambėjimas širdyje telpa,
Dar daug varpų ji sutalpina,
Kolei suras tikrąjį varpą,
Iš kurio skambins: laisvi mes vėl.

Ir aidai rytą ir vakarą varpas,
Kai jėgos nusilpsta, šaukiuosi varpų.
Jie užmuša skausmą, pripildo jėgas,
Kai ieškau senųjų varpų...

Mažai, labai mažai rastume Lietuvoje šeimų, kur dabar jau vyriausios kartos senelių ir močiukių atmintyje neiškiltų viena už kitą šturpesni pokario metų vaizdai, istorijos, nuožmūs budelių, baudėjų veidai... Skaudžios netektys, kančios, pažeminimas, baimė, liūdna ateitis... To negali išdildyti iš atminties ir sparčiai bėgantis laikas.

Daug metų buvome priversti kalbėti, rašyti, žinoti tik apie "liaudies gynėjų" žygdarbius, jų kovą su "liaudies priešais", "banditais"... Žinoma, dauguma tuos "kovotojus" vadinome bent jau mintyse tikraisiais skrebų vardais, supratome, kodėl lietuviai priešinosi okupantams bei jų talkininkams. Tačiau daug metų diegtas požiūris į pokario metų "klasių kovą" Lietuvoje, atrodo, paliko pėdsakus kai kurių jaunesnės kartos atstovų sąmonėje, nes pasigirsta balsų, jog neįdomu skaityti partizanų, tremtinių atsiminimus, kam tai reikalinga?.. Ką gi, niekas neverčia skaityti šiuos skausmingus mūsų tautos kančių istorijos puslapius tuos, kurių tai visai nedomina, kuriems tai nėra brangu, arba kuriems tai tik nemaloni tiesa, grįžimas į tėvų, senelių praeitį, kurios nenori ma prisiminti.

Tačiau tiems, kurie neabejingi mūsų tautos istorijai, yra svarbus ir reikšmingas kiekvienas anų dienų dramatiško žmogaus likimo paliudijimas.

Gražaus ir labai reikalingo darbo ėmėsi kavarskietė mokytoja **Stasė Kisilienė**, užrašiusi, surinkusi nemažą pluoštą partizanų artimųjų, persekiotų, tremtų už meilę gimtajam kraštui kavarskėnų atsiminimų. Ačiū Mokytojai, keletą tų atsiminimų leidusiai spausdinti mūsų leidyne.

Kaip aš tapau našlaite

Pasakoja partizanų Antano Jazakėno (Liūto) ir Anelės Simaškaitės-Jazakėnienės (Liūtienės) dukra **Nijolė JAZAKĖNAITĖ-VANAGIENĖ**, gimusi 1938 m. Jusiškių kaime, Kavarsko valsčiuje

Pokario metai tarsi kokia piktoji ragana nulėmė visą mano gyvenimą. Vaikystė pasibaigė, kai turėjau vos šešerius metus. Bolševikų okupacija ją užbraukė juodu brūkšniu. Netekau ne tik vaikystės, bet ir pačių brangiausių žmonių, namų, netgi savo pavardės. Ėjau iš kiemo į kiemą, glaudžiausi pas tuos, kurie nebijojo mane priglausti. Žinojau, kad negalima verkti, ypač prieš akivaizdoje, žinojau, kad reikia išlaikyti paslaptį, nieko neišduoti, neprasitarti net tardymo metu... Mano vaikystės dienų palydovais tapo baimė, ašaros, gaisrai, kaimynų ir artimųjų mirtys.

Mano tėvelis buvo partizanas, vėliau - partizanų vadas Liūtas. Rusai ir skrebai jo ieškojo, tardė mamytę. Ją 1945 m. rugpjūčio 17 dieną areštavo. Tą

rytą suėmė ir jos sesė Albiną Simaškaitę ir Petrą Sinkevičių. Tai atsitiko po mano senelio Antano Simaškos laidotuvių. Dar svetimi žmonės nebuvo išsiskirtę. Toks Mickūnas įskundė mamytę Taujėnų rusams. Pasakė, kad šita moteris yra Jazakienė, jos vyras banditas. Tetą Albiną paleido, o mamytę ir Petrą Sinkevičių ištrėmė į Vorkutą. Ten ji išbuvo daugiau kaip metus.

Kai mamytė grįžo, jos pradėjo ieškoti Kavarsko rusai. Kartą, kai jie užėjo, mamytė pasislėpė ant krosnies, ten buvo tokia skylė. Aš atsiguliau prie krašto, kai rusai (o gal skrebai) norėjo lipti ant krosnies, aš pasakiau: "Žiūrėkit, čia nieko nėra, aš viena miegu". Man tada buvo aštuoneri metai. Tuomet jie mamytės

nesurado. Man buvo prisakyta neprisipažinti, jog esu Jazakėnaitė. Skrebams ir nepažįstamiems žmonėms sakydavau, kad aš esu mūsų kaimynų Župkų vaikas.

Vis dėlto paskui Kavarsko skrebai mamytę suėmė. Tada Kavarske buvo toks viršininkas Daračiovas. Su juo buvo galima susitarti. Vytautas Sinkevičius už pinigų mamytę išpirko. Po to ji daugiau viešai nesirodė. Pasakė: "Jie daugiau manęs nenuveš pas baltas meškas". Ir išėjo pas tėvelį į mišką.

Ir mane, vaiką, buvo suėmę. Įdėjo teta į maišelį maisto, ir išsivežė mane skrebai į Kavarską. Klausinėjo, kur tėvai, aš turinti tai žinoti, nes jie pas mane ateina... Gyniausi, sakiau, kad neateina. Tada jie ėmė mane stumdyti, žadėjo mušti, sakė: "Kai pabūsi pas mus, viską pasakysi!" Aš tik verkiau ir tvirtinau, kad nežinau. Vytautas Sinkevičius vėl pakalbėjo su tuo Daračiovu, ir mane paleido. Išleisdami visaip gąsdino. Bet aš vis sakiau, kad apie tėvus nieko nežinanti. Po to tėvas mane nuvedė pas Janicką, vėliau pas Sriubą. Ten kurį laiką gyvenau.

Maždaug baigiantis rugpjūčiui pas mano senelę Marijoną Simaškienę užgriuvo Kavarsko skrebai. Tą dieną pas ją kaimynai kirto rugius. Teta Albina, mano krikšto mama, dar nebuvo paleista iš Ukmergės kalėjimo, todėl senelė tvarkėsi viena. Skrebai pareikalavo valgyti. Senelė padavė ir išėjo. Ėjo klijavimo link. Gal kiaušinių, gal šiaip ko. Tiesa, prieš tai skrebai ją kvotė, klausinėjo, kur žentas, ar aplanko ją, stumdė, grasino. Prie klijavimo stovintis sargybinis pradėjo šaudyti. Senelė tekina pasileido už klijavimo slėptis nuo kulų. Bet jos pasivijo ją, senelė krito negyva. Nušautos jos nepaliko vietoje, nutempė toli į Sriubo pelkyną, kur telkšojo balos, augo krūmai, kimsai. Ten ir numetė jos kūną. Kaimynai senelės ieškojo pusantros dienos, bet vis negalėjo rasti. Tada vienas kaimynas nuėjo į Kavarską ir paklausė skrebo, kur dėjo lavoną. Tas pasakė, kad numetė į balą. Matyt, taip jie norėjo pateisinti savo nusikaltimą, atseit, bėgo pas banditus, todėl ir nušovė... Kapinėse laidoti neleido. Kaimynai palaidojo prie namų. Vėliau, gal 1958 m. artimieji norėjo senelę iškasti ir palaidoti kapinėse. Bet kažkas paskundė valdžiai. Tuoj pat atvažiavo Kavarsko saugumiečių viršininkas, rėkė, puolė net muštis ir vis šaukė: "Kas jums leido perlaidoti? Į kapines negalima!"

Aš pas krikšto mamą bijojau gyventi, ateidavau tik retkarčiais. Ėjau per žmones. Gyvenau Pusbačkiuose pas Paurazus, paskui Levaniškyje pas Kielas. Ten lankiau mokyklą, mokiausi antroje klasėje. Kai gyvenau Vičiunuose pas Oną Kubilienę, vieną dieną apie

11 valandą, kai mano globėjai vežė mešlą, pasigirdo smarkus šaudymas. Tada nušovė mano tėvelį. Jis buvo atėjęs pas Mackonį su partizanu Viesuliuku. Pamatę rusus, jie pasileido bėgti per sodą Launikienės namų link (Jos duktė Žemaitienė su vaikais buvo išvežta į Sibirą). Tėvelį nušovė prie Launikienės ažuolo, o Viesuliuką - prie klijavimo. Tai buvo 1948 m. gegužės 3 dieną. Abu žuvusius išvežė į Taujėnus, nes tai buvo Taujėnų rusų "grobis". Ir dabar nežinom, kur juos užkasė. Daug kas sako, kad toje vietoje, kur pastatyta mokykla. Ten buvo žema vieta, ten jie užkisdavo partizanų kūnus. Dabar toji teritorija išasfaltuota.

Žuvus tėveliui, mamytė, jos slapyvardis buvo Liūtienė, liko partizanauti. Ji vaikščiojo kartu su partizane Vince Adomonyte-Bareikiene (Krieniene) iš Levaniškio. Jos vyras irgi buvo žuvęs. Kai mamytę paėmė, aš viską mačiau, nes buvau kartu. Tada gyvenau pas tetą Albina Sinkevičienę. Mamytė atėjo pasimatyti su manimi ir sese. Nuėjome pas mamytės dėdienę Simaškienę, kuri gyveno prie pat miško. Tai buvo 1949 m. vasario 9 dieną. Mane išsiuntė į lauką, pažiūrėti ar nematyti rusų. Aš tuoj pat ir pastebėjau juos, išlendančius iš miško, vadinamo Laužu. Važiavo dvejų rogė, pilnos ginkluotų vyrų. Aš pastriksėjau kieme - ir į trobą. Pasakiau: "Atvažiuoja ruskiai!" Mamytė sėdo prie ratelio ir verpia. Jos sesuo mezga. Visos dirba ką nutvėrusios. Suėjo skrebai į trobą. Prasidėjo krata. Išvertė, apžiūrėjo visus kampus. Vienas klausia: "Kodėl čia tiek daug bobų?" Mamytė sako: "Aš iš Vičiūnų, atėjau senutei paverpėti". Skrebai buvo iš Taujėnų. Skrebas Mikoliūnas ir sako: "Čia Jazakėnienė. Nepalikim jos". Vienas priėjęs prie mamytės klausia: "Gal ginklą turi?" Ji jam aiškina: "Iš kur man turėti, aš gi verpti atėjau". O tas Mikoliūnas neatstoja: "Sakau, kad čia Jazakėnienė, vežam!" Pradėjo ją stumdyti. Mamytė pažiūrėjo man į akis ir tarė: "Sudiev visiems. Paskutinį kartą..." Nei ji, nei aš ašarų neparodėm. Kai skrebai klausė, kas aš tokia, skubiai atsakiau: "Župkienės vaikas".

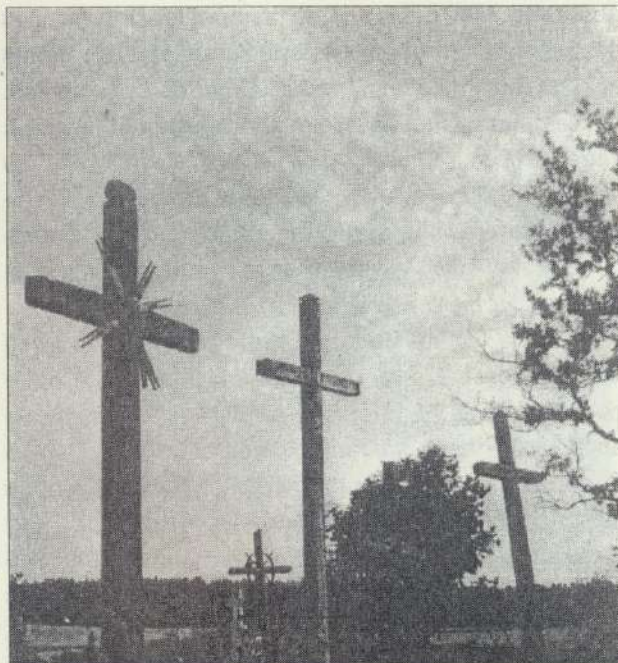
Mamytė išvežė, o mes su teta išėjome namo. Krikšto mama man liepė: "Tu, vaikeli, eik į kitą kaimą, nes čia viskas geruoju nesibaigs". Mamytę skrebai nuvežė pas Sriubus. Ten vyko kolchozo susirinkimas. Buvo daug žmonių. Skrebai ją paklausė: "Ar čia Jazakėnienė?" Žmonės sakė: "Ne, nepažįstam, ne tokia ji buvo". Skrebai išsinešdino toliau. Sustojo Launikienės sodyboje, apsupo. Dauguma skrebus suėjo į trobą. Prie mamytės paliko du sargybinius. Mamytė pa-

klausė: "Gal galima užsirūkyti?" Leido. Tada mamytė išsitraukė iš užančio pistoletą ir sako: "Rankas aukšty, niekšai! Čia žuvo mano vyras, čia žūsiu ir aš už tėvynę." Ir nieko nelaukusi šovė į sargybinių, bet pataikė tik į jo kepurę. Po to šoko iš rogių ir leidosi bėgti. Mamytė krito prie Launikų ažuolo, netoli tos vietos, kur žuvo mano tėtis. Tada skrebai ir Aleknavičius paėmė dar vieną pakinkytą arklį, įsimitė į roges mamytės kūną ir vėl sugrįžo pas Sriubus. Ten atrado Vyta Sinkevičių, jį pridaužė, atsivežė ir mamytės seserį Albiną Sinkevičienę. Ją labai sumušė ir kruviną pasodino į roges ant mamytės lavono. Taujėnuose tetą laikė ilgai, gal tris savaites. Prisimenu, kaip jos vyras Sinkevičius dažnai važinėjo į tardymus.

O aš tuo tarpuėjau ieškoti prieglobsčio. Beeidama išgirdau tratant kulkosvaidį ir pavienius šūvius. Supratau, kad nebėra mamytės.

Nežinom, kur ją palaidojo. Žmonės kalbėjo, kad užkasė kažkur Ukmergėje, prieš tai lavoną apipylė kalkėmis. Neturiu nei tėvelio, nei mamytės kapų. Tik ažuolas stovi, prie kurio jie žuvo. Tėviškės taip pat neliko. Ją sudegino tarpusavy susišaudę Kavarsko ir Taujėnų skrebai. Tuos pastatus, kurių nepadegė kulkos, uždegė rankomis, net bičių avilius sudegino. Nušovė ir kaimyno arklį.

Mano tėvelis turėjo 100 hektarų žemės. Ji dabar visa užaugusi mišku. Jis į Lietuvos kariuomenę išėjo savanoriu. Buvo raitelis. Tarnaudamas kariuomenėje turėjo gražų žirgą, ant kurio ir parjojo namo, atlikęs tarnybą. Žirgas mokėjo šokinėti per kliūtis. Grįžęs iš kariuomenės tėvelis kasmet mėnesiui išjodavo apmokymams į pulką.

Mano tėvelis buvo labai pamaldus. Prisimenu, kaip visi suklaupę klojime meldėsi, o jis garsiai skaitė maldas. Tėvelis kūrė eilėraščius, dainas, bet nieko iš jo kūrybos neišliko. Visi rankraščiai buvo sukimšti į butelius, kamščiai užlieti vašku. Kai po daugelio metų tuos butelius iškasėme ir atidarėme, popierius buvo sudūlėjęs, paliestas subyrėjo į gabalėlius. Tėvelis turėjo gražų ir labai stiprų balsą. Kai su mano krikšto mama uždainuodavo, tai net lempa gesdavo.

Tokia buvo mano vaikystė. Būdama vos dešimties metų netekau senelės, tėvelio ir mamytės. Užaugau tetos Albinos Sinkevičienės šeimoje.

Brolio mirtis

Pasakoja **Julija SKREBŪNAITĖ-KLIMIENĖ**, gimusi 1923 m. Vetygalos kaime, gyvenanti Bebrūnų kaime

Buvom neturtingi. Tėvai turėjo tik 2 ha žemės. Kaimynystėje buvo 12 hektarų sklypas be sodybos. Tėvai visą laiką nuomojo tą sklypą. Augom penkiese - dvi seserys ir trys broliai. Kai ištekėjau, kartu gyveno ir mano vyras Povilas Klimas. Tėvas mirė 1940 metais.

1944 metais užėję rusai paskelbė mobilizaciją. Šaukimus į raudonąją armiją gavo mano brolis Vlasas ir vyras Povilas. Kiti broliai buvo dar nepilnamečiai. Vyras į šaukimo komisiją nevažiavo, sakė "ge-

riau mirsim savo žemėje, o ne svetimoj". Jie įsirengė priemenėje gerą slėptuvę. Priemenėje laikėme grūdus, buvo padaryti aruodai. Po mažiausiu aruodu jie išsikasė duobę, uždengė ją grindimis. Ant tų grindų visą laiką buvo plonas grūdų sluoksnis. Ten kurį laiką mūsų vyrai slėpėsi.

Prieš Kalėdas, kai prasidėjo gaudymai, brolis ir mano vyras išėjo į mišką pas partizanus. Jų vadas buvo Jonas Raudonikis. Būrys glaudėsi Šimonių girioje. Tų pačių metų gruodžio 25 dieną (per pačias Kalėdas)

išdavikui nurodžius partizanų buvimo vietą, būrys buvo apsuptas ir išblaškytas. Mūsų vyrai grįžo namo, į Vetygalos kaimą, slapstėsi.

1945 m. sausio 24 dieną skrebai ir kareiviai apsupo mūsų namus. Buvo 11 valanda vakaro. Pasigirdo smarkus beldimas. Jie daužė duris šautuvų buožėmis. Atidariau. Atėjūnai įsiveržė į vidų. Buvau labai išsigandusi, drebėjo rankos, nepajėgiau net lempos uždegti. Degtukus padaviau skrebams. Prasidėjo krata. Apieškojo kiekvieną kampelį. Staiga pamačiau Bagociūną, kurį skrebai atsitempė su savimi. Dar labiau išsigandau. Juk jis žinojo, kur yra slėptuvė, kartą pats joje lindėjo. Be to, jis buvo pasakęs skrebams, kad vyrai turi šautuvą. Skrebai prisipyrę kamantinėjo, kur mano brolis, vyras. Sakiau, kad sausio 20 d. išvažiavo į šaukimo komisiją ir negrįžo. Tai patvirtino ir Bagociūnas. Skrebai išsivedė jį į lauką ir, matyt, gerokai įbaugino, nes, grįžęs į vidų, pasakė kur yra slėptuvė - priemenėje ties langeliu, užpilta grūdais. Dabar jie ėmė veikti. Mane išvarė į priemenę. Drebančią iš baimės mamą su broliukais paliko gryčioje. Man liepė iš aruodėlio išsemti grūdus. Išsėmiau grūdus ir pasakiau vyrams, kad išlįstų. Kažkuris skrebas, stovėdamas už nugaros, paragino: "Lįskit, nes mesim grana tą!"

Pirmas išlindo brolis, paskui pasirodė Povilas. Skrebas Antanas Sudeikis šautuvo buožė trenkė jam į nugarą. Keli skrebai Vladą išvarė į lauką, o Povilą paliko priemenėje. Abu vyrai buvo basi, be kepurų, apsilvilkę megztiniais. Mane tuo metu įstūmė į kambarį ir laikė užrėmę duris. Aš paėmiau veltinius, norėjau juos paduoti vyrui arba broliui. Stūmiau duris, bet jos nepasidavė. Tada numėčiau nuo kojų batus, įsispyriau į veltinius ir visu kūno svoriu trenkiausi į duris. Skrebas neatlaikė, ir aš išvirtau į priemenę. Komjaunuolis Urbonavičius šautuvo buožė smogė man į smilkinį. Susverdėjau, bet nenukritau. Nutraukiau nuo kojų veltinius ir padaviau juos vyrui. Lauke girdėjosi triukšmas. Kankino brolį Vladą. Paskui du kartus sukaleno kulkosvaidis, nuaidėjo du pavieniai šūviai. Beje, tada aš jų negirdėjau, apie tai vėliau man pasakė mama ir broliukai. Skrebai, pačiuopę dvi pagalves, nešdinosi iš trobos. Kartu išsivarė ir mano vyrą Povilą.

Išėjau į lauką ir pamačiau kieme gulintį brolį. Pradėjau klykti. Skrebų viršininkas Kostinas atsuko į mane automata. Povilas puolė prie jo, maldavo, kad nešautų. Kostinas nuleido vamzdį ir įsakė man rytojaus dieną atvykti į skrebų būstinę.

Puoliau prie brolio. Jis buvo negyvas. Įnešėm į trobą. Į žuvusį Vladą baisu buvo žiūrėti. Kairėje krūtinės pusėje žiojėjo baisy žaizda. Perplėštas megztinis, sulaužyti šonkauliai. Lūžęs kairiosios rankos kaulas. Skruoste gili apvali skylė...

Praėjus kuriam laikui stribas Stasys Korkuzas, daug kam gero padaręs, papasakojo, kad skrebai, išvarę Vladą į kiemą, mušė, paskui smogė šautuvu į krūtinę. Brolis po smūgio krito ir gulėjo be sąmonės. Kai atsigavo, skrebai jį pastatė ir liepė bėgti. Brolis nebėgo. Tuomet į jį paleido dvi serijas ir dar du pavienius šūvius. Tai girdėjo mama ir abu mano broliai. Jie viską suprato, tik aš, būdama sumaištyje, nesuvokiau, jog kieme žudomas Vladas. Brolį pašarvojome, paskui palaidojome Vetygalos senkapiuose, kuriuose jau nuo neatmenamų laikų nebuvo laidojami žmonės. Kavarsko kapinėse uždraudė laidoti. Brolį palaikus perlaidojome, sulaukę Nepriklausomybės.

Rytojaus dieną, kaip buvo įsakyta, aš atvykau į skrebyną.

Mane ėmė tardyti Kostinas su vertėja Baranova. Pirmutinis klausimas - kur vyrų ginklai? Sakiau, kad apie ginklus aš nieko nežinanti. Tada ant stalo padėjo kelis šovinius ir sako: "Čia tau, jeigu nesakysi teisybės". Aš atsakiau: "Jeigu jie turėjo ginklų, tai reikėjo iš jų reikalauti, o ne šaudyti. O man šitų jūsų visų šovinių neprireiks, užteks ir vieno. Jūs gi taikliai šaudote. Šaudykit, nes gyventi po šitų baisybių nenoriu".

Kai mane tardė, kambaryje stovėjo skrebas su virvėmis. Supratau, kad jos skirtos man, tik neaišku, ką su jomis būtų darę - rišę ar mušę. Po mano žodžių Kostinas pasakė kažką skrebiui, ir tas išėjo. Man liepė pasirašyti ant prirašyto lapo ir leido eiti namo.

Kitą dieną, brolis dar nebuvo palaidotas, vėl pristatė skrebai. Šįkart ir mano vyrą Povilą atsivežė - ginklų ieškoti. Vyras be pirštinių ilgai rausėsi klojimo šiauduose. Nušalo rankas. Tądien spaudė šaltis. Neleido paduoti jam pirštinių. Povilui padėjo abu broliukai. Pagaliau šautuvą surado. Vėl visi išvažiavo.

Povilą dvi savaites laikė daboklėje, paskui du mėnesius Ukmergės kalėjime. Paskui išvežė į Kauno kalėjimą Mickevičiaus gatvėje. Po dviejų mėnesių jį teisė karinis tribunolas. Nuteisė aštuonerius metus kalėti ir išvežė į Vorkutą. Paskelbus amnestiją, bausmės laikas jam buvo sutrumpintas. Povilas grįžo namo paliegęs, visą likusį gyvenimą neatgavo sveikatos. Mirė 1975 metais.

Žvilgsnis į Anykščių rajono dailės paminklus

Ona NAVICKIENĖ

Taikomoji dailė

Kokie varpai skambėjo pirmosiose Anykščių rajono bažnyčiose, prie kokių altorių atnašavo mišias, kokius konfesinius indus naudojo, kokie buvo pirmieji liturginiai rūbai dar neišaiškinta. Menotyrininkas T.Adomonis mini, kad Vilniaus universiteto bibliotekoje yra saugomi gotikos laikotarpio giesmynų (gradualų) lapai iš Troškūnų vienuolyno.

Šiuo metu seniausias varpas užregistruotas Traupio bažnyčioje (DR 1290), kuris 1976 04 23 buvo iškastas šios bažnyčios šventoriuje ir tų pačių metų rugsėjo 1 dieną pagal priklausomybę, perduotas tai pačiai bažnyčiai. Varpas barokinis su įrašu: "IN HONOREM SSTRINITATIS ET BV MARIAE M.R.D. FUSA ANNO 1635"

Kitas varpas su 1769 m data, esantis Kavarsko bažnyčioje (DR - 428), lietas Gotlibo Abraomo Zyverto (Gottlieb Abraham Siewert) Karaliaučiuje (?). Vertingas darbia visuma, vykusia vėlyvojo baroko ir klasicizmo jungtimi. Varpo siluetas pasižymi barokui būdinga dinamika. Viršutinę jo liemens dalį puošia neaukšto reljefo dviejų dalių rokokinės prizo juostos, sukomponuotos iš stilizuotų kriauklių, augalinių ornamentų ir rokokinių kaspinėlių motyvų. Tarpas tarp jų atskirtas virvutės ornamentu. Jame tekstas: "GOTTLIEB ABRAHAM SIEWERT ANNO 1769". Viena šone tarp graižo ir ornamentų juostos reljefinė, frontali, stovinti figūra, pasižyminti klasicizmui būdingais bruožais. Kitame šone kontūru įrėžtos raidės X.M.K.P.K. (Paminklų sąrašė neteisingai nurodyta šio varpo data - 1762 m.). Kitas Kavarsko bažnyčios varpas su 1700 m. data (DR - 429) - mažas signorinis be ornamentų ir reljefų, su tekstu lotynų kalba.

Nuo visokių negandų XVII-XVIII amžiaus varpus šauiniai išsaugojo Svėdasai. Gražioje bažnyčios varpinėje, su 1863 m. data balkyje, skamba net trijų žymių varpų liejimų barokiniai varpai: 1662 metais nulietas Vilniuje prancūzo Jono Delamarso (Joannes Delamars), 1733 m. - Vilniaus liejiko Karolio Gotlybo Sparo (Carol Gottlieb Sparr) ir 1730 Karaliaučiaus liejiko Andriaus Dorlingo (Andreas Dorling)

Plačiau apie jų meninę vertę kalbėsime kitame straipsnyje, nes į paminklų sąrašą varpai dar neįtraukti. Tik noriu pažymėti, kad 1662 m. J.Delamarsas Vilniuje nuliejo pirmuosius savo varpus. Vienas buvo skirtas Vilniaus rotušės laikrodžiui, kitas yra Svėdasuose. Be to, 1673 m. jis nuliejo didelį, ypač puošnų barokinį varpą su "Marijos", "Šv.Kazimiero", "Šv.Stanislovo" bareljefais Vilniaus katedros varpinės laikrodžiui. Šiuo metu jis mums muša valandas, jo dūžių per radiją ar televiziją klausosi visa

Lietuva. Toje pačioje katedros varpinėje kabo ir K.G.Sparo varpas, kuris taip pat 1733 m. buvo nulietas Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčiai, tik 1966 m. perkeltas į šią varpinę.

Žymaus Vilniaus architekto M.Knaksuso suprojektuotoje Troškūnų bažnyčioje yra 5 paminkliniai altoriai (DV 3659) Anksčiausiai, 1795 m. buvo įrengti transepto altoriai. Kairėje - Jėzaus Širdies, dešinėje - Marijos Škaplierinės altorius, kuriuos sumūrijo ir išpuošė lipdytojai Feliksas Zeifertas ir Liudvikas Trečiokas. Abu altoriai dviejų tarpsnių, architektūrinės formos ir lipdiniai beveik identiški. Cokalinė retabulo dalis laužyta. Pirmame tarpsnyje kontrpilorių fone keturios korintinio orderio kolonos. Altorių tarpsnius skiria laužytas antablementas su profiliuotu karnizu. Ant voliūtų, du sėdintys angelai. Viršų užbaigia gloria - kairėje su Jėzaus, dešinėje su Marijos monogramomis.

Troškūnų bernardinų kronikininko pateiktomis žiniomis tie patys meistrai pastatė ir presbiterijos kampų altorius, už ką jiems buvo sumokėta po 4 talerius. Tai siauri dviejų tarpsnių, labai viens į kitą panašūs altoriai, su 2 jonėnų orderio kolonomis ir 2 sėdinčiais angeliukais. Viena šone Šv.Prančiškaus, kitame Šv.Antano iš Padujos paveiksai. Viršuje užsibaigia reljefu su Šv.Rašto emblema.

Iškilmingą centrinių altorių 1798 m. įrengė skulptorius Karolis Jelskis. Altorių puošia 8 kolonų portikas ir antablementas su kompoziciniu akanto lapų frizu. Tarp kolonų grubių, masyvių formų keturių evangelistų figūros. Altorių užbaigia didelis reljefinis debesų kartušas su Apvaizdos akimi centre ir angeliukų galvutėmis aplinkui. Vertingas kaip vėlyvojo baroko ir ankstyvojo klasicizmo stilių susiliejimo pavyzdys. 1894 m. altorius pastumtas prie sienos. Jame nebėra K.Jelskio nutapyto "Šv.Trejybės" paveikslo.

Troškūnų bažnyčios vargonų prospektas (DV 4491) 1787 m. pagamintas meistro M.Račkausko - vėlyvojo baroko kūriny. Puoštas įvairių formų stilizuotų kriauklių karnizais ir šoniniais sparnais. Viršų užbaigia 4 rokokinės vazos. Centre Dovydo su arfa skulptūra. Į juos kiek vėliau meistras M.Jansonas įrengė 2 manualų, 23 registrų vargonus, kurie XIX a. pab. - XX a. pr. buvo perduoti Šimonių bažnyčiai. Dabartiniai vargonai 16 registrų, įrengti senajame prospekte, primena J.Radavičiaus darbus.

Vienas turtingiausių ir puošniausių paveikslų aptaisų rajone yra Kurklių bažnyčios centrinio altoriaus "Marijos su kūdikiu" paveikslo (DV 749) XVIII a. aptaisas. Jis ištiesai dekoruotas smulkiu stilizuotu augaliniu ir kriauklių raštu. Nors aptaisas tik apytikriai atitinka Marijos figūrą - pridėtinėmis detalėmis praplatinti pečiai, netikslūs judesiai, tačiau pagrindinę jo vertę sudaro dekoratyvi visuma, meistriškai atliktas kalvinėjimo darbas.

Taip pat turtingas yra Raguvėlės bažnyčios paveikslas "Marija" XVIII a. aptaisas (DV 731). Dekoruoamas skirtinga technika atliekant rūbo ir apsiausto dekorą. Ryškiomis natūraliomis ir dekoratyviomis linijomis pabrėžiamos Marijos rūbo klostės ir iškiliiu kalinėjimu apsiausto ornamentas. Visumoje apsiaustas puošnus, pabrėžiantis Marijos Karalienės kilmingumą.

Trys Skiemonių bažnyčios arnotai (DV 755 - DV 757) yra barokinio kirpimo: nugara stačiakampė, nežymiai plėtėjanti į apačią suapvalintais kampais. Kaklo iškirptė didelė, pečių linija nuolaidi. Pasiūti iš XVIII a. pabaigos Prancūzijos spalvotų šilko audinių, vietomis pasiūvinėtų smulkių gėlių žiedeliais. Puošti metalo siūlų gabalėliais.

Kavarsko bažnyčios arnotas (DV 738) taip pat buvo barokinio kirpimo, pasiūtas iš XVIII a. taip vadinamo Slucko juostas primenančio audinio - raudoname fone baltų žvynelių ornamentas.

Kavarsko bažnyčios dalmatika (DV 739) pasiūta iš XVIII a. prancūzų šilko: vidurys balto fono su rusvai gelsvų gėlių pynėmis. Šoninės juostos melsvos, ataustos sidabro siūlais.

Dar neišaiškinta, kur yra 1961 m Skiemonių bažnyčioje užregistruotas ir nufotografuotas vienas gražiausių Anykščių rajono arnotų (DV 754). Raudoname fone sidabro spalvos metalo siūlais gausiai siuvinėtas stilizuotais augaliniais, rokokiniais ornamentais. Centrinės juostos (vadinamos kolona) žemutinėje dalyje įkomponuotas herbas: Maltos kryželis su pusmėnuliu ir raide W. Žemiau dviem eilėmis raidės SKSP W HNK.

Traupio bažnyčios arnotai (DV 752, DV 753) iš kinietiškais augaliniais motyvais austų audinių sunaikinti įkomponuojant jų detales į kitus arnotus.

Keturiolika XIX a. krosnys ir du židiniai (DV 752, DV 753),

esantys Burbiškio dvaro rūmų interjeruose vertingi darbia kompozicija, vykusia architektūrinių bei skulptūrinių elementų sinteze. Visame interjere išlaiko vieningą klasicistinį stilių. Jos identiškos Vilniaus menininkų rūmų Raudonosios salės krosnims. Gali būti atliktos tose pačiose dirbtuvėse. Krosnys ir židiniai padengti baltomis glazuotomis plokštėmis. Iš tos pačios medžiagos atliktas jų skulptūrinis dekoras.

Tautodailės paminklai

Į atskirą grupę išsiskiria dailės paminklai, sukurti vietinių, bemokslų, iš prigimties talentingų ir pamėgusių grožį žinomų ir nežinomų tautodailininkų. Tai XIX - XX a. pirmoje pusėje sukurti mediniai ornamentuoti kryžiai, stogastulpiai, koplytėlės su skulptūromis, iš granito, geležies kalti kryžiai, ir lauko akmenų ar plytų sumūrytos koplytėlės, varteliai su nišose stovinčiomis šventųjų skulptūromis ir kt.

Pilname komplekte išsilaikė Andrioniškio bažnyčios šventoriaus nišose stovinčios medinės XIX a., nežinomo tautodailininko sukurtos skulptūros (DV 726). Centre Kristus nešantis kryžių, kairėje archangelas Gabriėlius, dešinėje Šv. Petras. Kristaus, nešančio kryžių, figūra labai dinamiška, perteikianti didelę įtampą, kuriai kiek kontrastuoja rami, liūdnoka veido išraiška. Archangelas Gabriėlius vaizduojamas kario rūbais, su ilgais, dideliais sparnais ir trimis rankomis. Šv. Petro figūroje perteikta rami, iškilminga poza, išdidi veido išraiška. Skulptūros savo kompozicija gerai atitinka ir pabrėžia vartų architektūrą. Skulptūrų polichromija neišlikusi. (Prieš keletą metų skulptūros dingo. - Red.)

Panašūs varteliai taip pat su "Kristaus", nešančio kry-

Svėdasų
kapinių vartai

žių ir "Šv. Petro" skulptūrėlėmis stovėjo Viešintų bažnyčios šventoriuje (DV 3661). Tik skulptūrų iki šių dienų neišliko.

Debeikių apylinkėje Mickūnų kaime A. Sklėriaus sodyboje 1907 m. pastatyta ir 1969 m., nevykusiai restauruotame koplytstulpyje (DV 729) "Kristaus nešančio kryžių" skulptūra kompozicine schema ir plastinėm formom taip pat kiek artima Andrioniškio bažnyčios šventoriaus vartų analogiškai skulptūrai.

Svėdasų apylinkės Žaliosios kaime stovi 1928 metais iš lauko akmenų sumūrytas, stačiakampis, į viršų siaurėjantis tinkuotas, trijų aukštų, darnių proporcijų koplytstulpis. Nišose liaudiškos, medinės skulptūros. Pirmame aukšte "Nukryžiuotasis" asketiškais veido bruožais, subtiliai atspindi siužeto diktuojamą vidinę būseną. Antrame aukšte statiška, frontali, kresnų proporcijų "Šv. Petro" skulptūra. Jo taurumą pabrėžia įspūdingas, ramus, išmintingas veidas. Polichromija siekiama perteikti natūros įspūdį.

Jau 1961 m. tiriant ir registruojant Anykščių rajono dailės paminklus, šalia kai kurių ornamentuotų kryžių, stogastulpių, koplytstulpių buvo pažymėta, jog bloga jų būklė: suirusios ornamentuotos detalės, susilūgusios, aptrupėjusios skulptūrėlės, papuvusios, byrančios konstrukcinės dalys. Nesiimant ryžtingų konservavimo restauravimo priemonių, praėjus dar vienam, kitam dešimtmečiui, tie paminklai dar labiau sunyko ir dalis jų buvo perduoti į muziejus, kita - negrįžtamai žuvo. Be to, sovietmečiu sąmoningai buvo naikinami religine atributika paženklininti objektai. Dėl šių priežasčių Anykščių rajonas neteko 15 labai būdingų Aukštaitijai atvirame lauke stovinčių stogastulpių, ornamentuotų kryžių su skulptūromis. Nebėra dviejų Storių (DV 3614, DV 3615) Vičiūnų (DV 3655) kaimų, Peslių kapinių (DV 769), Kurklių bažnyčios šventoriaus stogastulpių, Sterkiškio, Vaitkūnų kaimų (DV 3627, DV 765), senųjų Debeikių kapinių (DV 728) Pagojės vienišio (DV 768) ornamentuotų kryžių ir kitų. Stovėjusias šiuose objektuose skulptūras neretai išgrobstė vagys. Iš Kurklių bažnyčios šventoriaus stogastulpio buvo pagrobta net 11 dalių, būdingų Aukštaitijai skulptūrėlių. Kitas sudegindavo savininkai kartu su nuvirtusiu stogastulpiu ar kryžiumi tam, kad šventuolėliai nesimėtytų pašaliais, ugnelei juos atiduodavo.

Nepriklausomybės dešimtmečiui pažymėti 1928 m. vi-soje Lietuvoje buvo statomi kiekvienai etnografiniai sričiai pagal dailininko Adomo Varno paruoštus projektus būdingi kryžiai, koplytstulpiai, koplytėlės, kurie tarybiniais metais buvo nugriauti. Gerą iniciatyvą parodė Svėdasai, kurie 1928 m. statytą ir okupacijos metu nugriautą stogastulpį 1989 m. restauravo. Taip pat Storių kaimo žmonių lėšomis, remiantis V. Dikčiuvienės, A. Serbento ir kitų rūpesčiu surinkta medžiaga, buvo atstatytas XIX a. stogastulpis su skulptūromis. Panašiai restauruoti ir kitų vietovių tautodailės objektai.

XIX amžiuje - XX a. pradžioje Anykščių rajone dirbo labai kūrybingi ir nagingi kalviai. Jie mokėjo ne tik ža-gres, noragus, vyrius nukalti, kaustyti arklius, bet ir išpuosti bažnyčių, koplyčių, varpinių bokštus, vartelius, antkapinius paminklus ir kt. nepaprastai gražiais, dekoratyviais, įvairių formų geležiniais kryžiais, ornamentuotomis gro-

telėmis. Dalis jų pateko į dailės paminklų sąrašus, dalis laukia tyrinėtojų ir stovėdami nyksta.

Trys ornamentuoti kryžiai puošia iš raudonų plytų ir akmens sumūrytus Svėdasų kapinių vartelius (DR 434). Vidurinysis išsiskiria dydžiu ir forma. Jis pabrėžia centrinę vartų ašį, pasižymi turtingu siluetu, dekoratyvumu, raiškiai užbaigia vartų kompoziciją. Šoniniai kryžiai identiški, priskirtini juostinių tipui, puošti augaliniais, spindulių, kryželių motyvais ir pusmėnuliu.

Troškūnų kapinėse kalvio Petro Buzo (kilusio iš Juo-džiūnų km., Kupiškio raj., mirusio 1916 m.) 1882 m. pa-statytas antkapinis paminklas stovi netoli vartų, šalia pa-grindinio tako. Jis susideda iš dviejų dalių: vientiso ak-mens cokolio ir ornamentuoto geležinio kryžiaus, kurio siluetas sudaro taisyklingą apskritimą - saulės motyvą. Turi dominuojančią kryžmą, subtiliai jungiamą su augali-niais ir spindulių motyvais. Kompozicija centrinė, gerai subalansuota, formos plastiškos, atitinkančios dekoraty-vines geležies savybes. Tai didelės vertės kalvystės me-no pavyzdys.

Identiškas P. Buzo darbo kryžius yra Andrioniškio baž-nyčios šventoriuje (DR 424)

Apylinkių kapinėse, matyt, jų buvo ir daugiau. Tai ro-do išlikusios granitinės paminklų dalys.

Kurklių, Skiemonių, Viešintų bažnyčių prieangiuose bei zakristijose esančios medinės paminklinės XIX amžiaus skulptūros (DV 3637, 3638, 3644, 784) labai liaudiškos, sukurtos su didele meile ir nuoširdumu. Visose Kristus vaizduojamas ikonografiškai: nuogas, su erškėčių vainiku, perizonijumu per klubus, prikaltas prie kryžiaus, su ieties durio žaizda krūtinėje. Tačiau plastinių kūno formų, tūrių, paviršių, perizonijumų, judesių, išraiškos inter-pretavimas, išskyrus dviejų "Nukryžiuotųjų", esančių Kurklių ir dviejų Viešintų bažnyčiose - skirtingi. Tai rodo, kad jie daryti ne vieno tautodailės meistro. Gaila, kad iki šiol dar nėra išaiškintas nė vienas jų autorius. Skulptūrų polich-romija neišlikusi. Šiuo metu jie visi perdažyti aliejiniais dažais, kurie suniveliavo kūrinius, ypač veidų išraiškas.

1900 metais tautodailininko Jono Danausko sukurta skulptūrinė grupė "Trys karaliai" (DV 3625), esanti De-beikių bažnyčioje, susideda iš 17 medinių, polichromuo-tų skulptūrėlių. Jų kompozicija erdvinė. Centre lopšys su kūdikiu. Šalia Marija ir Šv. Juozapas. Kairėje 3 karaliai: Kasparas, Merkelis ir Baltazaras. Dešinėje 4 piemenėliai, viršuje du angelai. Atitinkamose vietose išdėstyti gyvulė-liai. Kompozicija išardoma. J. Danauskas - antros kartos "dievdirbys". Yra sukūręs Rozalimo, Pasvalio, Pakruojo, Klovainių, Gaurės bažnyčių altorius. "Jis nuoširdžiai lai-kė oficialųji bažnytinį meną tobulu. Todėl jo skulptūrose žymiai daugiau pastangų sekti ikonografiją. Stengėsi iš-laikyti proporcijas, nenukrypti nuo nusistovėjusios atri-butikos, parenka savo šventiesiems tradicines spalvas..., tačiau figūrų proporcijose, kūno anatomijoje yra liaudiš-kas plastikos suvokimas". Toks yra ir šis jo kūrinys.

Didelio meno puoselėtojo buvusio Anykščių klebono monsijoro Alberto Talačkos iniciatyva, Anykščių bažny-čios šventorių papuošė labai originalios, medinės staci-jos (15 paveikslų), kurias 1982-1988 m. sukūrė tautodai-lininkas Rimas Idzėlis. Jų originalumas ir meniškumas

greitai atkreipė dailės tyrinėtojų dėmesį ir jie buvo įtraukti į respublikos dailės paminklų sąrašus (DV - 4763).

Kristaus kančios temą autorius išsprendžia kiekvienoje stacijoje trijų, keturių figūrų kompozicijomis, ryškiai supriešindamas Kristų ir jo budelius. Kristus vaizduojamas taurus, išmintingu veidu, kiek prailgintų proporcijų, budeliai - kareiviai kresni, bukais, žiauriais veidais, grubiais judesiais, vietomis kiek sukarikatūrintais. Plastinėmis formomis veiduose išryškina psichologinę nuotaiką bei žydų tautybės bruožus (prailgintos nosys). Originaliu kompozicijos dinamizmu stebina visų

Kristų kala prie kryžiaus...

Viena iš 15 tautodailininko Rimo Idzelio sukurtų medinių stacijų Anykščių Šv.Mato bažnyčios šventoriuje

Aloyzo JANUŠIO nuotrauka

Ona Navickienė g.1924 m. liepos 26 d. Anykščiuose. 1945 m. baigė Anykščių gimnaziją, 1950 m. Vilniaus universitetą. Dailėtyrininkė. 1950-1983 m. dirbo Muziejų valdyboje, vėliau reorganizuotoje į Muziejų ir kultūros paminklų apsaugos valdybą. 1960-1983 m. tyrė, registravo Lietuvos dailės paminklus ir vadovavo dailės paminklams tirti ekspedicijoms. Rašo straipsnius dailės klausimais. Gyvena Vilniuje.

stacijų paveikslai. Polichromija taip pat originali, perteikianti bendrą kiekvienos stacijos nuotaiką. Pabrėžiančiai išryškinamos akys: nuo dangaus mėlynumo Kristaus iki raudonų kai kurių kareivių akių.

Tai vienintelės Lietuvoje šio amžiaus dešimtajame dešimtmetyje tautodailininko sukurtos stacijos, turinčios didelę meninę vertę.

Išvados:

1. Anykščių rajono dailės paminklai sudaro neatskiriamą Lietuvos kultūrinio palikimo dalį, tuo pačiu ir pasaulinio kultūrinio palikimo dalelę, kuri liudija apie Lietuvos indėlį į pasaulinės civilizacijos raidą.

2. Ankstyviausi iki šių dienų išlikę Anykščių rajono dailės paminklai yra iš XVII amžiaus, tautodailės - iš XIX a.

3. Pirmųjų Anykščių rajono bažnyčių bei koplyčių dailės kūriniai, matyt buvo sunaikinti švedų antplūdžio metu ir protestantams užėmus kai kurias bažnyčias bei atsitiktinių gaisrų.

4. Rajone dar yra daug vertingų dailės objektų, laukiančių tyrinėtojų, kaip restauruotas Troškūnų bažnyčios transepto altoriaus paveikslas "Marija Rožančinė" ir kabėjęs ant jo 1796 m. paveikslas ta pačia tema su aptaisu, XVIII a. italų dailininko P.Rozelinio kūriniai, keletas XVIII-XIX a. paveikslų Svėdasų bažnyčioje, įžymių XVII-XVIII a. liejimų J.Delamarso, K.G.Sparo, S.Dorlingo varpai, skulptorių V.Vildžiūno "Nazaretietis", A.Sakalausko, architekto R.Krištapavičiaus A.Baranauskas, A.Kmieliausko "Šeima" ir daug kitų. Taip pat gausūs įvairiomis progomis naujai pastatyti bei atstatyti tautodailės paminklai ir ypač XIX a.

5. Vertėtų atlikti visoje Lietuvoje esančių italų dailininko P.Rozelinio paveikslų meninę analizę ir išaiškinti jo vietą Lietuvos dailės istorijoje.

6. Menkai tyrinėti ir trūksta žinių apie rajone dirbusius tautodailininkus (drožėjus, kalvius ir kt.), ypač gyvenusius XIX amžiuje. Šį darbą reiktų skubiai atlikti, įjungiant į jį kraštotyrininkus, mokytojus bei mokinius.

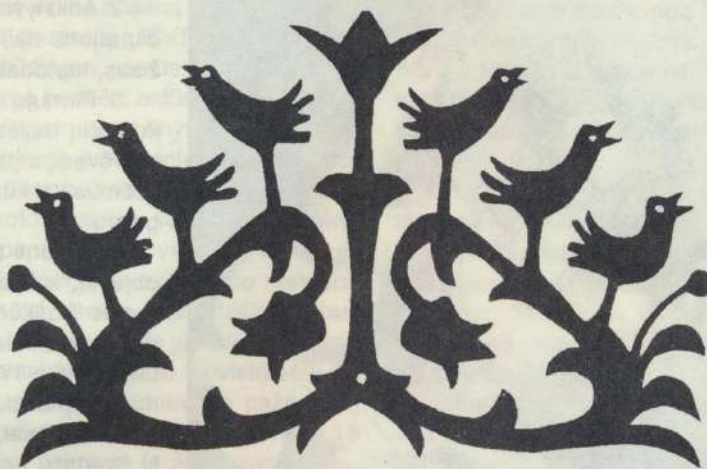
7. Giliau tyrinėti XV-XVI a. medžiagą apie to meto dailės kūrinius.

Rašant straipsnį naudotasi Dailės paminklams tirti ekspedicijų duomenimis, Kultūros ir meno instituto Sakralinės dailės skyriaus medžiaga paminklų sąvadui ir paminklų konservavimo instituto Troškūnų bažnyčios istorinių tyrimų ataskaita.

Anykščių krašto vaikų dainos

Šį kartą "Anykščių" skaitytojams pateikiame pluoštelį vaikų dainų, lietuvių tautosakoje užimančių savitą vietą. Šios dainos yra arba suaugusiųjų kurtos vaikams, arba pačių vaikų kūryba, jas dainuoja ir suaugusieji, ir vaikai. Vaikų dainos skirstomos į žanrines grupes. Tai lopšinės, žaidimai, gyvūnijos apdainavimai, formulinės dainos, erzinimai. Pirmųjų dviejų grupių dainos yra skirtos patiems mažiesiems vaikams, suaugusiųjų specialiai sukurtos ir atliekamos. Gyvūnijos apdainavimai ir formulinės dainos, skirtos jau didesniems vaikams, atliekamos ir suaugusiųjų, ir vaikų. Daugelis šių dainų yra atėjusių iš suaugusiųjų repertuaro. Erzinimo dainos - trumpi kūrinėliai, sukurti ir atliekami pačių vaikų.

Kone visos čia pateikiamos anykštėnų vaikų dainos yra užrašytos dar prieš antrąjį pasaulinį karą, ketvirtame šio amžiaus dešimtmetyje ir saugomos Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštyne (LTR).

LIŪLIA LIŪLIA MAŽŲ

Liūlia liūlia mažų,
Duos Dievulis gražų.
Kai kitų turėsma,
Tai abu mylėsma.
Vieną pamylosma,
Kitų pačiūčiuosma.

Užrašyta Anykščiuose iš Onos Tuskenytės, 73 m., kilusios iš Rubikių k. Užrašė ir melodiją šifravo Z.Puteikienė 1977. Sg. LTR 4761(117); LTR mg.1887(3).

KIC KIC KAMAJUOS

Kic kic Kamajuos
Baronų pirktų.
- A kur stos? - Unt barzdos.
- A kur sės? - Unt ausies.
- A kur jos? - Kamajuos
Baronų pirktų.

Užrašyta Anykščiuose iš Rozalijos Kairytės, 40 m. Užrašė Z.Slaviūnas 1938; melodiją šifravo B.Uginčius 1956. Sg. t. LTR 1537(148), ml. LTR 2953(200).

TUNDA TUNDA TUNDA

Tunda tunda tunda,
Visi mane stumdo.
Kai paaugėsiu,
Ir aš kitus pastūmėsiu.

Užrašyta Anykščių apylinkėje. Užrašė A.Juodžiūnas 1932. Sg. LTR 336(364).

ČIMČI RIMČI, ŠAKAR MAKAR

- Čimči rimči, šakar makar,
Kur buvai, oželi, vakar?
- Pas Maušiuką naktavojau,
Kailinėlius prauliojau.

Užrašyta Janydžių vienkiemyje, Anykščių vls. iš Juozo Bielionio, 45 m. Užrašė A.Palubinskaitė 1932 (M.Grigonio rink.). Sg. LTR 336(53).

VILKAS PILKAS KEPURĖTAS

*Vilkas pilkas kepurėtas,
Mūsų kaime neregėtas.
Ausys stačios, akys plačios,
Dantys kaip vargonai.*

Užrašyta Anykščiuose iš A.Skrebūnienės, 64 m. Užrašė M.Grigonis 1932. Sg. LTR 336(105).

SKŪPĖLA PAVYDĖLA

*Skūpėla pavydėla
Tįsė pelų par virvelų,
Čiulpė čiulpė ir triūbavo,
Kolei kitų pelų gavo.*

Užrašyta Anykščiuose iš Petro Strazdo, 50 m. Užrašė A.Palubinskaitė 1932 (M.Grigonio rink.). Sg. LTR 336(299).

AŠ NEKALTAS, DOMINYKAS

*Aš nekaltas, Dominykas,
Kad sugriuvo pečinykas.*

Užrašyta Anykščių apylinkėje iš Zlatkienės. Užrašė A.Zlatkutė 1932 (M.Grigonio rink.) Sg. LTR 336(228).

JUZAI BUZAI

Juzai buzai,

*Duok tešlos,
Pakabinęs
Ant barzdos.*

Užrašyta Anykščių apylinkėje iš B.Mažienės, 65 m. Užrašė S.Stakė 1932. Sg.LTR 336(357).

JUZAS BUZAS BE GALVOS

*Juzas buzas be galvos
Po pečeliu palervos
Kiaušinėlių dėti,
Vištelių perėti.*

Užrašyta Anykščių apylinkėje. Užrašė S.Stakė 1932. Sg.LTR 336(243).

KAZYS, OŽYS DIDŽIARAGIS

*Kazys, ožys didžiaragis,
Džiaugias, ožką darže radęs.
Ožka paskavojo -
Kazys apsraudojo.*

Užrašyta Anykščiuose iš J.J. Užrašė A.Gražys 1932. Sg. LTR 336(37).

MARE MARE

*Mare Mare,
Tavo patį karia.
Eik ratavotų -
Rasi pakavotų,
Nedėlias rytą
Rasi prarytą.*

Užrašyta Anykščių apylinkėje iš Zlatkienės. Užrašė A.Zlatkutė 1932 (M.Grigonio rink.) Sg. LTR 336(223).

Daug rašytojo Antano Vienuolio Žukausko fotografijų yra publikuota knygose, įvairiuose spaudos leidiniuose, matyta muziejų ekspozicijose. Tačiau dar atsiranda ir mažai kam žinomų rašytojo nuotraukų, išsaugotų žmonių albumuose. Keletą tokių retesnių nuotraukų jas išsaugojusieji žmonės perdavė A.Baranausko ir A.Vienuolio-Žukausko memorialiniam muziejui.

115-ųjų A.Vienuolio-Žukausko gimimo metinių proga publikuojame keletą rašytojo nuotraukų, tarp kurių turėtumėte rasti ir dar niekada nematytų, spaudoje skelbiamų pirmą kartą.

Antanas Žukauskas - Vienuolis su draugais Kaliazine. 1904 m.

Apačioje:

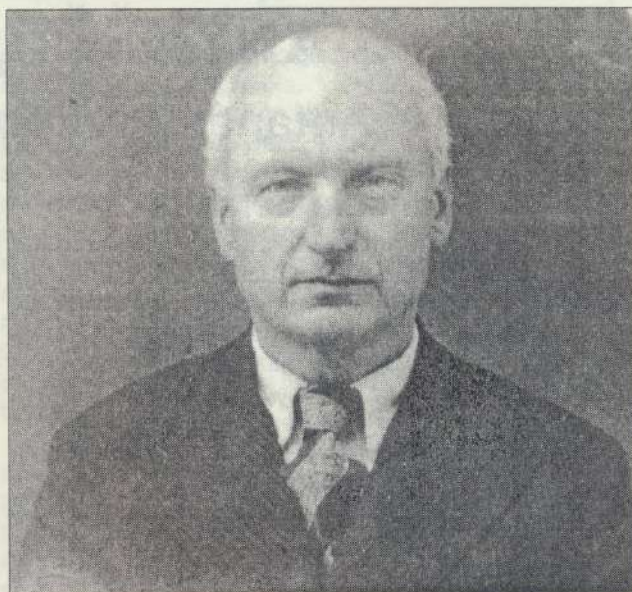
Antanas Žukauskas Liepojos gimnazijoje, nusifotografavęs kartu su grupele bendramokslių gimnazistų.

A.Vienuolis su dainininke Antanina Dambrauskaite prie A.Baranausko klėtelės

Rašytojas su mokytoja Sofija Varatinskaite-Pakalniene apie 1954 m.

A.Vienuolis apie 1937 m. Fotografuota I.Melniko Anykščiuose

A.Vienuolis su Ritute ir Berželiu Ruigiais

A.Vienuolis savo sode 1957 m. gegužės 12 d.

ANYKŠČIŲ PASAKOS

Antanas PIVORAS - KAŠTONAS

Sekminių berželis

Kai Untaniukas pramerkė akis, ant klėtelės sienos pro plyšį linksmai žaidė saulės zuikutis ir pleveno obels šakos šešėlis. Untaniukas, nesuprasdamas, koks dabar laikas, patrynė akis, pasimuistė, pasiraivė ir išsiritė iš lovelės. Pravėręs klėties duris, jis mažne atšoko nuo šviesos gūσιο, nuo alyvų kvapo ir rytmečio gaivumo.

Saulutė jau buvo pakilusi per tris sieksnius virš viršūnių pušų, dūluojančių anapus Šventosios. Savo spinduliais ji apipylė ir klėtelę, ir gryčią, ir kiemą. Bet labiausiai nustebino geltonas geltonas patalas, užklojęs visą kluoną nuo tvarto iki klojimo. Untaniukas kas rytą perbrisdavo šią pienų pievą, bet jos ankstyvą rytmetį dar būdavo užsimerkusios ir nespindėjo akinančiu geltonumu.

Už kluono vilnijo pilkšvai pražydęs rugių laukas, ir lengvas dūmelis sklaidėsi virš jo. O į šalį nuo rugių ryškiu žalumu švytėjo vasarojaus plotas.

Untaniukas suvokė, kad jau vėlyvas metas, bet nesuprato, kodėl niekas jo nepažadino gyvulių gintų. Staiga prisiminė, kad šiandien Sekminės, kad šiandien piemenų šventė, todėl už jį gyvulius išginė sesytė. Štai kodėl šiandien toks džiugus rytmetis, taip linksmai žiedais pamėlusiam alyvų krūme suokia lakštingala, o skaisčiai žydrame danguje ganosi baltučiai debesėliai. Sekminių rytas visada būna gražus!

Bet ir visa diena bus nepaprasta. O ypač pavakarys. Tada visi piemenys subėgs Eglėkalnin, atsineš po septynis kiaušinius, keps pautienę, dainuos, šoks, šiaus iki nakties. Taip buvo pernai, taip bus ir per kitas Sekmines, taip bus visais metais, kol išeis į bernus.

Untaniukas linksmas nustriksėjo per atslaimą. Bet nejučia žvilgterėjo į vartelius ir sustingo nustebęs: berželis, kurį tėvelis Sekminėms buvo pastatęs prie vartų, pražydo ryškiausiom spalvomis! Tokio stebuklo Untaniukas dar nebuvo nei matęs, nei regėjęs. Beržo kuklučiai žirgeliai sužysta anksti pavasarį, o šiandien - jau Sekminės ir žiedų taurelės primena altoriaus varpelius ir švyti vavorykštės spalvom. Suskambo šie varpeliai mėlynai, raudonai, geltonai, baltai. Spalvos maišėsi ir mainėsi, kad net akys raibo. Taip dangiškai žydėti gali tik skaistaveidė lelėja, tik didgalvė pinavija, tik puošnioji rožė. O gal dar - mėlynakė žibutė, baltakasė pakalnutė, besišypsanti radasta. Ir visa tai žvilgėjo viename berželyje!

Susijaudinęs Untaniukas įpuolė į trobą.

- Mamytė, mamytė, Sekminių berželis prie vartų žydi!

- Šiandien šventas rytas, tai tau ir atrodo, kad viskas žydi.

- Ne, mamytė. Tikrai žydi! Einam, parodysiu.

- Gana tau išdykauti ir mus apgaudinėt, - subarė vaiką tėvelis. - Vis ką nors išsigalvoji. Laikas surimtėt.

Mamytė irgi pritarė:

- Eikš pavalgyk, susiruošk. Eisim bažnyčion. Tu eisi mišiose patarnaut, o aš giedot. Šiandien bažnyčioje bus

labai gražu.

- Bet pirma einam pažiūrėt berželio, - neatlyžo Untaniukas. - Tokio aš iš tikrųjų niekad nemačiau.

- Na, gerai, gerai. Tegu bus tavo viršus tokią dieną, - sutiko mamytė.

Untaniukas taptė nutempė mamytę prie vartelių. O čia ji tik aiktelėjo ir žadą prarado. O atsipeikėjusi sušuko.

- Jonai, Jonai, ateik! Pažiūrėk!

Kreivai šypsodamasis duris pravėrė tėvelis. Paskui kone bėgte pribėgo prie berželio, timpltelėjo žiedelį, norėdamas įsitikinti, ar nepriištąs.

- Čia tai jau kažkokie monai... - pratarė.

- Dievo galybė, - pritarė mamytė. - Jis mums siunčia kažkokį ženklą. Ar tik ne Untaniukui tas ženklas kris. Jis pirmas tą berželį pamatė. Gal į didelius žmones išeis, gal mokytas bus... Visokių talaluškų jau dabar sudeda. Ir atmintį turi.

- Netikiu. Tekle. Toks išdykėlis, vis su piemenimis trankosi, visokių eibių išsigalvoja.

- Nešnekėk, tėvai, neblogas vaikas, tik dažnai serga. Todėl turi prie Dievo labiau šlietis. Ir kaimynai pataria. Anądien susitinku Kazimierienę. Ta ir sako: "Gerai, Baronien, darai, kad sūnų mišioms patarnauti vadies. Gal kuniguos išeis".

- Bet pirma tegu savo atgano. Duos Dievas, gal ko nors ir pasieks.

- Pasieks, pasieks. Va, žydintis berželis pranašauja. Todėl nuo šiol beržas tegu bus pagerbtas medis. Liepsiu tavo broliams, kad sodyboje pasodintų beržų, o tu juos prižiūrėk. Gal jie mums visiems atneš laimę.

Išsipildė motinos svajonė: Teklės ir Jono Baronų sūnus Untaniukas tapo didžiaviriu Antanu Baranausku, o jo brolių pasodinti beržai ir dabar tebeošia buvusioje jų sodyboje. O kartais gal ir pražysta...

1994 m.

Sakmė apie šventą ažuolą

Nuo neatmenamų laikų Anykščių šile ošė galingas ažuolas, savo vešliomis šakomis apglėbęs didelį dangaus lopą, šaknimis tvirtai įsiremęs į žemę maitintoją. Visomis savo galiomis jis siurbė vaisių orą ir gaivinantį Šventosios vandenį ir vis aukščiau kėlė savo žalią galvą. Tik trise jie buvo tokie seni ir galingi: ažuolas, upė ir akmuo. Ir gyveno jie kas sau, viens kitam netrukdydami, saulės neužstodami, savo reikalų vėrinį mintydami.

Bet kartą šiame krašte įsikūrė žmonės, išdegino miškų plotus, ėmė sėti duoną, upėje žuvis gaudyti, o šile grybus ir uogas rinkti. Laisvi ir laimingi jie buvo, už tai dievams garbės ir aukų negailėjo. Ieškodami garbingiausios vietos aukurai sukrauti, nuklydo jie į ažuolų giraitę, kurioje ošė plačiašakis galiūnas ažuolas.

- Štai žiūrėkite, žmonės, - sakė vyriausias iš jų, - po šiuo

ąžuolu sukrausim aukurą ir aukosim dievams aukas, dėkosime jiems už duoną, vandenį, šilumą, melsime, kad mus priešas aplenkty, žvėris neliestų.

Ir pavadino žmonės ąžuolą Šventu, ir pavadino upę Šventąja, ir pavadino akmenį Puntuko vardu, manydami, kad tai Pinčiuko lašas. Todėl šalinosi jo ir nelietė jo.

Bet neapsaugojo protėvių nei aukos dievams, nei platus Šventosios vandenys, nei aukšta Vorutos pilis. Užplūdo šarvuoti priešai iš vakarų, išžudė daugelį narsių vyrų, grakščių moterų. Ir traukėsi lietuviai į šilą per Marčiupį, per Šlavę, ieškodami prieglobsčio ir išganymo.

- Geriau jau dievams pasiaukosim, negu priešams pasiduosim, - tarėsi jie, su žmonomis ir vaikais traukdami prie Švento ąžuolo.

- O Šventasai ąžuole, išgelbėk mus ir mūsų sielas nuo amžinos pražūties, nuo giminės išnykimo.

Ir rados stebuklas: nusviro galiūno šakos, tarsi rankomis apglėbė nelaiminguosius, pasmerktus žūčiai, paslėpė nuo priešų kalavijų, apgynė nuo išniekinimo. Atitraukė priešai nieko nelaimėję, perkūno žaibų palydėti ir miško žvėrių gąsdinami.

Nerimo žmonės, statė naujus būstus, rovė kelmus, plėšė dirvonus. Nyko, traukėsi miškas, bėgo žvėrys kur akys veda, nutilo paukščių giesmė. Ir tik tada žmonės suprato, kad blogai padarė, kad tik kalnai keltuoti ir kelios kreivos, nuskurę pušelytės liko. Ir suskato žmonės šilelį auginti, daboti ir auklėti, ir vėl lieknos pušys savo liemenį į liemenį plakė ir vainiką į dangų kėlė. Bet užjuto ruso valdžia grobį, vertė be atrankos medžius į upę ir plukdė į Jonavą ir Klaipėdą. Dejavo eglės ir pušys, verkė jų prispausti putiniai, ištrypti uogienojai. Pagaliau pasikėsino urėdas į galiūną Šventą ąžuolą, kirviu užsimojo ir trenkė į grublotą kamieną. Nuskambėjo garsai plačiai po apylinkę, atšoko kirvis, bet žaizdos nė žievėj nepadarė. Užsimojo antrą kartą - ašmenys subyrėjo ir išlaksė į šalis. Trenkė pentimi - kotas nulūžo ir urėdai ranka nudžiūvo.

Taip ir liko neveiktas ąžuolas, stiprus ir nemarus kaip lietuvis. Ir vėl atgijo šilas, su meile žmogaus prižiūrėtas, posmuose apdainuotas. Ir važiuoja žmonės garsaus ąžuolo pažiūrėti, Darių ir Girėną pagarbinti, Šventosios vandeniui atsigavinti. Tik ąžuolui sunkiau ir sunkiau tapo kvėpuoti, žemės syvus čiulpti. Iš tolimų kraštų debesys neša rūgštų lietų, vis dažniau dūmai graužia pumpurus ir lapus. Tiesia apnuogintas rankas į debesis, bet pagalbos nesulaukia. Nyksta ąžuolo galybė, nes niekam neberekalinga šventa jo šneka.

Paparčio žiedas

"O Rāmūta! Kodėl nepažinau tavęs, dar mažutis, nekaltas būdamas! Tada tokios gražios, laimingos buvo dienos. Būtume už rankų susitvėrę Šventosios pakraščiais vaikščioję, lakštingalos giesmių klausę. Būčiau tave po miškus ir krūmus išvedžiojęs, paukščių lizdus parodęs, išsirpusių uogų pririnkęs. Bet tu buvai toli nuo manęs, ir aš net nežinojau, kad tu gyveni pasaulyje..."

Jonas Biliūnas "Liūdna pasaka"

- Lyg užbūrė mane kažkas: neišpasakytai traukė Joninių vakarą pabūti Šeimyniškėliuos. Sako, kaimo jauni-

mas ant Šventosios kranto gražią gegužinę rengia ir įvairių linksmybių prisigalvoja. Todėl laukiau Joninių kaip šventų Velykų, kaip Onos atleidų, kaip pirmos komunjės. Juk (savo) vardo dieną kažkas nepaprasta ir gera turi atsitikti. Ir ne Niūronyse, ir niekur kitur, o tik Šeimyniškėliuos! Einam, sakau broliui Antanui, šiandien į Šeimyniškėlius Joninių vakaro sutikti. Daug jaunimo susirinks, bus linksma. Kur tu bėgsi iš savo sodžiaus, sako Antanas, niūroniškai supyks, sakys, kad įsivaizdini, kad miesčionis, gimnazistas. Dar tik vasaros pradžia, laiko užteks, pabūsim ir savam kaime, kalbinu Antaną. Aš jau per senas po vakaruškas trankytis. Veskis Uliutę, patarė brolis.

Uliutė sutiko noriai. Netrukus supratau, - kodėl. Kai tik už išlaidų pušų pasislėpė Niūronių kaimo pirkios, pabėgom tarsi netyčia mus pasivijo Petrelis. Uliutė iškart pagyvėjo, pralinksmėjo. Aš žinojau, kad Uliutei patinka Petrelis, bet ir Mykolas, ir Antanas, ir Juozapas ją vis bara: nesusidėk su tuo samdiniu, tau reikia gaspadoriaus, tau ūkininko reikia. Aš ją užjaučiu ir pritariu jai, todėl draugystė su Petreliu šiandien man ne proša: bus kam sesytę pagloboti.

Mūsų keelis toks mielas ir brangus. Tiek kartų eita į Anykščius, tiek kartų gėrėtasi Variaus ir Elmės čiurleniūmu, o kiek kilbukų sugauta! Tik va! Piestupio nemėgau, nuo kūdikystės vaiduokliai prie jo vaidenasi. Bet Šeimyniškėliai - šiaupus Piestupio, prigludę prie pakraščiaus ir žvelgiantys į platų Šventosios slėnį.

Štai miškas ir baigėsi. Tolumoje, prie Šventosios, besileidžiančioje prieblankoje kibirkščiaavo didžiulis laužas, girdėjosi armonikos garsai, vaikinų šūkalojimai. Greit įsimaišė į būrį ir mažai kam mes rūpėjom, nes visi buvo užsiėmę: šoko, dainavo, ratelius ėjo.

- Kad jūs vis ne tą šokat, - skeryčiavosi viena apskrita veidė, raudonskruostė pagyvenusi moteriškaitė. - Jūs vis tą "Subatos vakarėly balnojau juodbėrėlį". Per Jonines reikia Kupolines šokti. Ir dainuoti. Kaip mūsų tėvai darė. Aš pamokysiu. Stokit poromis. Poromis! Šokam pora už poros ir dainuojam:

*Kupolio rože,
O kur buvai, Jonai?
Kupolio rože,
O kur buvai, Jonai?*

- O dabar suktinis. Sukimės:

*Kupolio rože,
Kupolijytė.
Kupolio rože,
Kupolijytė.*

- Dabar vėl pora už poros:

*Kupolio rože,
O kur užtrukai?
Kupolio rože,
O kur užtrukai?*

- Sukamės:

*Kupolio rože,
Kupolijytė,
Kupolio rože,
Kupolijytė.*

- O Jonas atsakys:

- Rugelių lauke.

- Jo vėl klaus:

- *O ką dirbai, Jonai?*

- Atsakys:

- *Kupolius roviau.*

- Tai ilga daina. Aš vesiu, o jūs pritarkit ir šokit su manim.

Tuo metu keli bernai prie ilgios karties pririšo stebulę su degutu, ją uždegė ir su kartimi aukštai iškėlė. Deglas linksmai čirškė ir liepsnojo. Visiems buvo gera.

- Žiūrėkit, žiūrėkit, ir ant Liudiškių piliakalnio ugnis dega. Net čia matyti, kaip kibirkštys žaižaruoja. Ir ant Šeimyniškėlių piliakalnio laužą užkūrė.

- Geri bus metai, - patenkintas suko ūsą Mykolas Rudokas, irgi niūroniškis, matyt, į svečius pas kažką atklydęs. - Seniau žmonės daug burtų turėjo, kad javai gerai derėtų. Joninių naktį gaspadorius turėjo nuogas apibėgti laukus, pievoj išsivolioti ir nuogas atsigult.

- O pas mus nuogas raitas apjodavo, - įsiterpė kitas, man matytas, gal iš Vozgėlių.

- Tai dabar būtų juoko! Bobos lėktų žiūrėti.

- O bobos turėdavo savo bėdų. Karves nakčiai į tvartus vesdavo, duris akėčiom užremdavo, kitaip raganos išmelš ir karvė užtruks. O žiūrėk, kita braidžioja su ilgu sijonu po svetimas pievas, renka rasas ir pieną sau nutraukia.

- O mergos iš devynių rūšių gėlių pindavo vainikėlius, dėdavo po pagalvę ir susapnuodavo savąjį jaunikį.

- Tu, Jonai, negerai darai, maskatuoji rankomis ir muši uodus. Žinok, prieš šventą Joną uodą užmuši - dešimt atsisiras. O po švento Jono kitas reikalas - dešimt pranyks.

Aš klausaus, ką žmonės šneka. Reikia įsimint ir užrašyt, kad žmonės ir ateity žinotų, kaip mūsų gyventa ir galvota.

Bet mane sudomino merginų būrely besisukaliojanti viena jauna panelė. Ji atrodė visai kitaip negu kitos: ir plaukai palaidi, ir bliuzelė kitokiais raštais austa, ir sijonas trumpas, vos kelius dengia. Aiškiai matei, kad ji ne iš Šeimyniškėlių, ne iš Pavarių, ne iš Šlavėnų, ne iš Anykščių ir netgi ne iš Rubikių ar Aniūnų.

- Klausyk, Petrel, kokia čia panelytė?

- Kuri, kuri?

- Ot ta. Ta, katra su Šaltanių Tekliute šnekasi.

- A tai, sako, Šližių viešnia. Iš toli atvažiavusi. Ramūta jos vardas.

O Ramūta! Girdėjau tokį vardą. Gimnazijoje girdėjau. Kaip norėčiau ją pakalbinti. Bet kaip su ja susipažinti?

Svajoti nebuvo kada: netikėtai Kazelis Kepaliokas savo kalviškais pirštais suėmė už pečių, o kažkuri mergina užmovė ažuolo vainiką.

- Pamėtykim Joną, - pirmas čiupo Kazys, ir netrukus skriejau aukštyn, ir vėl aukštyn, ir dar kartą aukštyn. Rodos, debesis siekiau ir krisdamas galėjau amžiams žnektelti ant dirvono, bet rankos, daug rankų, mane sugavo ir pastatė ant kojų.

- O dabar būsi nuskandintas, - vėl Kepaliokas. - Tris daiktus, kurių labiausiai gaili, gali palikti ant kranto, o visa kita žuvims ir undinėms atiduosim.

Kai nusimečiau švarkelį, batus ir viršutines kelnės, vyrai čiupo mane ir įsiūbavę nusviedė į upės gelmę. Pas-

kui mane atskrido ir kiti Jonai.

Vidurvasario vanduo buvo šiltas. Galėjau plaukioti kiek tinkamas, bet draugai jau mojo į krantą. Ir kaip nuste-bau, kai ranką man pirmoji ištiesė ta nepažįstama mergaitė Ramūta!

- Ačiū, Ramūta!

- Ir vardą žinai? Iš kur?

- Žuvys upėje man pasakė!

- Nuostabios tos jūsų žuvys. Ar sugavai bent vieną man?

- Sugausiu. Daug sugausiu tau. O šiandien aš pats šlapias kaip žuvelė.

Kai visi Jonai krūmuos išsigrėžėm drapanas, sutūpėm apie laužą. Taip jau atsitiko, kad prie manęs prisėdo Ramūta. Susinepatoginau, kai Jonai traukė vaises ir siuntė visiems, o aš nieko nebuvau įsidėjęs.

- O mums ir nereikia. Mes - svečiai, - nuramino Ramūta.

Vieni užvėrė ant šakelių čirškino lašinius, kiti į laužą metė kiaušinius, sūrio ar duonos gabalus.

- Tegu bus dievams!

- O dabar dar padainuokim.

Merginos pasitaisiusios sijonus sutūpė pievutėje ratu, palikdamos vieną pusę vaikinams. O tie nesėdo, tik susikibo už juosmenų, kad garsas būtų stipresnis. Ir štai Šventosios pakrantėmis nuvilnijo, nubangavo.

Gražių dainelių daug girdėjau

Tyliuoju vasaros laiku.

O paskui ir:

Tykus buvo vakarėlis,

Aiškiai švietė mėnesėlis.

- Dabar tu, Joneli, užvesk. Gal kokią miesčionišką mokį?

- Na, gerai. Pabandysiu. Dainuosim "Buvo naktis švento Jono". Tik jūs pritarkit.

- Pritarsim, pritarsim, tik išmokyk.

Buvo naktis švento Jono,

Naktis pasakų gražių.

Laužai degė ir liepsnojo,

Šviesu buvo ant kalvų.

Ten, kur žalias vasarojus,

Teka upė šnioksdama,

Ir armonika raudoja,

Stiprių rankų traukiama.

Tu neklausk, kam aš nešioju

Baltą žiedą atlape,

Kieno vardą aš išploviau

Ant žilvičio ties upe.

Baltą gėlę aš nešioju,

Kad tave karštai myliu.

Tavo vardą aš išploviau,

Kad užmiršti negaliu.

Daina buvo negirdėta. Ir dar negreit jaunimas ją išgirs. Bet visiems jinai labai labai patiko. Net ašarą traukė.

- O dabar leiskim vainikus! - šūktelėjo viena iš merginų.

Jos jau buvo nupynusios vainikėlius iš šakelių, iš gėlių. Uždegusios žvakutės leido į vandenį. Į vakarėjusioje upėje vainikai lėtai slenka Anykščių link, žvakutės plevėna, bet negėsta ir mirga kartu su vandeniu atsispinėjusiomis dangaus žvaigždėmis.

Laužo liepsnos apmažo, bet žarijos tvieskė šilumą ir pasakišką šviesą. Niekieno neraginti vaikinai puolė šokinėti per jas. Reikėjo šoklumo ir miklumo, kad nenuitūtum į laužo vidurį. Bet niekas to nebojo ir daugelį vijosi kibirkščių kamuoliai. Rodos, siutas apėmė visus, net merginos vienos ar įsikibusios į vaikus striksėjo ir taškė ugnies atšvaistus.

Paėmiau Ramūtos ranką. Jutau, kaip suvirpėjo piršteliai, kaip šiluma perėjo per mano ir jos kūną. Stipriai sunėrė rankas nuskriejome per ugnį ir karštį.

- Greit bus vidurnaktis ir paparčio žiedas pražydės, - pašnibždėjau. - Einam, paieškosim.

- Einam, - sutiko Ramūta.

Nepastebimai atitolom nuo šelstančio jaunimo. Iš toliau matėm, kaip judėjo, lakstė ir šokinėjo šešėliai, kaip būrėsi krūvon ir užtraukė dainą:

*Un kalna karklai siūbava,
Pakalnaj unda liūliava.*

O paskui į mišką aidu atsimušė ir "Buvo naktis švento Jono". Išmoko!

Ten, slėnyje, į laužą kažkas užmetė naujų šakų glėbį ir ugnis vėl įsiliepsnojo. O vainikai jau buvo toli toli, vos vos mirgėjo pilnaties apšviestame vandeny. Kitu Šventosios pakraščiu pliukšeno trys valtys, papuoštos vainikais, o vidurinėje ugnelė kūrenasi. Argi gali kada nors užmiršti, ką dabar matai ir jauti?

- Kaip gražu čia pas jus, - pratarė Ramūta. - Anksčiau galvojau, kad tik pas mus taip gražiai švenčia Kupolines. Matau, kad ir jūs gerbiat protėvių dvasią.

- Taip, Ramūta. Ir kaip norėčiau visa tai gražiai aprašyti, - rodos, ir nenorėjau išlieti savo paslapties, kad many kunkuliuoja troškimas rašyti, kurti. Bet Ramūtai negalėjau neatverti savo širdies, o gal ir pasirodyti, kad nesu iš kelmo spirtas.

- Tai ką, tu rašai?

- Dar tik bandau. Užsirašau, ką mamytė buvo pasakojusi. Tėvelis. Kaip žmonės vargo ponų laikais. Apie ką jie svajoja, galvoja.

- Tu būsi rašytojas. Rašytoją žmonės gerbs ir mylės labiau negu kunigą, labiau negu karalių. Laimingas, kas gauna tokią Dievo dovaną.

Aš patikėjau Ramūtos žodžiais ir skriejau padangėmis, nė sparnų dar neužsiauginęs. Tik jaučiau, kad turiu ir galiu kurti. Ir laukti nėra ko. Juk ir Baranauskas čia, Šventosios žemėje, dar jaunystėje parašė savo miško giesmę.

Miškas mus pasitiko vaiduokliškais šešėliais. Nejauku darosi, šaltelis taip ir virvena per kūną.

- Gal neįnam toliau, - glaudžiasi Ramūta. - Gal ir paparčių čia nėra?

Aš sukaupiau drąsą. Negalėjau pasirodyti ištižęs.

- Einam. Greit prieisim papartyną. Čia juk dar triukšmas girdėti. Žiedas pražysta tik ten, kur jokių balsų nėra, net ir šuns amtelėjimas netrikdo tylos. Štai žiūrėk, mėnulis šypsos ir drąsina mus. Nėr ko bijoti.

- Aš viską iškentėsiu, kad tik paparčio žiedą surasčiau. Noriu būti turtinga ir išmintinga. Juk žiedas suteikia stebuklingą galią. Ar tiesa?

- Taip, taip. Būtume laimingi. Ir vargšams padėti galėtume.

- Žiūrėk, žiūrėk, kas čia po kojomis tokie mažičiai blizga ir juda?

- Tai Švento Jono vabaliukai, jonvabaliai. Žmonės Joninių naktį juos rinkdavo. Sako, gerai gydo žaizdas ir kitas ligas. Amžiną atilsį mano mamytė per Jonines vaitams pririnkdavo ir jų, ir visokių žolyčių. Stebuklingas metas tos Joninės...

Su tais žodžiais aš krūptelėjau, pamatęs, kad iš pušies striktelėjo nušiuusi katytė ir tyliai nėrė į krūmus. Aiškiau mačiau, kad tai ta pati katytė, kuriai dar vaikystėje strėlė pervėriau širdutę ir kurios paveikslą savy nešiojuos iki šios dienos. O žvilgterėjęs kairėn pamačiau tą pačią Piestupio pamėklę, kuri mane buvo taip išgąsdinusi. Baltai apsirengusi moteriškai slapstėsi už medžių, vis perbėgdama nuo vieno prie kito ir artėdama prie mūsų. Ir vis šiepėsi, šiepėsi ir maskatavo sudžiūvusiomis tarsi šakaliais rankomis. Darėsi kraupu. Aš norėjau kažką tarti Ramūtai, bet ji virpėdama pirmoji sušnibždėjo ir rodė į laukinę obelaitę.

- Žiūrėk, žiūrėk, koks didelis žaltys rangosi.

Žalčio nemačiau. Supratau, kad mes skirtingas baidyklės matom. Štai sublizgėjo vilko akys ir nasrai prasižijo. O gal Brisiaus...

- Čia šmėklos mus gąsdina. Netoliese turėtų paparčio žiedas pražysti. Reikia lazda apibrėžti ratą, tada šmėklos mūsų nelies.

Apsidairęs pamačiau liauną šermukšnėlį, nusilaužiau jį ir pasidariau lazda. Paėmęs ją apibrėžiau ratą apie Ramūtą. Paskui antrą, trečią, vis didesnį. Susėdome tų ratų vidury ir laukėme. O šmėklų vis daugiau ėmė rodytis. Aš net susigūžiau, kai įsibėgėjęs prie mūsų ratų tarsi į sieną atsitrenkė ir sustojo lyg tai ožys, lyg tai avinas, tik baisia didelis ir kudlotas.

- Ragana, ragana! Ant šluotos atjoja - virpėjo Ramūta. O man matėsi išsišiepusi ir pasiruošusi šokti ant mūsų piktoji lūšis. Mišką užtvindė garsai. Ne tik šunys lojo, kaukė vilkas, pelėdos ūkavo, bet ir pjūklai džirino, pečiadangčiai skardeno. Toli trankėsi būgnai, trimitai aidėjo, švilpynės švilpčiojo. Staiga nušvito, tarsi žaibas būtų rėžęs. Visom vaivorykštės spalvomis netoliese sužaižaravo papartys. Aš nespėjau atsitokėti, o Ramūta striktelėjo ir čiupo žiedą. Ir rodos stebuklas! Visos šmėklos pražuvo, o paliestas žiedelis spindėjo, tviskėjo Ramūtos rankose. Jos veidas nušvito dangiška šypsena. Atrodė, kad tai angelas, dangaus angelas, man siųstas ir į žemę atėjęs.

Netikėtai pajutau, kaip Ramūta įleido žiedelį į mano kišenę. Stebuklinga galia užliejo mane. Rodos, laimės žiburį pamačiau.

- Šį žiedą aš dovanoju tau. Turėk ir saugok jį. Jis tau reikalingesnis, nes tu būsi rašytojas, tave minės ateities kartos.

Aš švelniai pabučiavau Ramūtą į skruostą.

... Štai kas būtų atsitikę tą šventą Joninių naktį, jei Rašytojas būtų sutikęs Ramūtą Šventosios pakrantėje dar nekaltas būdamas, kada tokios gražios, laimingos buvo dienos.

Penionių kaimo istorija

Ona ZLATKUTĖ-ŠIMELIENĖ

(Pabaiga. Pradžia "Anykščiai" Nr.11)

"1947-tą ar 1948-tą metų rudenį Anelė Zlatkutė-Vaičiėnienė buvo iškviesta į KGB būstinę. Buvo tardoma. Kalbino, kad buvusi šaule, bet ji neprisipažino. Tada prieš ją padėjo nuotrauką, kur ji vilki šaulės uniformą ir paklausė: "Pažįsti šitą?" Toliau gintis jau buvo beprasmiška. Ją tardė apie dvi valandas. Parėjusi ji vis kartojė: "Jėzau, Marija..." Matėsi, kad labai sielvartauja.

Tą pačią dieną liepė man, parėjus namo į Penionis, sudėginti jai rašytus Nepriklausomos Lietuvos karininkų laiškus. Taip ir padarėme abu su tėčiu, kai virėme vakarienę. Vokuose buvo daug karininkų nuotraukų, kurias kitą dieną nunešiau sėsei Anei", - pasakojo Birutė Zlatkutė-Abarienė.

Atėjo kolektyvizacija - naujas nelaimių etapas. Kaimuose nuolat buvo šaukiami susirinkimai, į kuriuos žmonės varė varom. Juos pravedavo iš Anykščių su būriu skrebtų atvykę ginkluoti aktyvistai, nieko nenusimanantys apie žemę. Žemdirbius vertė "savo noru" stoti į kolūkius.

"Gerai prisimenu, kaip buvo sukurtas kolūkis mūsų kaimo. Vieną dieną į pavakarę pas Joną Žukauską buvo sušauktas kaimo vyrų susirinkimas. Turėjo atvažiuoti valdininkai iš Anykščių. Vyrų susirinko anksčiau, kad galėtų pasitarti, ką daryti. Jiems besitarant ir atvažiojo. Vyrų ėmė bėgti kas kur. Jonas Zlatkus bėgo į pakalnę, upelio pusėn. Pasivijo skrebas, pakišo šautuvą panosėn ir parsivarė į gričią. Susirinkimas užtruko ilgai, nes niekas nenorėjo rašyti pareiškimo. Taip laikė iki paryčių, kol parašė pareiškimus.

Tėvas parėjo auštant, visas pajudodęs nuo pergyventos nakties. Ilgai sėdėjo prie stalo, nešnekus, rankom suėmęs galvą. Tai buvo 1949 m. balandžio mėnesį. Taip susikūrė "išsvajotasis kolūkis" - pasakoja Birutė Abarienė.

Pirmasis mūsų kolūkis buvo pavadintas "Gegužės Pirmosios" vardu. Pirmininkas buvo Jonas Navikas, sekretorius - Vladas Žukauskas. Buvo suvisuomeninti pastatai, gyvuliai, žemės ūkio inventoriai. Žmonės vengė dirbti kolūkyje, nes nieko neuždirbdavo. Kad brigadininkas nevarytų į darbą, jį girdydavo. Taip pradėjo vystytis girtuokliavimas. Vėliau kolūkis buvo sustambintas ir pavadintas "Gimtosios žemės" vardu. Dar vėliau reorganizuotas į medelyną.

Per okupacijos dešimtmečius kaimas labai pasikeitė. Netekę žemės, žmonės leido visus vaikus į mokslus, kad tik nereikėtų jiems kolūkyje vargti. Taip visas jaunimas išėjo į miestus, ten įsikūrė. Visus spaudė nusikelti melioracija. Vieni nusikėlė, kiti atsisakė. Likę tėvai seno, pasiligojo, išmirė.

Iš buvusių Penionyse penkiolikos sodybų tik dviejose gyvena senieji gyventojai. Tai Teklė Navikienė su sūnumi ir Ona Zlatkutė-Šimelienė su savo vaikais. Keturiose sodybose gyvena iš kitur atvykę žmonės. Šešių sodybų visai nebėra. Trys sodybos stovi tuščios.

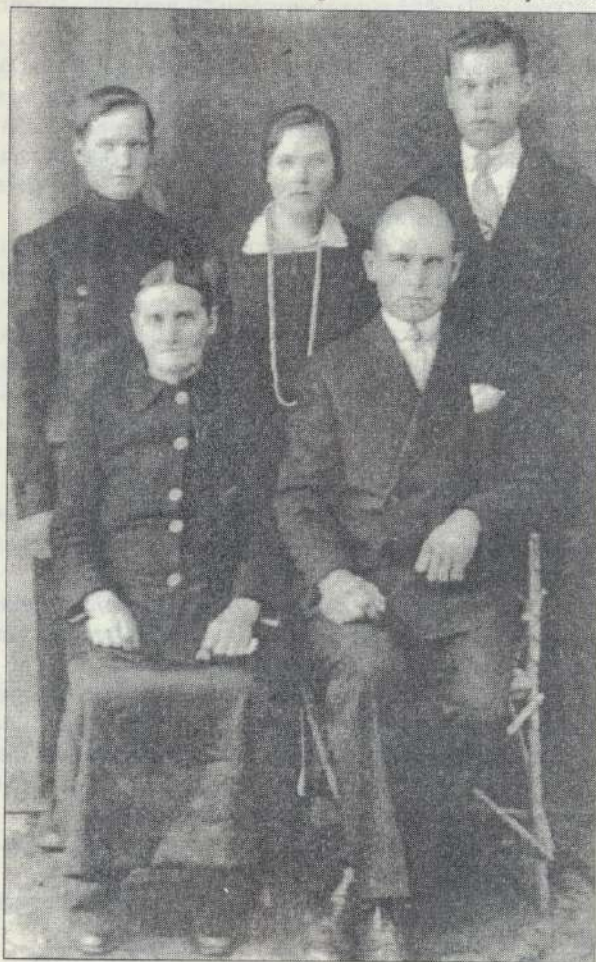
Uršulės ir Petro Kaulakių šeima

Mirus jaunam Adomui Šukevičiui, buvo reikalingas gaspadorius. Samdyti nebuvo iš ko, todėl giminės nutarė, kad vyriausiai iš trijų dukterų septyniolikmetei Uršulei reikia imti užkūrį. Kai piršlys atvežė išrinktąjį 29 metų Petrą Kaulakį iš

Šimonių parapijos Mielaišių kaimo, jaunoji Uršulė negalėjo net akių pakelti į būsimąjį vyrą, tokia nedrąsi ir kukli buvo. Ji visą laiką prie stalo prasėdėjus net nepažvelgė į jo veidą, tik matė, kuo jis apsivilkęs: pilkos kelnės su baltu ruoželiu. Petras Kaulakys buvo doras, dievobaimingas ir geras žmogus. Tiems laikams tai buvo apsišvietęs žmogus, mėgo skaityti knygas. Vaikams augant jis daug pasakodavo apie kitus kraštus, jų papročius, tikėjimą, tapdamas pirmuoju mokytoju. Iš tėvo jie daug sužinojo. Jau pasenę vaikai su pagarba kalbėdavo: "Amžinatilsį mūsų tėveliukas sakydavo".

Uršulė Kaulakienė taip pat buvo gera, religinga moteris. Su vyru gerai sutariant, atsirado ir meilė. Petras nebuvo girtuoklis ir žmona Uršulė jam sakydavo: "Pasigerk bent kartą, noriu pamatyti, kaip atrodo girtas". Gyveno gražiai, tik neilgai.

Kai per Pirmąjį pasaulinį karą sudegė Penionyse visos Kaulakių trobos, apie du metus šeima gyveno Naujonių kaime. Tuo metu mirė šeimos galva Petras Kaulakys ir vie-

Petro Kaulakio šeima. Sėdi Uršulė Šukevičiūtė-Kaulakienė, Alfonsas Kaulakys. Stovi iš kairės į dešinę: Vladas Kaulakys, Emilija Kaulakytė-Pajarskienė, Aloyzas Kaulakys. 1929 m.

Penionių kaimo merginos. Stovi iš kairės į dešinę: Emilija Kaulakytė-Pajarskienė, Emilija Navikaitė-Navikienė, Marytė Žukauskaitė-Kaulakienė, Ona Pakšytė-Bagdonienė. Sėdi iš kairės į dešinę: Ona Navikaitė-Miškinienė, Pakšytė-Navikienė. 1920 m.

na duktė. Dvejos laidotuvės per trumpą laiką ir be savo namų. Šeima gyveno skurdžiai. Parėmė giminės iš Šeimyniškių kaimo, kaimynai Laskauskai. Du mirusiojo broliai gyveno Amerikoje. Aloyzas daug padėjo, o Pranas - ne. Be to, Aloyzas atsiųsdavo lietuviškų knygų ir laikraščių gimiinių savišvietai. Vėliau atstatė namus, užaugo vaikai.

Kaulakių šeima buvo religingiausia ir turėjo gerą vardą. Joje gimė 7 vaikai: Alfonsas (1898-1988 06 24), Liudvisė (17 metų), Ona - (16 metų) ir Izabelė (6 metų) mirė anksti. Emilija - Pajarskienė irgi mirusi. Aloyzas (g.1913 m.) įsikūrė Pailgių kaime. Vėliau palieges apsigyveno Panevėžyje pas sūnų (kitas sūnus miręs). Vladas (g.1915 m.) su šeima gyvena Anykščiuose, turi du vaikus.

Alfonsas Kaulakys vedė Marijoną Žukauskaitę, Juozapo (1901-1993) iš to paties kaimo. Šeima buvo laikoma garbinga ir dora. Alfonsas Nepriklausomoje Lietuvoje 1930 - 1940 metais buvo apylinkės seniūnu. Turėjo 10 ha žemės, laikė labai gražų kilmingos veislės eržilą vardu Siaubas. Per Antrąjį pasaulinį karą rusų kareivis eržilą išjojo. Vėliau daug kur jo ieškojo, bet nerado.

Jų vaikai: Alvydas (1933-1947), Valė (g.1938 m.) baigusi Trakų kulinarijos mokyklą. Dukters vyras Stasys Nugaras pats išėjo iš gyvenimo, duktė Zita (g.1974 m.) baigė vidurinę mokyklą, mokosi Vilniuje, o sūnus Sigitas (g.1976 m.) nemokytinas. Iš Penionių jie persikėlė į Ažuozėjus. Žemę atgavo ir nuomoja bendrovei.

Valė Kaulakytė - Nugarienė turi keletą nuotraukų, įamžinusių kaimą ir jo žmones. Vienoje jų 1920-1930 m. (sėdi)

Ona Navikaitė, Kazio - Miškinienė, Rozalija Pakšytė - Navikienė; (stovi) Emilija Kaulakytė, Petro - Pajarskienė, Emilija Navikaitė, Kazio - Navikienė, Marytė Žukauskaitė, Juozo - Kaulakienė, Ona Pakšytė-Bagdonienė. Kita nuotrauka - vaikai žiemą ant Žukausko kūdros.

Rozalijos ir Adomo Kavoliūnų šeima

Adomo Kavoliūno motina mėgo išgerti, kas labai reta buvo tais laikais. Kartą išgėrusi nuėjo bažnyčion, atsiklaupė prieš Šv. Marijos statulą ir klausia: "Švenčiausia Marija, kuolgi int mani žiūri? Argi nepažįsti? Aš gi Kavaliūnė iš Penionių!"

Adomo žmona buvo Rozalija iš Ramaškonų kaimo. Jų šeima ilgą laiką gyveno dūminėje pirkioje. Rozalija (mirusi 1947 m.) buvo vikri, nedidukė, padžiūvusi bobutė su ilga ilga lazdele, kurią iš šono paėmus, eidavo pasiramsčiuodama, mat avelė koją sulaužė. Veidas labai raukšlėtas, raupuotas, panašus į suskilusią aslą, be dantų, žila, kasytės kaip mažasis pirštas prie ausų supintos. Maža būdama gėnė gyvulius kartu su poetu Antanu Baranausku. Kai priėdę gyvuliai aprimdavo, būsimasis vyskupas atsistodavo ant kelmo ir sakydavo piemenims pamokslus.

Rozalija Kavaliūnienė mėgdavo apeiti kaimynus, išspasakoti apie savo šeimą. Prikaičia, būdavo, pečių puodus, ir, pasiėmus skarelę į ranką, išeina ulyčion. Ir spirginius palieka pečiuje terboj. Grįžta vyras Adomas, aręs ar akėjęs - spirginiai sudegę, puodai išbėgę, pečius išblėsę. Apsivilkęs ilga sermėga, pančiu susijuosęs išeina ieškot

žmonos. Įėjęs pas kaimynus klausia: "Ar nėra vagilkos?" (Vagilka vadino todėl, kad ji vogdavo kaimynų malkas, nes vyrai jomis neap rūpindavo). Tada Kavoliūnienė pašoksta ir leidžia namo.

Kai žmona sirgo raupais, vyras labai bijojo apsikrėsti. Kad paduotų jai vandens, paėmė samtį, pasemia, neša, vanduo laistosi, kol pagaliau iš tolo ranką ištiesęs supila į žmonos puodelį. Ir neapsikrėtė! O žmona pasveiko, bet veidas liko raukuotas. Senutė verpdavo labai nelygiai ir sukriai. Turėjo priežodį: "Katėl tu mano". Įstrigo į atmintį jos posakis: "Niekas nepadaro tokios gardžios daktienės, kaip Jonienė (Zlatkuvienė). Aik versmėn, dek žvakelų ir valgyk". Kaime ją vadino "Mamula". Ji mokėjo senąsias mirusiųjų raudas. Tais laikais, kai ji gyveno, buvo laikoma kaimo seniausiu žmogumi. Kiek jai metų - niekas nežinojo, net pati.

Adomas Kavoliūnas turėjo gerą atmintį, garsėjo kaip pasakorius ir dainininkas: mokėjo mintinai A. Baranausko "Anykščių šilelį", ir visus jo eilėraščius, žinojo daug pasakų ir nutikimų. Ką žinojo, tai nė per visą naktigonę neišpasakodavo. Vincas Petronis vežė jį į Kauno radiofoną dainuoti.

Kartą Adomas vežė linus. Ties kūdra kumelė išvertė vežimą, tai supykęs užmušė kumelę. Parėjęs namo rado žmoną tebedmiegančią: "Aš jau kumelę užmušiau, a tu, kudliuke, dar tebedmiegi?". Abu nemylėjo gyvulių. Po vieno Velykų Adomas suvalgė 9 kietai virtus kiaušinius. Ariant dirvą, pasidarė bloa. Ilgai gulėjo paežy.

Jis buvo ir didelis juokdarys. Kartą su žydėla susilaži-

no, jei suvalgys geldelę baronkų - nereikės už jas mokėti. Valgo baronkas, valgo, jau net akyse žalia - nebenori. Bet dar klausia žydėlos: "Ar čia tavo visos?" Persigando žydėla, kad dar mažai, stvėrė geldelę. Adomas nepaleidžia - į save, susitąsė. Taip ir laimėjo lažybas.

Sūnus Juozapas (1889-1972.09.03) buvo panašus į tėvą: gražus, tiesios laikysenos ir eisenos, poniškas, gėrė, kortavo, linksmai gyveno. Pirtin eidavo į miestą - kaime jam prasta. Taip pat buvo dainininkas, kūrė dainas. Tarybiniais metais renkant paskolą, Juozapas jos nedavė. Išsivarė jį iš namų pas kaimyną Joną Naviką. Paskui paleido. Jaunas būdamas gyveno Šiauliuose. Žmona Antanina mirė 1976 05 15. Duktė Genė dar anksčiau išvyko į Vokietiją, ištekėjo už vokiečio, susilaukė trijų sūnų. Ona išvažiavo į Ameriką, gyveno Niujorke, turėjo du vaikus. Juozapo sūnus Vytautas (1930-1990) buvo du kartus vedęs. Pirmosios žmonos (jie išsiskyrė) duktė Jūratė gyvena Kaune. Antroji žmona buvo totorė. Su ja turėjo sūnų ir dukterį, kurie su motina gyvena Astrachanėje. Vytautas mėgo išgerti. Paliejęs vienas sugrįžo tuščion gimtinėn ir po kiek laiko mirė.

Kavoliūnai turėjo apie 9 hektarus žemės. Iš sodybos likęs tik gyvenamasis namas. Žemę dirba bendrovė.

Adomo Kavoliūno brolis Antanas 1914 metais išvyko į Ameriką ir savieji apie jį jokių žinių negavo. Sesuo Adelė Kavoliūnaitė buvo knygnešė. Ją žinojo visos kaimas. Apie save ji nemėgdavo pasakoti, kalbėdavo tyliai. Spėjama, kad ji palaidota Anykščių kapinėse.

Onos Navikaitės-Miškinienės vestuvės. Pirmoje eilėje iš kairės trečia Ona Navikienė ir jos vyras Jonas Navikas. Antroje eilėje (iš kairės į dešinę) Domicelė Zlatkuvienė su vyru Kazimieru Zlatkumi, jaunieji. Paskutinėje eilėje iš kairės antras Klemensas Petronis, ketvirtas - Vincas Petronis, penkta Bronė Laskauskaitė. 1931 m.

Antaninos ir Antano Laskauskų šeima

Antanas Laskauskas, sūnus Antano, kilęs iš gausios šeimos. Jo motina Morkūnaitė. Jis mokėjo skaityti ir rašyti. Mirė 1939 metais. Žmona Antanina Karvelytė (1875-1970), kilusi iš Elmininkų, mokėjo skaityti. Antanas turėjo 5 brolius: Anicetas (miręs 1921 metais) gyveno Penionyse, Jušius - prie Žemaitkiemio, Juozas - Balėliuose, Jonas - Kaune (grįžęs iš Amerikos), Vincas - Argentinoje.

Antaninos ir Antano vaikai: Boleslovas (1902-1973) baigęs pradinę mokyklą, Juozapas (1908-1990) taip pat baigęs pradinę, gyveno Judinyje, Povilas (1914-1993) universitete įsigijo chemijos ir fizikos specialybes, buvo pedagogas, gyveno ir dirbo Utenoje.

Boleslovo Laskausko šeima: žmona Stasė Šabanavičiūtė (1909-1984) baigusi Karmėlavos žemės ūkio mokyklą. Jų vaikai: Aldona Šabanavičienė (g. 1931 m.) baigusi aukštąjį mokslą, ekonomistė, Antanas (1935-1988) baigęs profesinę technikos mokyklą, Liucija (g. 1937 m.) irgi baigusi aukštąjį mokslą, agronomė, Bronius (1942-1983) baigęs aukštąjį mokslą, inžinierius.

Pagal turtingumą ir garbingumą Laskauskų šeima kaimė buvo antroji, o gal ir lygi su Petroniais. Šiame kieme niekam neatsakydavo paskolinti, jei tik galėdavo, visiems padėdavo, ar grūdais, ar pinigais. Žmona Antanina savo artimiausiai kaimynei Uršulei Kaulakienei, neišgalinčiai skolos gražinti, sakydavo: "Tegul taip ir bus, mes gi bagotesni". Materialiai paremdavo neturtingą Marijoną Gižinskienę, gyvenusią mažoj grytelėj Laskauskų žemės pakrašty. Samdinei prieš šventes padėdavo darbus atlikti, kad tik šeima nedirbtų sekmadieniais. Boleslovas ir Juozapas buvo dainininkai ir juokdariai.

Vyriausias sūnus Boleslovas paveldėjo ūkį ir vedė. Žmona buvo kilusi iš gausios ir garbingos Vidiškių parapijos Lesapolio kaimo šeimos. Tėvams Šabanavičiams jauniems išmirus, Stasė turėjo paklusti giminių norams ir jauna ištekti už nepažįstamo Boleslovo Laskausko, nors turėjo mylimą, neturtingą jaunikį.

Stasė Laskauskienė buvo kilniaširdė, dora, gera moteris. Ji rasdavo kalbą ir su mažu, ir su senu. Pirmoji skubėdavo pagelbėti nelaimės ištiktam žmogui, paguosdavo, nurašydavo nors žodžiu, jei negalėdavo kitaip padėti. Sakoma buvo: tinkama ir prie svečio, ir prie pečiaus. Buvo gera samdiniam ir kiek galėjo stengėsi pagerinti jiems maistą. Su kaimynais sugyveno, buvo vaišinga, linksmas. Apie ją brolis, nusipelnęs agronomas Balys Šabanavičius, gyvenantis Dotnuvoje, yra pasakęs: "Kaip mano sesuo Stasė - nedaug tokių moterų, o gal ir visai nėra".

Keliantis į vienkiemius Stasė ir Boleslovas Laskauskai pasistatė didelę, gražią sodybą. Gyvenamasis namas - su salkomis, apmuštas lentelėmis ir nudažytas (kas tais laikais buvo ne visiems prieinama). Prie namo tvarkingi gėlynai, dekoratyviniai reti medeliai, vaiskrūmiai ir gražus, didelis sodas. Pas juos vienintelius buvo radijas. Turėjo 42 hektarus žemės, samdė po dvi samdines ir du samdinius, atskirą šėriką gyvuliams. Ūkis buvo pavyzdinis, laikė daug karvių. Tam tikrais laiko tarpais atvažiuodavo laborantė pievo riebumą nustatyti. Kiekviena karvė turėjo vardą. Buvo atskiras pastatas vištoms, daug jų laikė. Turėjo arklinę kuliama, pjaunamąją ir grėbiamąją.

Užėjus sovietams šeimą išbūožino, 1948 metais buvo įtraukti į tremiamųjų sąrašus. Geram žmogui iš Anykščių per-

spėjus, visi spėjo pasitraukti iš namų. Namuose liko keturi samdiniai, jie neišdavė šeiminių, nors buvo grasinama. Tur-tas buvo konfiskuotas, namuose apsigyveno svetimi. Išven-gę tremties, gyveno prie Žemaitkiemio, dirbo krakmolo fabri-ke, vėliau gyveno Sargėnuose už Kauno. Sodą sunaikino: gegužį, pačiam sodų žydėjime išrausė gilius duobes ir bul-dozeriu į jas vertė obelis. Kaimo moterys, tai matydamos, ver-kė. Į savo kraštą sugrįžo tik po 1957 metų. Iš pradžių apsigy-veno pas kaimyną Joną Zlatkų. Pagaliau jiems buvo gražinta pusė gyvenamojo namo. Boleslovui mirus, o vaikams baigus mokslus ir išėjus iš namų, žmona vėliau pardavė gražintą na-mo dalį Ramoškams ir išvyko gyventi į Vilnių pas dukteris. Abu sūnūs buvo vedę, turėjo po vieną vaiką. 1984 metais Stasė Laskauskienė žuvo autoavarijoje Vilniuje.

Laskauskų žemę pagal Valstiečių ūkio įstatymą įgijo gi-minaitis Algis Ladiga ir ją dirba.

Anelės ir Aniceto Laskauskų šeima

Anelė Laskauskienė - Žemaitytė, kilusi iš Lašinių kai-mo. Jos vyras Anicetas Laskauskas 1921 metais mirė plaučių uždegimu. Šeimoje buvo keturi vaikai: Anelė Ra-manuskienė (1917-1984), baigusi pradžios mokyklos ke-turis skyrius; Bronė Zlatkuvienė (g. 1919 m.) įsigijusi aukš-tąjį pedagoginį išsilavinimą, gyvena Palangoje, turi sūnų ir dukterį; Janė Stakėnienė (1921-1994) baigusi buhalte-rinį technikumą, gyveno Panevėžyje, turėjo dukterį; Ani-cetas (g. 1921 m.) baigęs žemės ūkio technikumą, agro-nomas, gyveno Panevėžio rajone. Janė ir Anicetas - dvy-nukai, gimę tėvui mirus. Šeima turėjo 13 ha žemės. Jų sodyboje gyvena Anelės vyras Jonas Ramanauskas (g. 1908 m.) buvęs tremtinys, ištremtas 1949 metais su motina ir sesers dukterimi, nes jo brolis buvo partizanas. Grįžo 1968 metais. Paveldėtojai žemę susigražino. Ją nuo-moja bendrovė.

Apolonijos ir Juozo Leščinskų šeima

Juozas Leščinskas (1894-1978) kilęs iš Anykščių, tar-navo Penionyse ir vedė žmoną Apoloniją (1892-1973). An-tanui Laskauskui davus mažą žemės sklypelį, pasistatė tro-belę, ėmėsi batsiuvio amato. Šeimoje buvo 8 vaikai: Anelė (g. 1918) turi 8 vaikus, Uršulė (g. 1920 m.) turi du vaikus; Marytė (g. 1922 m.) turi du vaikus, Veronika (g. 1924 m.) turi dvi dukteris, gyvena Panevėžyje; Ona mirė mažą; Ge-novaitė (g. 1929 m.) baigusi aukštąjį, turi du vaikus, gyve-na Kaune; Vladas (g. 1932 m.) baigęs vidurinę mokyklą, turėjo vieną vaiką, gyveno Druskininkuose, jau miręs; Juo-zas (g. 1935 m.) turi du vaikus, gyvena Anykščiuose.

Pas šeimos tėvą rinkdavosi bolševikinės pakraipos dar-bininkai. Nepriklausomybės metais už savo veiklą buvo areštuotas ir nuteistas keturiems metams kalėti, tačiau pre-zidentui Smetonai parašė malonės prašymą ir buvo pa-leistas anksčiau. Tėvo nelaisvės metais šeima gyveno la-bai sunkiai. Motina tegalėjo nupirkti raguočio galvą, o joje tik akys ir lūpos valgomos, net liežuvis nebūdavo. Galvą vienąkart nuvirus, tuos kaulus virdavo ir antrą kartą. Gal vis kiek nuvirs?! Nors tėvas buvo geras ir sąžiningas bat-siuvys, bet gausios šeimos išmaitinti negalėjo, todėl vy-resnės dukterys išėjo tarnauti. Veronika tarnavo pas Joną Biliūno seserį Julę Juodelienę Kaldūniškiuose ir pas Joną Žukauską.

Motina buvo labai kantri, darbšti, savo dukteris mokė doros, sakydama: "Būkit piktos, būkit negražios, tik nebūkit mergos su vaikais". Motinos pamokymai nenuėjo veltui - visos penkios dukterys, kaip sakoma, tvarkingai ištekėjo. Senatvėje motina išėjo pas dukteris. Vyras Juozas parsivedė sugyventinę Kapitaliną Prusakovą su dviem vaikais: Petru ir Aleksandra. Su sugyventine susilaukė dviejų sūnų: Jono (g.1958 m.) ir Vlado (g.1961 m.). Sugyventinė po galvos operacijos mirė. Nelaimingo atsitikimo metu - arandant metalinį vagoną (suspaudė vagono sieną), namuose žuvo ir Vladas. Sodyboje kurį laiką gyveno Jonas Prusakovas su dukrele Dina, o 1993 metais išsikėlė į Anykščius. Dabar sodyba tuščia, priklauso Juozui Leščinskui, Juozo.

Uršulės ir Klemenso Mickūnaičių šeima

Klemenso Mickūnaičio žmona Uršulė Lasytė, mirusi džiauja. Klemensas iš 8 vaikų šeimos. Brolis Justinas buvo siuvėjas, pardavė savo žemę ir su broliu Pranu išvyko Amerikon. Seserys: Rozalija, Uršulė, Julė, Salomėja ir Zofija, tik viena iš jų buvo ištekėjusi. Jos ėjo tarnauti. Pranas iš Amerikos buvo parvykęs gimtinėn pavišėti. Jis mėgo linksminėti kitus, krėsti išdaigas.

Dar vaiku būdamas, traukdamas su kitais kaimo vaikais bažnyčion, ėjo per tilto turėklus. Prieš Šv.Velykas, Didžiajame šeštadienį ant vietos prisitaisęs kempinę, užsidegęs šventoriuje šventintos ugnies, ėjo sukdamas, kad kempinė neužgestų.

Kartą bažnyčioje kumštelėjo draugui (Jonui Zlatkui): "Kad tau perkūnas, ko nepasakėt?" - ir parodė į savo kojas. Mat kaip buvo ant čeverių apsiavęs nagines (kad nediltų puspadažiai), taip ir stovėjo, užmiršęs prie bažnyčios jas nuslauti.

Kai klausykoje nebūdavo kunigo, strykteldavo per durelių viršų - ir sėdi lyg niekur nieko, kaip kunigas.

Visi anksčiau minėti šeimos nariai jau išmirę. Vienintelis Klemenso sūnus Antanas (g.1926 m.) gyveno Penionyse. Tėvui mirus, 1977 m. nugriovė savo sodybą, pasistatė namus Kuniškiuose, ten ir gyvena. Antano sūnus gyvena Anykščiuose, o duktė - Kaune. Žemę - 16 ha atgavo ir išnuomojo bendrovei.

Onos ir Jono Navikų šeima

Kazio Naviko (mirusio 1920 metais) šeimoje buvo 9 vaikai: Jonas (1907-1985); Juozapas ir Kazimieras išvyko į Ameriką; dukterys: Domicelė Zlatkuvienė; Ona Miškinienė (vėliau ją griautinis nutrenkė); Emilija Navikienė; Anelė Budrienė; Salomėja Pukienė. Anelė buvo labai graži ir išdidi merga. Iš išdidumo kartais eidavo su lazdele. Draugavo su Ona Žukauskaite.

Jono Naviko pirmoji žmona - Ona Kėkštaitė (1910-1942), kilusi iš Anykščių. Buvo graži, darbšti, gera. Peršalo ir po gimdymo mirė inkstų liga. Jų duktė Onutė mirė visai maža 1942 metais po motinos mirties. Sūnus Juozas mokėsi Vepriuose ir nelaimingo atsitikimo metu žuvo. Duktė Irena Parselienė (g.1937 m.) baigusi vidurinę mokyklą, gyvena Anykščiuose, turi du sūnus.

Jono Naviko antroji žmona Stasė Pimpickaitė (1927-1956), kilusi nuo Kavarsko. Jų sūnus Valentinas (g.1950 m.), baigęs 8 klases, vedęs, gyvena Ukmergės rajone. Antroji žmona ir jų 8 mėnesių sūnelis Robertas žuvo autoavarijoje. Tėvas mėgo gerti. Navikai turėjo 9,6 ha žemės. Jų

sodyboje likęs tik tuščias gyvenamasis namas. Paveldėtojai žemę išnuomojo bendrovei. Kadangi šeimoje augo net 5 seserys, tai piršlių nestigo. Kai pjaustydavo kopūstus, tai viršutinę plonais lapeliais galvos dalį supjaustydavo atskirai - piršliams. Išgertus piršlybų metu butelius sustatydavo ant langų į ulyčios pusę - matykit, kiek būta piršlių.

Teklės ir Balio Navikų šeima

Balio Naviko tėvas Pranas mirė 1922 metais, o motina - 1919 metais. Balys (1906-1976) turėjo brolių Julijų, kuris buvo išvykęs į Ameriką, ir seseris: Rozaliją, Oną, Salomėją Medžiulienę. Ona ir Rozalija liko netekėjusios. Balio žmona Teklė Paulavičiūtė (g.1910 m.), kilusi iš Anykščių. Ji turėjo gerą balsą, giedodavo bažnyčios chore ir laidotuvėse. Teklės ir Balio vaikai: Alma Janušauskienė (g.1946 m.), baigusi medicinos mokyklą, felčerė, turi tris vaikus, gyvena Panevėžio rajone Smilgiuose; sūnus Stasys (g.1949 m.) psichiškai nesveikas, gyvena su motina savo sodyboje. Navikai turėjo arklinę kuliamažą, laikė eržilą. Balys buvo rimorius, mėgo gaudyti šeškus, išgerdavo, turėjo 9 ha žemės. Dabar žemė atgauta ir nuomojama bendrovei.

Domicelės ir Simono Pakšių šeima

Simonas Pakšys buvo dvidešimčia metų vyresnis už savo žmoną Domicelę Meškauskaitę iš Vikonių kaimo. Jis mirė šiltine Pirmojo pasaulinio karo metu. Turėjo 44 ha žemės, kurią padalijo sūnams: Kaziu - 10 ha, Jurgiui irgi 10 ha, likusią - Pranui. Dukterys: Rozalija Navikienė, Ona Bagdonienė, Teofilė Indriūnienė ir Domicelė Leščiuviene gavo savo dalis ir kračius.

Šeima buvo nevieninga, nesutarė tarpusavyje. Seserys buvo uždaro būdo. Broliai kaimynams buvo geresni, negu vieni kitiems tarpusavyje. Vėliau, kada visi vedė ir ištekėjusios buvo, nesueidavo.

Pranas Pakšys buvo vedęs žmoną Janę. Jų vaikai: Jonas ir Valentina. Pranas (1905-1946 02 02) buvo šaulys. 1945-1946 metais važinėjo į Anykščius registruotis. KGB ir skrebai skatino visus vyrus registruotis, sakydami, kad besiregistruojantys nebus baudžiami. Tačiau tai buvo melas. Po vieno tokio apsilankymo Pranas grįžo su kėgėbistu, kuris prie namų liepė Pranui bėgti. Jam bėgant, pašovė. Įvertė sužeistąjį į roges, užsėdo ant jo ir, nuvežęs į Vingrį, nukankino. Skrebai motinai pasakė: "Nušovėm dar vieną šunį". Pranas palaidotas Šeimyniškių kaimo kapinėse. Žmona su vaikais buvo ištremta į Sibirą. Grįžusi gyveno Panevėžyje. Dabar Janė Pakšienė su dukterimi gyvena Anykščiuose.

Prano brolis Kazys su šeima gyveno Zablackuose. Mirė 96 metų. Sesuo Indriūnienė turėjo dukrytę, kuri maža mirė. Palaidota senelių kape. (Tame kape palaidoti ir trys Leščių vaikai: du dyvukai ir 5 metų Poviliukas, prigėręs rasalo kubilėlyje). Dabar Teofilė Indriūnienė gyvena Troškūnuose. Pakšių sodybos nebėra. Paveldėtojai žemę išnuomavo.

Anelės ir Jurgio Pakšių šeima

Jurgis Pakšys (1903-1982) ir žmona Anelė (1901-1986) vaikų neturėjo, bet buvo įdukinę žmonos sesers dukterį Stasę, kuri įsigijo aukštąjį išsimokslinimą. Jai sukūrus šeimą ir apsigyvenus Anykščiuose, einant melioracijai, Pakšiai nugriovė savo sodybą, pasistatė mieste namą ir ap-

sigyveno kartu su išduktė Stase Pulkauninkiene. Ji juos prižiūrėjo, slaugė, jie ten ir mirė. Žemė atiteko paveldėtojai.

Petronėlės ir Jono Petronių šeima

Jono Petronio (1844-1936) žmona buvo Petronėlė Zlatkutė, Antano. Jų vaikai: Uršulė (1893-1973), Juozas (1894-1921), Vincas (1897 02 17) miręs vėžiu, Klemensas (1893-1983). Vyresnės už Uršulę buvo seserys Veronika - Laskauskienė ir Anelė - Mogylienė (Vėliau šeima pasikeitė pavardę į Medeikas). Pastaroji Antrojo pasaulinio karo metais mirusi šiltine. Ta liga mirė ir jos dvi suaugusios dukterys. Sūnus Valentas išliko. Uršulė ir Klemensas liko nevedę. Vincas buvo išsimokslinęs, minimas Lietuviškosios tarybinės enciklopedijos 8 tome. Jo vaikai: Silvija ir Vitalis. Veronika ištėkėjo už Jono Laskausko, kuris buvo baigęs mokslus ir užėmė aukštas pareigas Kaune. Ji buvo pamaldė. Savo vaikų neturėjo, bet išaugino du svetimus vaikus - mergaitę ir berniuką.

Klemensas du kartus buvo Amerikoje, dalyvavo prancūzų, japonų ir 1914-1917 metų karuose. Už tai iš Amerikos gavo bonus (kaip ir obligacijas). Važiavo į Maskvą ir gavo už tai pinigų. Prijautė laisvamaniams. Draugavo su Anele Laskauskaite, bet Klemenso sesuo Uršulė pasakė: "Negi tokia Aneliutė vaikščios po mūsų kiemą?!" Turėjo 41 ha žemės, bet tėvo ji buvo užrašyta dalimis visiems vaikams. Į Sibirą trėmimo metu Petroniai spėjo pasitraukti iš sodybos. Likus tušties namams, prašė Vinikus, kad jie apsigyventų, nes buvo žadama sodybą nugriauti. Anupras Vinikas su šeima ten išgyveno 9 metus. Vėliau Petroniai prašė juos išeiti, kad neužgyventų namų, ir Vinikai išsikėlė į Pašventupį. Išmirus saviems, Klemensas senatvėje prisiglaudė pas sesers Anelės sūnų Valentą Medeiką Sabaliūnuose, namus ir turtą paskirdamas jam. Sodybos jau nebėra.

Petronių šeima Penionyse 20 amžiaus pradžioje buvo laikoma turtingiausia ir gerbiama. Tai buvo jaunimo kiemas. Kai tik atvažiuodavo studentas Vincas gimtinėn, tuoj išjudindavo viso kaimo jaunimą. Šokiuose ar žaidimuose neskirdavo nė vieno neturtingo ar samdinio - su visais vieniškai linksmindavosi. Buvo vegetaras. Jauniausioji sesuo Uršulė buvo graži mergina, sulaukdavo daug piršlių, nors taip ir liko neištekėjusi - neišsirinko vyro iš daugybės jaunikių.

Prieš Šv.Kalėdas kalėdodami kunigai visada pietaudavo pas Petronis, o vasarą atvažiuodavo obuoliauti ar šiaip pasisvečiuoti.

Valė Kaulakytė - Nugarienė turi nuotrauką, kurioje savo

Apolonija Leščinskienė su vaikais. Pirmoje eilėje jauniausias sūnus Juozas, sūnus Vladas. Antroje eilėje duktė Veronika ir motina, trečioje eilėje dukterys Anelė, Genė, Marytė. Apie 1938 m.

namuose nusifotografavę Klemensas, Uršulė ir Veronika. Petronių žemės paveldėtojų neliko.

Marijonos ir Antano Zlatkų šeima

Jie gyvenę dar baudžiavos laikais. Jų šeimoje buvo 8 vaikai: Mykolas, Kazimieras mirė 1962 metais, Juozapas, Zofija, Petronėlė Petronienė, Kirkuvienė ir Šinkūnienė, apie ketvirtą sūnų duomenų nėra. Jų motina sulaukė gilių senatvės. Jai ne kartą buvo padarytas karstas, kuris vis atitekdavo kitiems mirusiems.

Kazimiero Zlatkaus pirmoji žmona mirė 1919 05 20. Jų sūnus Jonas (g.1909 m.) Antroji žmona - Domicelė Navikaitė, Kazio (g.1885 m.). Jų sūnus Stepas mirė dar mažas, o duktė Stasė (1922-1991) baigė gimnaziją. Jau suaugusi buvo, kai vieną vasaros sekmadienį, palikusi viena namuose, buvo įmesta į senovinį medinį šulinį. Išgirdę šauksmą,

kaimo vyrai ištraukė. Nusikaltėlis yra žinomas.

Mirus Kazimierui Zlatkui, žmona pardavė sodybą Paušams iš Pakruojo rajono, su dukterimi išvyko į Palangą ir ten nusipirko namą. Motinai mirus, duktė namą pardavė ir apsigyveno Antavilių pensionate (sirgo bronchine astma), vėliau - Prienų pensionate. Napatiko. Metus gyveno Anykščiuose pas pusseserę Ireną Paršeliene, vėl grįžo į Palangą, kur ir mirė. Jos brolis Jonas su žmona gyveno Šiauliuose, vaikų neturėjo. Žemės paveldėtojų neliko.

Kazimiero Zlatkaus sodyboje, kol savieji gyveno, buvo maišas, kuriame baudžios laikais eidami darban dėdavosi maistą. Turėjo dar nuo baudžios laikų sietą, kuriuo sijojosi pelus duonai, bet naujieji šeimininkai viską sunaikino. Visai arti prie šios sodybos yra baudžios laikų rūšys, kuris tarp 1991 metų žiemą iš vidaus smarkiai piktadarių apdaužytas.

Anastazijos ir Mykolo Zlatkų šeima

Mykolas Zlatkus, Antano (1854-1937 02 17) ir žmona Anastazija Andrikonytė (1862-1952), kilusi iš Anykščių vienkio, turėjo 8 vaikus. Iš jų gyveno tik trys: Jonas, Julija, Pranciškus. Duktė Uršulė mirė 17 metų, sūnus Mataušas - 5 metų, kiti - dar mažesni.

Jonas Zlatkus (1892 02 21 - 1975 04 05) tris žiemas mokėsi kaime pas daraktorių, skaitė ir rašė palyginti gerai. Rašydamas laiškus prieš kreipinį: "Didž. Gerb. Dukrele!" dešiniajame lapo kampe įterpdavo džiovinatą rūtų šakelę ir laišką užbaigdavo žodžiais: "Su pagarba! J. Zlatkus". 1914 metais išvyko į Ameriką. Apsigyveno Bostone, dirbo audinių fabrike, vedė Kotryną Kudirkaitę. Vėliau gyveno Levistone, o 1917 metais jiems gimė duktė Anelė. 1921 metais mirus žmonai, Jonas grįžo į gimtinę. Antroji žmona irgi buvo Kotryna Kudirkaitė, Kazio (1898 11 22 - 1976 10 05), kilusi iš Zapyškio parapijos Gaižėnų kaimo. Jų santuokoje gimė trys vaikai: Ona (g. 1926 05 11), Vytautas (1928-1936), Birutė (g. 1933 05 24). Ona Šimelienė baigusi Panevėžio pedagoginę mokyklą, gyvena gimtinėje - Penionių kaime, turi dukterį ir sūnų. Birutė Abarienė baigusi Ukmergės pedagoginę mokyklą, turi sūnų, dabar yra I grupės invalidė, gyvena Janušavoje. Anelė Vaicikienė baigė Anykščių progimnaziją, buvo pavarasarininkė, šaulė, dirbo buhalterė, dabar I grupės invalidė, gyvena Panevėžyje, užaugino dvi dukteris.

Jonas Zlatkus, grįžęs į gimtinę, dirbo padieniu darbininku, kasė griovius, kūdras. Gyveno pas svetimus. 1937 metais prieš mirtį tėvas Mykolas Zlatkus testamentu aprašė žemę ir namus sūnui Jonui. Pranciškus (1901-1976 02 22) gavo savo dalį ir nusipirko žemės Zablackuose. Julija (1900 01 01 - 1988 04 01) irgi gavo savo dalį, netekėjusi, gyveno pas Balį Naviką, augino jo vaikus. Paskui gyveno Panevėžio rajone Smilgiuose pas Balio Naviko dukterį Almą Janušauskienę, kur ir mirė. Buvo tretininkė, dievobaiminga, darbšti.

Pranciškus Zlatkus sirgo sąnarių reumatu, buvo invalidas. Pasiligojo ir jo žmona Albina. Kadangi vaikų neturėjo, nebepajėgė savęs aprūpinti, tai 1975 metais brolio dukteriai Onai pakvietus, atsikraustė pas ją į mirusio brolio namus Penionyse. Čia buvo globojami iki mirties.

Kotryna Zlatkuvienė sirgo nervų liga. Savo noru išėjo iš gyvenimo.

Anastazija Zlatkuvienė mokėjo skaityti. Ji skaitydavo iš labai senų maldaknygių arba maldas surašytas spausdintomis raidėmis ant lapelių. Labai įdomiai pasakodavo, kaip

vaikystėje gandydami piemenys vieni kitus erzindavo, kaip skudučius darydavo, kokie nutikimai įvykę šeimoje jaunystėje, kaip jos tėvas nuomodavęs žydai sodą. Nors ji sirgo sąnarių reumatu, kentėjo skausmus, rankos ir kojos buvo sutinusios, pirštai deformuoti, bet verpė nuostabiai: labai plonai, lygiai, nesukriai. Į jos austas drobes miela pažiūrėti. Ji buvo kantri, santūri, nepriekabi, darbšti, tvarkinga, mandagi.

Pasakodavo apie elgetas. Per atlaidus prie šventoriaus prisėsdavo jų daugybė. Vieni melsdavosi, kiti giedodavo, taip prašydami išmaldos. Kartą klausė, klausė žmonės vieno elgetos giesmės, niekaip nesuprasdami žodžių. Tik per ilgesnį laiką išaiškėjo - elgeta giedojo:

"Rats ratų ve-eja ir nepa-aveja, O-o-o Marija!"

Elžbietos ir Juozapo Žukauskų šeima

Juozapas Žukauskas iš Pikttagalio kaimo pirkio Penionyse žemės iš Sadausko. Jo žmona Elžbieta Gabrėnaitė (g. 1857 m.) - iš Kupiškio parapijos. Jų vaikai: Jonas (1894-1967), Ona Rokienė (g. 1897 m.) gyveno Šeimyniškiuose, Marijona Kaulakienė (1901-1993), Anelė Mickūnaitienė - Klimiškiuose.

Jono Žukausko žmona Anelė Bagdonaitė (1901-1967), kilusi iš Bikūnų kaimo, Anykščių parapijos. Jų vaikai: Vladas (g. 1927 m.) baigė buhalterinį technikumą, gyvena Anykščiuose, turi tris vaikus, Danutė (1931-1942), Stasys (g. 1938 m.) baigė žemės ūkio technikumą, gyvena Ažuozėriuose, turi dukterį, Antanas (g. 1939 m.) 1965 m. baigęs Dailės institutą, skulptorius, gyvena Vilniuje.

Onos Žukauskaitės vyras Rokas buvo labai žiaurus, despotiškas, žmonai draudė susitikti su giminėmis. Kai pro šalį važiuodavo anksčiau piršęs jaunikis, liepdavo loti šuniui. Raitas įjodavo į šokių patalpą, degino pinigus, monetą pasėdavo, bendravo su prasigėrusiais žmonėmis.

Kaime, senoje Žukauskų sodyboje prie pirties augo du žilvičiai. Jonas Žukauskas tarp jų buvo padaręs sūpuokles iš 4 kėdžių ir rato. Kai į visas kėdes susėsdavo, jos pačios sukrovosi ir kildavo labai aukštai. Sūpuoklės buvo panašios į vitušką. Besisupantis žmogus vienas pats neužsikeldavo. Pasisupus nulpdavo po vieną. Jas paleidžiant dalyvavo kunigai. Iš bažnyčios parėjęs, visas jaunimas burdavosi prie sūpuoklių, ateidavo ir iš kaimyninių kaimų, supdavosi iki saulėlydžio. Prie sūpuoklių jaunimas ir vakaruodavo. Jos buvo kelis metus, kol supuvo.

Šeima turėjo 16 ha žemės. Jų vienkiemis stovėjo labai gražioje, aukštoje vietoje. Melioratoriai užvertė gražią, didelę kūdrą. Dabar sodybos nebėra, išlikęs tik sodas. Paveldėtojai žemę atgavo. Joje ūkininkauja sūnus Stasys Žukauskas.

1967 metų lapkričio 18 dieną šeimą ištiko tragedija. Prieš dieną kepė duoną. Po kepimo pro suskilusį ležoką, esantį ant lubų, nuo patekusios kibirkšties ėmė svilti spalvai, po to ir lubos. Dieną kieme Anelė Žukauskienė užuodė degėsių kvapą, bet pamaniusi, kad tai "Spartako" fabriko dūmai, nieko neįtarė, nors vėjas pūtė iš vakarų. Apie antrą valandą nakties išgirdo šnypštimą ant krosnies, kur buvo padėta salietra. Prasvilus luboms, ėmė degti salietra, o nuo jos ir ten pat esantys rūbai. Šeimininkai puolė nešti laukan skudurus, lieti vandeniu. Taip gaisro židinį užgesino, bet patys prisikvėpavo degančios salietros išskirtų dujų ir apsinuodijo. Sūnų nebuvo namie. Jonas Žukauskas tuojau mirė, o Žukauskienei buvo suteikta skubi medicininė pa-

Jakubavos pradžios mokyklos II-IV klasių mokiniai

galba, tačiau ji nepadėjo. Jausdama kas jos laukia, spėjo duoti kai kuriuos nurodymus savo mirties atveju ir kitą dieną mirė. Kapui paminklą sukūrė sūnus skulptorius.

Trumpą laiką Penionyse gyvenusios ir vėliau atsikėlusios šeimos.

Tarabildų šeima

Penionyse gyveno, bet neilgai Tarabildų šeima, atsikėlusią nuo Troškūnų. Dar nedidelė būdama duktė Damutė mėgo pjaustinėti iš medžio piestele, lipdyti iš molio ar šlyno statulėles, antytes, kurias atiduodavo kaimo piemenėliams ir vaikams, nes ir pati ganė. Užaugusi Damutė Tarabildaitė - Tarabildienė tapo įžymia dailininke.

Masių šeima

20 amžiaus pradžioje Penionyse gyveno Masių šeima: Jonas (g.apie 1894 m.), Juozapas, Jurgis, Klemensas, Elena ir kitos seserys, kurios mirė jaunos. Vėliau jų šeima pardavė sodybą su žeme, pirkto žemę prie Viešintų ir išvyko.

Dar gyveno Diečkus Bardišankaitės užkury. Išvyko ir jie, pardavę žemę ir namus.

Jono Kručio šeima

Penionyse nusipirko namelius ir apsigyveno Jonas Kručys su šeima. Jų vaikai: Stasys ir Bronė. Mirus pirmajai žmonai, Jonas Kručys vedė Emiliją Kalinkaite iš Šeimyniš-

kėlių kaimo. Abu Kručiai jau mirę. Penionyse gyvena vienas Stasys, o jo žmona ir du sūnūs - Anykščiuose. Duktė Bronė Kručytė - Ražanienė įsikūrusi Šeimyniškiuose. Turi dukterį. Šeima žemės neturėjo.

Marijonos Gižinskienės šeima

Našlė Marijona Gižinskienė (1897-1958) atsikėlė iš Peslių kaimo. Jos vyras nuskendo. Jų vaikai: Jonas, Jadvyga (g.1924 m.) ir Bronė (1926-1994). Nusipirko Penionyse grytelę. Visi vaikai tarnavo pas Balį Laskauską. Jonas buvo Vokietijoje, grįžo apie 1946 metus, vedė žmoną Salomėją, susilaukė dukters. Apie 1949 metus pavasarį atėjo miškiniai, paėmė Balio Laskausko arklių, pririšo prie jo Joną Gižinską ir išsivarė. Jis nebegrįžo. Palaidotas Valakuose. Ištekėjusios Jadvyga Patumsienė apsigyveno Vikonyse, o Bronė Juozelskienė su motina - Vėjeliškiuose. Dukters buvo dainininkės. Bronė dainuodavo:

*Mergelė verkia, bernelį keikia,
Kad prie lopšelio sėdėti reikia.*

Ji juokaudama sakydavo, kaip šiais laikais žmonės priima svečią: "Sėsk, kaimyne patvory - brangūs baldai kambary!"

Dalios ir Virginijaus Paušų šeima

Tarybiniais metais Virginijaus tėvai nusipirko Penionyse Kazimiero Zlatkaus sodybą. Dabar gyvena motina Paušienė Bronislava (g.1923 07 24), Virginijus (g.1964 09 25), jo žmona Dalia (g.1959 12 20), jų sūnūs Eridanas ir Evaldas mokiniai. Šeima ūkininkauja.

Genės ir Broniaus Ramošų šeima

Jie, nusipirkę Stasės Laskauskienės gyvenamąjį namą ir klėtį, atsikėlė iš kitur. Jų sūnus Artūras - policininkas, gy-

vena ir dirba Anykščiuose, vedęs. Sūnus Darius - Vilniaus Policijos akademijos studentas. Duktė Virginija mokosi Utenoje, ištėkėjusi. Tėvai ūkininkauja.

Penionyse gimę, bet kitur gyvenantys

1. Kaulakys Vladas, Petro	Anykščiuose	15. Navikaitė Irena, Jono	Anykščiuose
2. Kaulakytė Valė, Alfonso	Ažuožeriuose	16. Navikas Valentas, Jono	Ukmergės raj.
3. Laskauskaitė Aldona, Balio	Vilniuje	17. Nugaras Sigitas, Stasio	Ažuožeriuose
4. Laskauskaitė Liucija, Balio	Vilniuje	18. Nugaraitė Zita, Stasio	Ažuožeriuose
5. Laskauskas Anicetas, Aniceto	Panevėžio raj.	19. Pakšienė Janė, (atitekėjusi)	Anykščiuose
6. Laskauskaitė Bronė, Aniceto	Palangoje	20. Pakšys Jonas, Prano	Anykščiuose
7. Leščinskaitė Anelė, Juozo	Svėdasuose	21. Pakšytė Valentina, Prano	Anykščiuose
8. Leščinskaitė Genė, Juozo	Kaune	22. Pakšytė Teofilė, Simono	Troškūnuose
9. Leščinskaitė Marytė, Juozo	Svėdasuose	23. Zlatkutė Anelė, Jono	Panevėžyje
10. Leščinskaitė Veronika, Juozo	Panevėžyje	24. Zlatkutė Birutė, Jono	Janušavos km.
11. Leščinskaitė Uršulė, Juozo	Svėdasuose	25. Zlatkutė Ona, Jono	Anykščių raj.
12. Leščinskas Juozas, Juozo	Anykščiuose		Penionių km.
13. Mlckūnaitis Antanas, Klemenso	Kuniškių km.		Anykščių raj.
	Anykščių raj.	26. Žukauskas Antanas, Jono	Vilniuje
14. Navikaitė Alma, Balio	Smilgiuose	27. Žukauskas Stasys, Jono	Ažuožeriuose
	Panevėžio raj.	28. Žukauskas Vladas, Jono	Anykščiuose

Penionyse dabar gyvenantys

1. Kručys Stasys	7. Pauša Eridanas	13. Šimelienė Ona
2. Navikienė Teklė	8. Pauša Evaldas	14. Šimelytė Birutė
3. Navikas Stasys	9. Ramoška Bronius	15. Šimelis Saulius
4. Paušienė Bronislava	10. Ramoškienė Genė	16. Šimelienė Gitana
5. Pauša Virginijus	11. Ramoška Darius	17. Šimelytė Raminta
6. Paušienė Dalia	12. Ramoškaitė Virginija	18. Šimelytė Indrė
		19. Ramanauskas Jonas

Penionių kaimo žemės derlius - kolūkiui...

Kaip kalbėjo kaimo žmonės

Abelnai - bendrai
 Ablavūkas - nelabai protingas
 Atasėja - vežėčių dalis
 Bakanas - kepalas
 Bapka - pyragas, iškeptas dubenyje
 Bravaras - degtinei varyti vieta su įrankiais
 Burkštinas - gražus, raudonas veidas
 Burlečiai - vyriškas apavas
 Čeverykos - moteriški bateliai
 Dažinys - padažas blynams
 Duknos - apklotas iš plunksnų ar pūkų
 Dulka - lyja labai mažais lašeliais
 Grucė - žirnių ir miežių sriuba be mėsos
 Grifelis - rašymo priemonė grifelinei lentelei
 Gūnia - užtiesalas ant ratų ar rogių sėdynės
 Juka - iš kiaulės kraujo virtas valgis
 Kanikas - medinė didelė dėžė su dangčiu maistui susidėti
 Kapos - gražūs austiniai užtiesalai lovai
 Kaplūnas - pasaldintas vanduo su įtrupinta duona
 Lineika - šventinis vežimas
 Muštokė - medinis gilus indas sviestui mušti
 Nusiausti - sijoiant siaučia
 Pagela - drėgnas, šaltas, apsiniaukęs oras
 Palaiakis - panešiotas kasdieninis rūbas
 Paliauka - žuvienė
 Papelčius - Pelenų diena
 Palivonas - aukštas, platus, molinis indas
 Paprieždis - vieta po priežda
 Paprūga - virvė pakinktui
 Parūgėliai - blynai iš duonos tešlos ir bulvių tarkių
 Pavietis - priestatas prie klojimo ar

klėties ūkio padargams sudėti
 Prieneša - kiek geresnis rūbas išėjimui
 Priežda - vieta apie krosnies angą
 Prūdas - tvenkinys
 Pečelis - tuščia vieta po visu pečiumi
 Pečinykas - vieta pasistoti lipant ant pečiaus
 Pečionė - maža niša pečiaus priekyje
 Rasodnikas - tinklu uždengtas inspektas daržovėms
 Razvalinos - rogės, praplatintos į galą
 Renda - nuoma
 Režginės - pintos iš virvelių su rėmais šienui, šiaudams nešti
 Rimorius - pakinktų meistras
 Sagonas - į apačią siaurėjantis didelis ketaus puodas
 Samavoras - virdulys
 Skadas - kaimiečių susirinkimas
 Sodželka - kūdra
 Sniedania - valgis prieš pusryčius
 Spadnyčia - viršutinis, išeiginis sijonas
 Spaviednia - išpažintis
 Sumatas - pavalkų vieta, dalis
 Šlajai - pakinktas
 Štampoliai - į vandenį suvaryti žemi stulpai užtvankai
 Terla - neglazūruotas molinis indas, panašus į dubenį, dažiniui, spirginiams
 Uknotis - vinis pasagai prikalti
 Undarokas - kasdieninis sijonas
 Underia - pintinė akseliui, šienui nešti
 Ušetkas - iš vertikalių lentelių neaukštas, platus indas
 Zacirka - gnaibytos tešlos sriuba
 Žardas - statinys linų galvenoms džiovinti

Pastaba: pabraukti kirčiuoti skiemenys

Nusistebėjimai

Gal iš versmės!
 Eik versmėn!
 Ar iš peklos!
 Kad tau kvaraba!
 Kad tavi smala!
 Katel tu mano!
 Baitela tu mano!
 Kad tu suburbėtum!

Linkėjimas: Dieve, duok jam dangų!

Keiksmazodžiai

Kad tu nudvėstum!!
 Kad tu sudegtum!
 Eik tu padla!
 Kad tu sutintum sulig Puntuko akmeniu!
Stipriausi keiksmazodžiai: velnias, perkūnas, gyvatė, šėtonas.

Posakiai

Gyvena kaip inkstas taukuose.
 Blogas žmogus nei Dievui, nei velniui nereikalingas.
 Žvakelių dek ir valgyk! (Labai skanu).
 Išnešė kudašių! (Spėjo pasprukti).
 Puola dūmai žemėn - bus lietaus

Vestuvinė daina laukiant jaunųjų (pdainuota **Teklės Navickienės**, Jono, gim. 1910 m. iš Penionių kaimo Anykščių apylinkės Anykščių rajono).

Seniai laukiam marčiutės,
 Seniai laukinėjam,
 Tevelio kemely
 Kalnų prastavėjam. } 2 kartus

Atšviečia, atšviečia!
 Mislėm, kad saulute.
 Tinai ne saulute,
 Tai mūsų marčiute. } 2 kartus

Graži mus marčiute,
 Skaisti kaip saulute,
 Skaisti kaip saulute,
 Kaip dungų žvaigždute. } 2 kartus

Medžiaga surinkta iš Penionių kaimo žmonių:

Marijonos Žukauskaitės, Juozo - Kaulakienės
 Valės Kaulakytės, Alfonso - Nugarienės
 Aloyzo Kaulakio, Petro
 Vlodo Kaulakio, Petro
 Stasio Žukausko, Jono
 Aldonos Laskauskaitės, Balio - Šabanavičienės
 Janės Laskauskaitės, Aniceto -

Stakėnienės
 Veronikos Leščinskaitės, Juozo - Styrienės
 Teklės Paulavičiūtės, Jono - Navikienės
 Anelės Zlatkutės, Jono - Vaicikėnienės
 Birutės Zlatkutės, Jono - Abarienės
 Jono Ramanausko, Viktoro
 Stasio Kručio, Jono

Eleonoros Bagdonaitės - Juodelienės (gyv. Ažuožeriuose).
 Teklės Pakalnienės (gyv. Vikonių km.)
 Medeikienės (gyv. Sabaliūnų km. Anykščių raj.)
 Marytės Vinikaitės, Anupro - Grunskienės (gyv. Anykščiuose).
 Bronės Gižinskaitės - Juozelskienės

Pagal Lietuvos Kraštotyros draugijos rekomendacijas, metodinius reikalavimus šią Penionių kaimo istoriją užrašė 1926 m. Penionių kaime gimusi ir dabar čia gyvenanti **Ona Zlatkutė-Šimelienė**. Publikuodami Penionių kaimo istoriją, tikimės, jog skaitytojai ne tik susidomės ja, bet ir patys, pasekdami autorės pavyzdžiu, užrašys savo gimtinės istoriją, kurią muziejiniškai išsaugos ateinančioms kartoms.

LATAVOS ETIUDAI

Vygandas RAČKAITIS

La-ta-va!

La-ta-vaaa...

Latava.

Koks skambus šitas vardas. Taip aiškiai tariamas, lengvai skanduojamas, gražiai aidojantis. O kai tyliai, tik mintyse sakau, viduje atliepiantis. Kaip Lietuva.

Dažnai aš tariau šitą vardą.

Latava vadinasi po mišką kilpinėjantis, į Šventąją įpuolantis upokšnis, Latava įvardintas ir senas tarpumiškių sodžius su dar užsilikusia viena kita sodyba. Latava vadinu ir seną, storų sienojų gryčią, sodą, tą nuošalų pušų ir beržų apsuptą, atvirą dangui, lietui, sniegkričiui, kiekvienam spinduliui, kiekvienam žemės garsui ir spalvai žemės kampelį, kur jau daug metų randu prieglobstį, atgaunu dvasią, pabėgęs iš miesto, apsinuodijęs minios nuotaikomis...

Latava...

Čia visada pasitinka mane prie kelio boluojantys beržai. Tarsi paglosto savo svidėjimu. Pasitinka siaudžiančios pušys, gale trobos daug metų budintys senoliai klevai, liepos. Čia žydi mėnesienos spalvos žiedais slėpiningosios blandys, skaitauja purpurinės gegužraibės ir tvaska, spindi rasakilos. Nuo ankstyvo pavasario iki vėlyvo rudens šypsosi man vienas kitą mainantys miško ir pievų žiedai. Čia gieda strazdai, liepsnelės, startos, pečialindos, devynbalsės, volungės, varnėnai, rykauja suopiai, ūbauja pelėdos... Kur ir beišvardinsi visus tuos balsingus kaimynus, savo gaidas į medžius, į žydrynę, į mane įgiedančius!

Vasarvidžio dienos kvepia žemuogėmis, šienų, liepomis, avietėmis, o rudeniop nuo miško dvelkia grybais. Tyliai krenta pageltę lapai. Kaip žodžiai, kuriais negali netikėti.

Čia tokie tykūs žiemos vakarai, kad girdi kaip baltais takais vaikšto stirnos. Girdi net žvaigždes. Plevenančias virš stogo, priartėjusias prie žemės.

Čia toks gaivus, pušynuose ir ajerynuose išsifiltravęs oras, kad gydo netgi nuo abejonių, nuoskaudų, nusivylimo.

Čia kasdien turiu kuo stebėtis. Čia aiškiau, nei kitur jaučiu, jog už regimo yra neregimas pasaulis. Iš kur atsklinda Kūrėjo žodis.

Tik čia nugiedrėja mano buvimo erdvė.

Čia baigiasi visi mano keliai.

Žiema

Ši ryt išėjęs į kiemą nepažinau medžių. Juodos, belapės jų šakos pernakt pasidabino baltais nėriniais, į tolį nubanguojančių kalvų šilai - lyg sodų žydėjimas. Balta, balta, balta. Regis, niekada ir nebuvo juodumos, regis, tarp šito baltumo nuskaistės ir dvasia.

Žiūriu ir neatsižiūriu į skaitaujančius medžius. Tarsi laukiančius šventės. Tasai laukimas persidavė ir man. kažkas turėtų ateiti ir pakeisti, nušviesinti mūsų pasaulį.

Kartu su dulsva, nežemiška šviesa nuo medžių sklinda ramybė, baltas tylos balsas, kurį išgirdęs, rodos, galėtum suprasti nutolusių pasaulių paslaptį, žinotum, kaip prakalbinti mirusius.

Sninga. Taip tykiai ir skalsiai. Baltos snaigės, regis, leidžiasi žemėn iš ten, kur gyvena tyrumas, teisybė, kur nėra neapykantos.

Gal jos krinta iš žydros žvaigždės, kurios šviesa aną naktį buvo įspindusi į mano langą...

Į sniegkritį panardina savo nubolėjusias viršūnes pušys. Jau vos beįžiūriu senolį klevą su inkilu tarpušakyje. O ant kalvos stovintys ber-

žai ūmai nutolo, tarsi nuėjo į kitą platumą.

Visiškai pradingo, lyg būtų ištirpęs tolumoje budinčių eglynų išdantytas horizontas. Visoje mano sodžių gaubiančioje erdvėje dabar vien tik snaigų plazdėjimas. Paklūstantis kažkokios man negirdimos melodijos ritmui.

Nėra ribų tarp dangaus ir žemės. Į balto sūkurio gelmę nugrimzdo šilas. Nei takų, nei pėdų. Tik snaižės, snaižės it balti spiečiai. Ieškantys kur nutūpti.

Žvelgiu į sniegritį ir nejaučiu savęs. Gal siela atsiskyrė nuo kūno. Išvargusio, senstančio. Ir plazda tenai, skrendančio spiečiaus sūkuryje...

Aš nežinau, kas pašaukė tą rožinį debesėlį apglėbti virš miško kabančią pilnatį. Atsispindinčią kiekviena me suledėjusiame sniegtirpio laše.

Vėl šąla. Vėl blaškosi mano paklydėlė siela tarp šviesos ir tamsos, tarp juodų šešėlių. Ar leisi, Viešpatie, išgirsti balsą, nutolusį begalybėje?

Vis klumpu ant akmenų. Pasėtų neapykantos sėjėjų. Gal ten blizga ne lašas, iš vakaro nespėjęs nukristi žemėn nuo erškėtrožės spyglio, o motinos ašara. Neišdžiūvusi takart... Amžinai pasilikusi.

Jau brėkšta. Šviesėja, vis labiau šviesėja rytinis dangaus pakraštys. Trumpam atgimsta veidai, kurių jau nebėra čia žemėje. Ir balsai, kurių žodžių prasmė tik dabar mane pasiekia.

Nuskaidrėjusiuose toliuose dvi spalvos: balta ir melsva. Matau, kaip dangaus melsvumas pereina į sniego baltumą. Regis, mainosi vietomis. Kad dar labiau nuskaidrėtų platumos. Tokios atviros, mirguojančios.

Viskas tarp šių dviejų spalvų: pamiškėje susigūžusi sena sodyba, skaitvariu žvilgantys pušų kamienai, kryžius prie kelio, pamažu kylantis aukštyn, tarsi plaukiantis žydrėn. Dar akimirka. Ir jį vėl susigražina žemė.

... Ten, anapus upės, žydrame krante, šnara kažkada nukirstas ažuolas. Kalbina seniai užmiršta prokalbe.

Speigas. Rytas tarsi įstiklintas. Apsnigtos pušys ir eglės lyg išaugusios iš Didžiosios tylos. Šiandien priartėjusios, klausiančios. Balta, balta... Tame baltume dangus. Ir dvasia, dar tik ieškanti kūno. Gal gėlės, gal medžio ar paukščio, gal kūdikio?..

Į mėlynuojančias pėdas sniege prikrito uosio sėklų. Dar neatėjo metas joms dygti. Dar negreitai nutirps sniegas, išeis pašalas.

Sukniubo jazmino krūmas po sniego našta. Balta kančia... Tikiu, ją perėjęs jazminas žydės balčiau už sniegą.

Tyla žiemos miške pratrūksta švelnia ir liūdna sniegenos melodija. Nušvarinančia visas mano mintis, sujungiančia su nuščiuvusiu, laukiančiu savojo prabudimo mišku.

Kiekvienas saulėlydis nepakartojamas. Kaip prabėgusi diena, kaip nuo amžinybės atsiskyrusi akimirka.

Man patys įspūdingiausi ir nuotaikingiausi saulėlydžiai, baigiantis žiemai. Vasario mėnesio žaros nesrūva, neužtvindo viso dangaus pakraščio. Vakaro gaisai pamažu tirpsta, gelsvi paskutinių spindulių atšvaitai susimaišo su violetinėmis sutemomis, erdvė nusidažo švelnia purpurine spalva, žemė tarsi apsigaubia skraiste, saugančia perėjimo į kitą pasaulį paslaptį. O gal ir atgimimo... Nes toje pupurinėje blandoje tarsi suskamba varpai. Žadindami tikėjimą, viltį.

Ak, tos vasario žaros! Tokios raiškios ir paslaptingos. Virstančios melsvai rausvu ūku, pridengiančiu gelmę, kur pabaiga pereina į pradžią, tyla - į dar neištartą žodį.

Drumscia tamsą vėjo gūšiai. Darosi vis slogesnė šita bežvaigždė žiemos naktis. Kalbanti vėju. Palangėje krūpčioja juodų šuorų bauginama slyvaitė. Juk baisu likti aplaužytam, pažemintam ir medžiui...

Naktis ir vėjas. Ką jis pasės žemuogių laukymėje? Rasakilas ar nuokanas?

Švilpdamos, gausdamos lėkia akimirkos - nerimas. Nusineša į tamsą savo paslaptį.

Neramu ir man. Gal šitas viesulas - iš kažkieno širdies išsiveržęs blogis?.. Nurims tik tada, kai prasišverbs į vidų, užpūs tikėjimą.

Apsaugok, Dieve, mane nuo to pasaulio, kur niekas nežydi, kur nieko nereiškia žodis ir ašara. Išklausyk mano maldą...

Ilgėja dienos, žydrėja dangus. Šį vakarą visą dangaus pakraštį semia kraujo puta...

Iš lengvo, pamažu blėsta vakaro gaisų spalvos, dar kurį laiką spindi ir pro tirštėjančias, liūdnei mėlynuojančias sutemas.

Krusteli mėlyniausios pušies viršūnė. Ji, aukštūnė, įkvėpė iš aukštybių ūmai padvelkusį šviežumą. Išgirdau jos alsavimą.

Sublyksi violetinėmis kibirkštėmis apsnigtas kada-gys. Patekėjo Sietynas. Virš seniai peržydėjusio raktažolių lauko nubėgo šešėlis. Toli, anapus upės suriko pelėda ir sustingo jos balsas.

Jau nutolo, nualmėjo į amžinybę dar viena mano diena. Vis daugiau ir daugiau manyje praeities. Jau niekada nenutirps nuo smilkinių šerkšnas.

Pavasaris

Jau kelinti metai nuo ankstyvo pavasario iki rudens kas vakarą virš mano sodybos praskrenda pilkasis garnys. Šis didelis paukštis išnyra iš pietinio dangaus pakraščio ir, lėtai plasnodamas sparnais, nutolsta kažkur anapus miško. Skrenda jis vis ta pačia kryptimi, virš daržinės stogo, pro pačios aukščiausios pušies viršūnę. Pasirodo trumpam ir dingsta toks vienišas, paslaptingas.

Pamačiau tą vienišų ir šiandien, leidžiantis saulei. Sugrįžo jis gimtinėn dar nebaigus tirpti paskutiniam sniegui. Tas pats, ar jau kitas - jauniklis? Traukiantis savo įprastu, kasdieniu maršrutu, matyt, protėvių nužymėtu padangių platybėse.

Saulėlydžio lydimas pilkasis garnys įskrido į raudonio užlietą, degančią erdvę. Ir pats iš pilko pasidarė raudonas, tarsi pakeitė plunksnų spalvą. Regis, ten dabar skrenda ne garnys, o nepaprastas pasakų paukštis. Galintis atspėti likimą, išpranašauti, kiek man dar liko pavasarių...

Tik šį pavasarį pamačiau, kaip žydi drebulės. Nežinau kodėl kitais kartais praeidavau, nepastebėdavau šitų medžių šventės. Kiek daug dar neregėto, nepajausio!..

Šį balandžio rytą, priartėjęs prie drebulyno, pajutau keistą prislopintą šviesą. Ji sklido iš žirginėtų drebulių šakų, viršūnių. Ir viską aplinkui tarsi gaubė migla. Lengva, perregima lyg žemės alsavimas. Šviesa ir rūkas... Nejprastai atrodė ir pačios drebulės. Nupalšusios kaip smilkalo dūmas, kaip nuo laiko patamsėjęs sidabras, jos, regis, plaukė erdve. Turėdamos savyje kažką skaistaus, slėpiningo.

Pakėlęs nuo žemės be laiko nuplėštą drebulės žirginį supratau, iš kur sklinda šviesa. Pilki pūkai dengė it žarija žiojuojančius žirginio žiedynus. Tos mažutės žarijėlės lyg skendėtų dūmuose. Tereikia tik pūstelėti vėjui, kad dar labiau sužerutų ugnelė, gal net suliepsnotų...

Dūmuoja, plazda pavasario drebulynas. Sklidinas žydėjimo ugnies. Šviesos į gelmę.

Šiomet pirmą kartą išgirdau kamanės dūzgesį. Sodrų, virpantį, kone apčiuopiamą. Akomponuojantį popiečio ty lai, ramybei. Pamačiau ir pačią kamanę. Pakilusią nuo žibuoklės žiedo ir skrendančią liepos link. Prieš saulę ji spindėjo it gintaras. Dūzgesys sklido po kiemą. Samanotas senutės liepos kamienas tarsi atkartoją tą žemą ir tokį žemišką garsą. Antrino jam visomis kamieno rievėmis.

Klausausi kamanės dūzgimo. Ieškau jame žodžių. Seniai seniai nugulusių žemėn kartu su lapais...

Nuščiūva, pasilenkia vėjas ir paberia lazdynų žiedadulkes ant dygstančios arkliarūgštės. Raudonos, šviečiančios lyg kraujo ženklas. Ten nutūpė ir kamanė. Liovėsi dūzgusi. Klausosi, ką šneka dygstanti žolė...

Vis daugėja pavasario balsų. Kasdien vis nauji akordai, ritmai.

Šįryt suskambo ne tai iš aukštai krintantys krištoliniai lašai, ne tai klavesino muzika. Cinksi, aidi, sklinda skaidrūs, monotoniški garsai. Lyg nuo žydinčios obels lašnotų jos žieduose apšilęs lietus. Krinta lašas po lašo. Pilnas spindesio.

Šita nesudėtinga, paprasta melodija, trumpam pritylanti, vis kartojasi, skamba visą rytą. Laša garsai. Kaip akimirkos. Duotos visiems, kas sulaukė pavasario, ir tučiuojau visam laikui atsiskiriančios, ir puolančios į amžinybės gelmę.

Lapojančiame lazdyno krūme gieda pečialinda. Tai ji skaičiuoja pavasario akimirkas.

Tolsta, jau tolsta dar viena šviesi gegužė. Kartu su devynbalsės giesme, su vėjo nešamais pieinių pūkais, su slankomis, vakarais praskrendančiomis virš sodo. Šie paslaptingi paukščiai ūmai išnyra iš sutemų ir dingsta gaisų nurausvintoje paskliautėje, palikę keistus, pirmapradiškus savo balsus. Dingsta paukščiai tose ilgai negestančiose žarose lyg atsivėrusioje amžinybėje.

Palijo. Nuplovė, priplakė liūtis prie žemės žiedadulkes, parūkavo pamiškė. Gal ten neranda sau vietos bedvasiai šešėliai. Kaip žodžiai, kuriais niekas nebetiki. Klausausi, ką kalba krintantys žiedlapiai. Nuo obelių, nuo vyšnių...

Tolsta gegužė, pradėjusi vaisius, atskambėjusi mano žemėje ir nusinešusi atgimimo paslaptį.

Vasara

Kiek šitoje tarpušilio pievoje drugių! Margų, geltonsparnių, melsvų, juodai baltų, ugniaspalvių... Plazda, skraido jie žydrioje erdvėje, išrašydami kažkokius man nesuprantamus ženklus. Norėčiau perskaityti šiuos rašmenis, sužinoti ką jie reiškia.

Antai drugys mėlynukas nutūpė ant austėjos žiedo. Susiliejo į vieną dvi mėlynos spalvos. Tačiau netrukus vėl atsiskyrė, drugelis nuskrido prie kito žiedo. Mėlynukas dabar dar mėlynėsnis. Jis tarsi austėjos pasiuntinys, tarsi žinia apie naują žiedą. Aišku, kad šita žinia džiugė ir svarbi visai pievai, vasaros kloniams. Priimu tą naujieną ir aš. Ji liudija būties džiaugsmą.

Einu per pievą, lydimas žiedų šypsenų, drugių šokio. Vienas margasparnis nutūpė ant mano marškinių rankovės. Atsitiktinai ar pasiūstas žolynų, nematomų žemės gelmių. Kad ir aš kartu su jais pajusčiau vasaros džiaugsmą.

Šviesus rytas. Iš saulėtekio spinduliais persmelkto beržyno sklinda devynbalsės giesmelė. Tokia tyra, lyg būtų išskalauta rasoje. Sklinda, pasiekia vidų. Ir jau skamba many.

Vasaros išblukintoje žydrynėje - nė vieno debesėlio. Tik pora tamsių potepių. Gal tai vakarykščių perdien slinkusių tamsių debesų pėdos?

Jau nubudo ir vėjas. Šnarina obelių lapus. Žalies ir skambius. Pajudina ir blandžių žiedus, kur miega mėnesienos šviesa. Nedaug, visai nedaug beliko šitų nuostabių gėlių mano beržyne.

Nušienautoje pievoje pusryčiauja jaunikliai strazdai giesmininkai. Oriai vaikšto, ieško peno. Ar jau įrašytos juose giesmės, tos skambios trėlės, kurias šie mano kaimynai kitamet giedos? Bręskite, stiprėkite, raibaplunksniai skrajūnai, mokytės savo pirmosios vasaros dainų!..

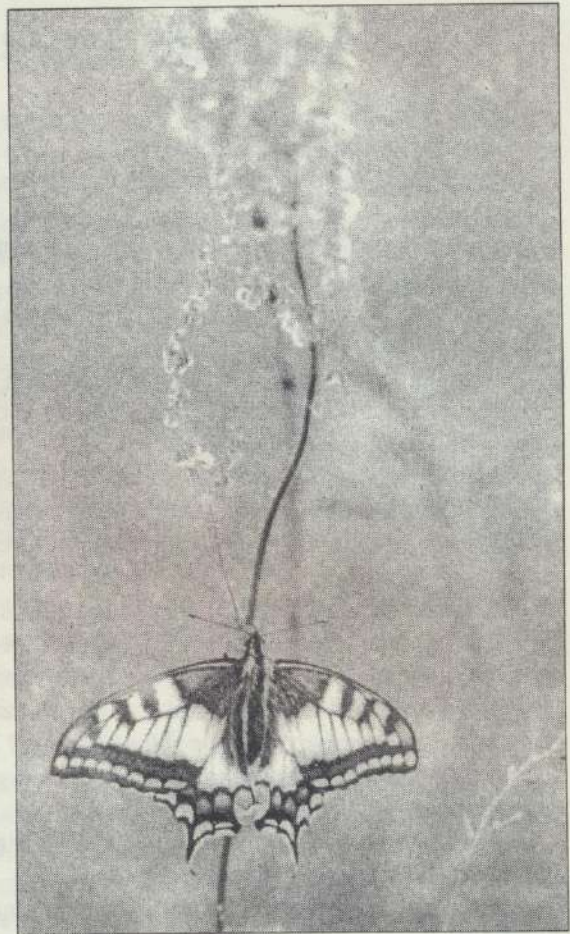
Vasaros rytas. Erdvė pilna neaprépiamos šviesos. Pasiliekančios sirpstančiose uogose, nokstančiuose vaisiuose, virpančioje mažo paukštelio giesmėje.

Atsimuša skardus suopio balsas į tolumoje mėlynuojančias, tarsi šydu prisidengusias pušų viršūnes. Padangėje sklindo aukštaskraidžiai paukščiai, leidžia į dangų ir į žemę savo skardų balsą. Toli nuėjęs, nenumiręs, jis grįžta atgal, pakimba virš rasa besiprausiančios, ką tik pražydusios linazolės. Ir, regis, iš lengvo ištirpsta geltoname žiede, vasaros užkalbėtoje žalumoje.

Bandau suprasti, ką reiškia tie iš aukštybių sklindantys suopių aisavimai. Nejaugi tiktai materijos balsas? Tikriausiai tai skrydžio laimė, iššūkis erdvei, o gal tai ir kvietimas kilti aukštyn, į patį dangų.

Skrajūnai vos beįžiūrimi. Bijau, kad jie neatmuštų sparnų į debesį. Kurio bedvasis šešėlis ką tik nubėgo per žydinčią lanką.

Visą popietę aiduoja padangė suopių balsais.

Vis dažniau įsitikinu, kad aš dar daug ko nematęs. Tiksliau, praėjęs pro šalį, nepajutęs, savin neįsidedęs. Man regis, jog tokį lietų, kaip šiandien, mačiau pirmą kartą gyvenime. Taip dar niekada nelijo...

Saulė jau krypo vakarop, sėdo už klevų viršūnės. Sugrumeno griaustinis, virš pušyno slinko, artėjo juodas debesys. Pradėjo lyti stambiais, retais lašais. Prieš saulę jie blykčiojo, dygsniavo žemę sidabro nytimis. Stebėjausi, kad taip gali žybčioti, akinančiai spindėti lietaus lašai. Lietus smarkėjo, pavirto kruša. Neramiai sušniokštė pušys, suvaitojo lapai. Žemėn biro suledėjusi šviesa. Pakėliau galvą aukštyn, į juodą debesį, ir pamačiau ore daugybę baltų taškelio, besisukančių verpetu, nepaprastai greitai artėjančių. Priartėję jie baltais žybsniais smigo į medžių lapiją, į žolę.

Neilgai sukuriavo dangus virš galvos, kruša krito tik kelias minutes. Toldamas pietų link debesys, taip ir neuždengė saulės, vėl pabėrė stambius, blykčiojančius lašus.

Dabar ėmė spindėti medžiai, žolė, visas kaimas. Po besileidžiančia saule, po tyliu pušų ošimu. Spindėjo visą pavakarę. Lyg padėtas ant Čiurlionio karalių delnų...

Ruduo

Krinta žvaigždė - - -

Kibirkščiuoja dangus virš miško.

Pušaitės viršūnėje virpteli rasotas voratinklis, pagavęs blyksnį.

Paženklinta žvaigždkričio nubėgo krantan Šventosios bangėlė. Kuždėdama jau seniai nutolusio vėjo vardą.

Skambteli nuo parudavusio paparčio lapo atsiskyręs rasos lašas. Sklidinas žybsnio.

- - - Nukrito žvaigždė į tamsą. Į atėjusį rudenį. Trumpam nutvieskusi žvilgsnį ir sąmonę. Gal tam, kad paliudytų - akimirka negrijta. Lieka amžinybėje.

Rudens lietūs permerkė lapus metantį beržyną.

Jau juosta, jau nebylūs ant tako nugulę drebulių lapai.

Vėl lyja. Erdvė pilna lietaus šnabždesio. Veltui bandau nugirsti nors vieną žodį.

Net ir pro lietu iš tolo šviečia šaltalankių uogos. Vilioja artyn. Ilgam pasilieka burnoj šaltalankių skonis. Ryškiaspalvės jų uogos kvepia atolu. Ir kažkuo svaigiu, dar nepažintu.

Vėjo nėra. Nejuda nė viena šlapia šakelė. Medžiai lyg snūduriuoti. Gal sapnuoji, berže, gegutės aidojimą? Tada, kai ji kukuodavo, kaip spindėjo, marguliavo tavo lapai ryto saulės spinduliuose.

Dabar beržyno tyla užgula ausis. Iš eglyno atsklidęs gėnio kalenimas tarsi pagarsintas pulsas...

Šventai ir švelniai nusėda šilainėn lietaus priplaktos kūpolių sėklos.

Brėško ilgai ir vangiai. Pagaliau naktis pasitraukė, užleido vietą rudens dienai. Rūškanai, ūkanotai.

Medžių šakos šlapios ir juodos. Kiekvienas medis tarsi saugotyla. Ir kažko laukia. Gal šerkšno, gal sniego.

Laukiu ir aš. Kokio nors šviesulio - ženklų, kuris apšviestų protus, paliudytų, jog meilė pakeis pasaulį...

Skendi šaltame rūke šilas. Dūluojantis lyg nenorinčios nutolti nakties šešėlis. Dvejinas palangėje rymanti gudobelė, jos raudonos uogos prasisunkia pro rūką it kraujo lašai, o šakos tarsi pakimba ore, atitrūksta nuo šaknų.

Kažkoks baugus, grėsmingas šitas rūkas, kuris, regis, jau niekada neišsisklaidys, viską persmelks.

Gal tai ne rūkas, o kylantis iš apnuodytos žemės garas? Slogus, pilkas, drumščiantis net vidų kaip neišpažinta nuodėmė.

Numetė beržai paskutinius savo lapus. Užgesus beržynams, dar labiau papilkėjo besaulės lapkričio dienos. Sklidinos tylios gėlos, šaltos miglos, kur, regis, nuslopsta visi ieškojimai, išdyla mintis...

Vieną tokią niūkią, vargais negalais išbrėžusią dieną pamačiau, o gal pajutau iš tolumoje dunksančio šilo atsklindančią šviesą. Geltona pašvaistė tvino pilkais debesimis prišpaudusio mišką dangaus pakraštyje ir tarsi šaukė pro dul-

kiantį lietu artyn.

Paklusau tam nebyliam šauksmui. Priartėjęs supratau, kad šitaip skelbia savo buvimą rudenyje pamiškės maumedžiai. Pageltę jų spygliai svidėjo tauria bronza. Medžiai tarytum švietė iš vidaus, skleidė aplink per vasarą kiekvieno spyglio sukaupią šviesą.

Šita maumedžių aura auksino visą mišką pakraštį, giedrino ją reginčiųjų akis, tarsi teigė, kad tik šviesa gali rodyti kelią...

Po saulėta maumedžių padangte nors trumpam pamišau rudens darganą ir pagelingą vėją.

Ugninis vakaro dangus. Ir juodi debesys virš miško. Neįstengė jų nurausvinti saulėsėda.

Vėl bus šalna. Suledės raudonos gudobelės uogos. Kaip atstumtųjų ašaros.

Vakaras dar kvepia arimais ir nukritusiais lapais - medžių atodūsiomis.

Nueina į prieblandą drebulyną. Toks vienišas, išlydėjęs išskridusius paukščius.

Sutemos tirštėja, nugula šilą, pievą, kiemą. Tačiau įsižiebusios pirmosios žvaigždės tarsi liudija, jog tamsa nėra visagalė ir viską pasiglemžianti.

Akys ieško šviesos. Ieško žvaigždžių rudens naktį. Keliančių ilgesį savo tolumos, paslaptingos šviesos virpėjimu.

Ksavero BAGDONO, Antano DILIO ir Jono JUNEVIČIAUS nuotraukos

Prieš devyniasdešimt metų...

Svėdasai (Ukmergės pav.). Vasario 12(25) ir mūsų apylinkėje atsilankė kareiviai. Pas mus nebuvo svarbių kalbėtojų ir naujų užmanymų apie suirusios valdžios stovį. Todėl ir kariuomenė, atvykus į čia, neturėjo progos vartoti bizūnų dėl sukilėlių, naujos tvarkos darbininkų malšinimo. Prieš Kalėdas į Svėdasus buvo atvykę kalbėtojai (ar iš Kamajų, ar iš Kupiškio) ir sakė gatvėje žmonėms prakalbas, bet tos prakalbos klausytojuose paliko menką įspūdį; kalbėtojai vėl iškelia kitur, o pas mus pasiliko viskas po senovei. Girdėti, kad kurstytojai pasišalinę į užsienį. Kai kurie žmonės džiaugėsi, kad vis kita tvarka ir surėdymas, kad duos jiems tiek, kiek jie norės žemės ir miškų, ir taip žmoneliams besvajojant, atsidangę į mūsų apylinkę skraidantis kareivių būrys gaudyti "cicilistų", kurių, kaip sako, sąrašuose buvo pažymėta 87 ypatos, bet kareiviai nė vieno iš jų nesusėmė. Butenų kaime kareiviai, darydami krata pas tūlą ūkininką, išvogė lašinius, dešras ir kitus valgomuosius daiktus, miestelyje gi pas žydus kareiviai rado degtinės už 20 rublių ir tokiu būdu užkandę dešrų ir pasismaginę degtine išpleškėjo savais keliais.

Pas mus reikalingas yra daktaras lietuvis-katalikas, žmonės duotų jam 200 r. algos per metus ir butą gyvenimui. Svėdasuose buvo daktaras, bet paskutiniaisiais metais jis išsikraustė gyventi į Utenos miestelį, nors jis skaitosi pagal raštų Svėdasų daktaru, bet dėlei to lumo (25 varstai) Svėdasuose neatsilanko. Taip pat reikalinga labai mums ir pačta, nėra į artimiausią Panemunėlio stotį iš Svėdasų yra 4 mylios kelio.

Spalis

/K.Matutis/

VILNIAUS ŽINIOS, 1906 m. kovo 22 d. Nr.50

Svėdasai (Ukm.pav.). Praėjusiais metais, kaip kitur, taip ir pas mus, gana drąsiai darbavosi ir ant gatvių kalbėjo žmonėms apie visokius reikalus; darė visokius prižadėjimus, bet nedaug ką ten padarė, nes per plačiomis vėžėmis pradėjo važiuoti. Trumpu laiku norėjo visokius užmanymus įkūnyti. Negalima pasakyti, kad jų darbai būtų visai bergždžiais atlikę, ne, visgi kas nors turėjo pasilikti. Taip jie buvo išvarę visus ateivius "gudus", bet dabar jau nuo pradžios vasario mėnesio šių metų vėl visi susirinko į šiltas vietas skanią lietuvių duonelę valgyti. Mes iš to viso buvome labai pradžiugę, kad nors kartą nusikratysime nuo visokių policijos tarnų ir sulauksime laimingesnių laikų, nes vylėmės, jog jau praeis koriko Muravjovo pek-

liškos priemonės ir užges visos abrusenijos idėjos; bet veltui - viskas virto po senovei. Atvykęs mokytojas, nors buvo par juos mums prisakyta vėl leisti /vaikus/, bet mes nebepaklausėme ir vietoj 100, kaip būdavo kitais metais, dabar nuo vasario mėnesio tebuvo koki 7 ar 8 ir tai mažne visi žydėliai. Vienas iš mokytojų V.Osipovič Pavličenko labai geria baltąją, vaikus prastai ir mažai temokina, todėl mes norėtumėm, kad jį nuo mūsų atimtų ne dėlto, kad jis geria, mes iš to visai nesistebim, kadangi jis valdžios ir degtinės valdžios, ir jo tikėjimas valdžios, todėl ir viskas eina pagal įstatymų. Jis būtų vertas, kad jį padarytų ne tik vyresniu mokytoju, bet jis gali būti apskričio inspektorium prie degtinės varymo.

Tarp kitų valdininkų mūsų miestelyje yra uriaadininkas, o kartais atsibaladoja iš Anykščių m. 3-4 žemsargiai jam į pagelbą. Reikia žinoti, kad tie žmonės visai gerai mokyti, kadangi jau seniaus gerai jie mokėję arklius vogti ir iš to jau buvę toli pagarsėję, o dabar mat dar gerai apginkluoti, taip kad ne vieną dar ir miriop nužudys. Iš darbų jų, kad gyvensim, pažinsim juos iš arčiau. Svėdasų uriaadininkas su šiais savo pagelbininkais nors ir dienos laike sutikęs kokį žmogelį ant gatvės už menką dalyką prisikabina ir mažai, jei tik ant butelio teišreikalauja, o jei tas neskubiai duoda ir nebučiuoja į ranką, tai grynai gudiškai pradeda kalbėti ir šonkaulius suminkštinę tada tikrai paleidžia. (Matulevskį). Ypatingai mėgsta jie lankytis į kaimus, suminti taip vadinamus namie augytus "sicilikus", kur per tą gi uriaadininką paliko iš rudens laikų keli jauni vyruikai, surašyti kaip sukilėliai prieš valdžią.

Tai tie garsūs veikėjai mėsytės ir avižų, ir sūrių prisikalėdoję, o apčiupę kieno kišenę randas koks sužaliavęs rublis ir tą išvadina pas save; taip pas vieną garsesnį laisvamanį pamažu išviliojo lig 70 rublių, todėl tai matydamas, jog pasiuto velniai bekariai, išbruzdėjo Amerikon. Tiems mūsų darbininkams labai linksmai atsieina į pamiškes nusibaladoti kratų daryti pas žmones, kurie, žinomas daiktas, kartais ir nukerta pušelę valdžios girioje. Su tuo tikslu atvykę į Galvydžius, jie užėina kur kyboja dešros arba gerai išrūkyta kiauliena, daėina kieno gaspadinė geresnius sūrius padaro, o kartais beieškodami raštų ir spintas liepia atrakinti, o ten suradę mašnelę su pinigais nori pažiūrėti, ar ne per daug pinigų randasi pas ūkininką be policijos žinios.

Spalis

VILNIAUS ŽINIOS, 1906 m. birželio 22 d. Nr.122

SAUSIS

5 d. - Koplyčioje koncertavo dainininkė Rita Preikšaitė, aktorė Virginija Kochanskytė, pianistė Raminta Neverdauskaitė (R.Šumano muzika, F.Helдерlino poezija) Tado Šarūno fotografijos paroda.

8 d. - Kultūros rūmuose mokslinė praktinė konferencija "Vaikų specialiųjų poreikių ugdymas: pedagoginiai ir psichologiniai aspektai".

13 d. - Šv.Mato bažnyčioje šv.Mišios ir Atmin ties valanda "Prisiminkime negrįžusius".

18 d. - Koplyčioje Anykščių vaikų muzikos mokyklos moksleivių koncertas.

Svėdasuose rajono folkloro kolektyvų šventė.

23 d. - Koplyčioje koncertavo dainininkė Judita Leitaitė, pianistas Audrius Vasiliauskas, birbinių duetas - Irmantas Andriūnas ir Raimondas Jakutis.

25 d. - Koplyčioje atidaryta keramikų Linos ir Levo Bekerių darbų paroda.

30 d. - Kultūros rūmuose Panevėžio J.Miltinio dramos teatro spektaklis vaikams "Šaltoji širdis" ir B.Sruogos komedija "Uošvė".

VASARIS

7 d. - Koplyčioje koncertavo solistas Danielius Sadauskas, fleitistai Valentinas ir Giedrius Gelgotai, fortepijonu skambino Gediminas Kviklys.

7-8 d. - Seinuose koncertavo Anykščių kultūros rūmų tautinių šokių kolektyvas "Gojus" ir vyrų ansamblis, vadovaujamas Rimvydo Griauzdės.

9 d. - Kultūros rūmuose rajono kaimo kapelių ir Užgavėnių šventė.

14 d. - Viešojoje bibliotekoje literatūrinis vakaras "Yra ir bus šalis", skirtas Lietuvos Nepriklausomybės dienai.

Lietuvos kaimo rašytojų Anykščių skyriaus nariai nufotografavo prie paminklo A.Baranauskui. Nuotraukos centre - Kazimieras Zulonas, kurį kovo pradžioje palydėjome į paskutinę kelionę...

16 d. - Kultūros rūmuose šventinis vakaras. Koncertavo Latvijos Maduonos rajono ir Anykščių saviveiklininkai.

21 d. - Koplyčioje dusetiškio Romo Pučeko tapybos ir

Keramikų Levo ir Liudos Bekerių šeima

Anykščių šauliai iškilmingoje Vėliavos pakėlimo rikiuotėje 1997 m. Kovo 11-ąją

asambliažo parodos atidarymas.

21-22 d. - Jono Biliūno gimnazijoje mokslinė - metodinė konferencija "Sociokultūrinio konteksto įtaka moksleivių ugdymui".

27 d. - Viešojoje bibliotekoje K. Arlausko knygos "Skydas" pristatymas.

KOVAS

9 d. - Koplyčioje solistės Sabinos Martinaitytės ir pianistės Audronės Eitmanavičiūtės koncertas.

11 d. - Miesto centre moksleivių koncertas ir aitvarų šventė. Vaikų muzikos mokykloje jaunųjų atlikėjų koncertas. Kultūros rūmuose rajono seniūnijų saviveiklininkų koncertas.

14 d. - Koplyčioje literatūrinė muzikinė kompozicija "Tarsi šviesos ir gėrio simbolis", skirta knygnešio dienai. Dalyvavo pianistas Justinas Bruzga, solistas Danielius Sadauskas, rašytojas Romas Sadauskas.

15 d. - Kultūros rūmuose tradicinė rajono vaikų teatrų šventė "Pažaiskime teatrą".

20 d. - Kultūros rūmuose pasaulinės žemės dienos paminėjimas. Viktorina miesto mokyklų moksleiviams. Piešinių ekologine tema konkursas.

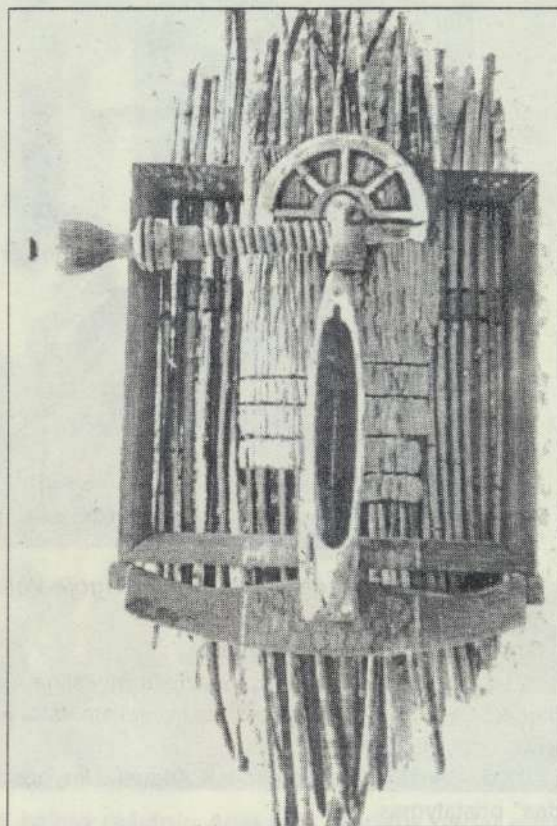
25 d. - Koplyčioje valstybinio Vilniaus kvarteto koncertas. J. Haydno "Septyni paskutiniai mūsų Išganytojo žodžiai ant kryžiaus".

*Viešintų
folkloro vai-
kų teatras
(vadovė Gali-
na Germana-
vičienė)*

Anykščių Kultūros rūmų vaikų teatras (vadovė Audronė Pajarskienė) Scena iš spektaklio "Nauji karaliaus drabužiai"

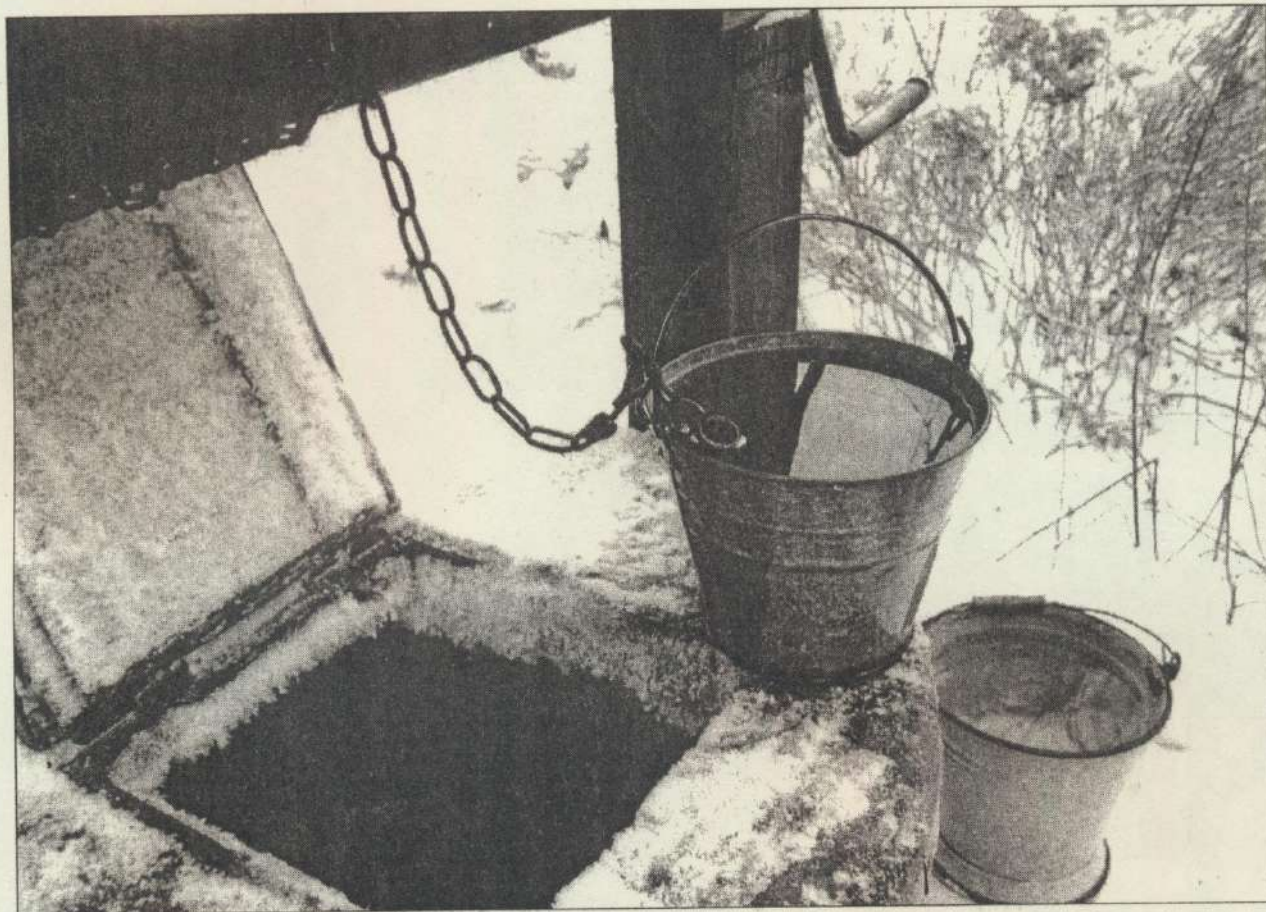

Vienas iš Romo Pučeko asambliažo darbų

Viešintų kraštotyrininkas ir muziejininkas Povilas Jurkštas

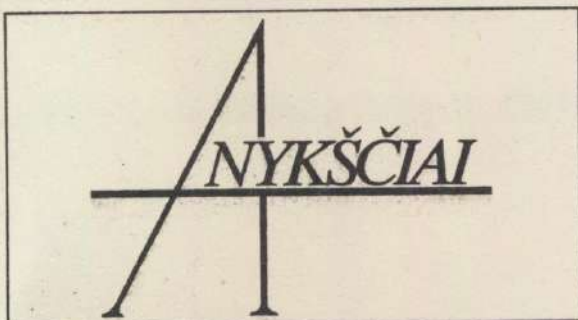

Jono JUNEVIČIAUS nuotraukos

Algimanto ŽIŽIŪNO nuotrauka

Anykščių A.Baranausko ir A.Vienušio-
Žukausko memorialinio muziejaus leidinys

1997-ųjų pirmas pusmetis

Redakcijos adresas: A. Vienuolio 4, 4930 Anykščiai, tel. 5 15 54. SL 684.
Spaudė UAB "Utenos spaustuvė", Kauno 33, 4910 Utena. Tiražas 1000. Užsakymo Nr. 1182.

RENGĖ:

Alma AMBRAŠKAITĖ (palikimas) *
Vytautas BALČIŪNAS (kultūrologija)
Daiva GADLIAUSKAITĖ (istorija)
Jonas JUNEVIČIUS (fotografija)
Skaidrė RAČKAITYTĖ (dailininkė)
Vygandas RAČKAITIS (redaktorius)
Milda TELKSNYTĖ (ats.sekretorė, literatūra)
Antanas VERBICKAS (istorija)
Vida ZASIENĖ (personalijos, kronika)

